

М-Р НАТАША ВАСИЛЕВСКА-ТРАЈЧЕВСКА

ПРАЗНУВАЊЕ НА ПРОШТЕНИ ПОКЛАДИ (ПРОЧКА) ВО СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО

ЛУБ "БЛАГОЈ ЈАНКОВ-МЧЕТО" СТРУМИЦА

С 39

ВАСИЛЕВСКА-ТРАЈЧЕВСКА
Празнување

100043879

COBISS •

**Печатењето на оваа книга финансиски
го помогна Општина Струмица**

М-Р НАТАША ВАСИЛЕВСКА-ТРАЈЧЕВСКА

**ПРАЗНУВАЊЕ НА ПРОШТЕНИ
ПОКЛАДИ (ПРОЧКА) ВО СТРУМИЦА И
СТРУМИЧКО**

Издавач
Матица македонска

Главен уредник
Раде Силјан

Уредник
Ирина Павлеска

Рецензенти
Проф. д-р Марко Китевски
Проф. д-р Илија Велев
Проф. д-р Маја Јакимовска – Тошиќ

Лектор
Иван Василевски

М-Р НАТАША ВАСИЛЕВСКА-ТРАЛЧЕВСКА

**ПРАЗНУВАЊЕ НА ПРОШТЕНИ
ПОКЛАДИ (ПРОЧКА) ВО
СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО**

**МАТИЦА
Скопје, 2013**

ВОВЕД

Струмичкиот регион, и особено градот Струмица, се карактеризираат со специфични културно-историски настани кои со текот на времето станале богата традиција од каде што се напојува континуитетот на духовниот и културниот живот во овој дел од Македонија.

Имајќи ја предвид исклучително добрата местоположба, градот Струмица со векови бил под властта на најразлични освојувачи, при што во него се премостувале различни духовни и културни традиции.

Паганското, хеленското (античкото), римското, византиското и словенското историско искуство се претопиле во еден културен феномен, кој подоцна го доживеал својот дефинитивен развоен врв преку навлегувањето на христијанската религија и култура. Сите овие влијанија се огледуваат „во богатата ризница на дела од културата и уметноста проникнати или вдахновени со христијанска мисла и тематика, со византиска и словенска естетика“ (Грозданов, 2002 : 15).

Во Струмица и до ден-денес се зачувале голем број стари обреди и обичаи кои станале препознатливо фолклорно богатство. Токму преку овој труд ќе се истакнат ваквите духовни и културни вредности, со посебен осврт кон празнувањето на Тримери и Проштените

поклади (Прочка) во рамките на големиот велигденски пост. Целта на овој труд е да се навлезе во корените на ова празнување за да се открие неговото суштинско значење за Струмица од културолошки аспект, да се проникне во многувековните културни влијанија за да се сфати денешната културна традиција на струмичани за одржување на тримерските празнувања, бидејќи токму во овие празнувања доаѓа до израз испреплетувањето на различните културни влијанија од минатото, но и сегашното влијание на западната култура.

Овој труд дава целокупен осврт на празнувањето на Проштени поклади (Прочка) во Струмица и Струмичко, опфаќајќи ја историската рамка на овие празнувања, а се задржува и на особените карактеристики на празнувањето на Прочка во Струмица како една стара културна традиција на овој град која опстојува со децении и претставува препознатлив и специфичен културолошки феномен, вклучувајќи го и Струмичкиот карнавал како дел од таа традиција. Овде се опфатени сите обреди и обичаи кои се изведуваат по повод Проштени поклади, со посебен акцент на обредите и обичаите кои се изведуваат во рамките на Тримерските празнувања како празник на армасаните (свршените) струмичани.

Истражувањата од теренот, при што се собрани голем број податоци, песни, изворни раскажувања од информатори и учесници во тримерските обреди, во овој труд треба да послужат за подобро запознавање на културните вредности на Тримерските празнувања и нивното потекло како препознатлива карактеристика за градот Струмица. Споредбите во

празнувањето на Тримери некогаш и денес ги откриваат разликите во обичаите и обредите кои се поврзани со овој празник.

„Традицијата е начело врз кое се темелат сите облици на човековото дејствување и култура“ (Вражиновски, 1999: 7), а сите достигнувања на културата се акумулираат во традицијата.

Токму затоа е потребно и да се зачува оваа традиција на празнување на Тримерите и одржувањето на Струмичкиот карневал, како нераскинлив дел од овие празнувања.

Со тоа што во празнувањата на Тримери и во маскирањето особен акцент е ставен на еротското, т.е. на телесното, треба да се сфати дека „Човекот е сочинет од тело и душа“ (Стевановски, 2001: 199) и дека е нормално човекот да ја истражува својата телесност, па макар и само во функција на продолжување на родот и создавање потомство.

Иако, на извесен начин, религијата ги притемнува телесните сексуални потреби на човекот, сепак, „Еротиката во народната култура има многубројни функции од обредна, преку социјална, едукативна, до хумористично-забавна“ (Георгиевска-Јаковлева, 2008: 200). Токму таа еротика содржана во празнувањето на Тримери во Струмица била инструмент преку кој се вршела иницијацијата на армасаните (свршените) девојки. Со помош на еротските песни и еротските маски, преку смеа и забава младите девојки се воведувале во тайните на брачниот живот.

Преку истражувањата во овој труд се настојува да се укаже на важноста и на негувањето и задржувањето на карневалот и празну-

вањето на Тримерите, како израз на културната меморија на градот Струмица. Оваа тема е од особена важност за македонскиот фолклор, а досега е многу малку истражена, што е причина повеќе да ѝ посветиме поголемо внимание, да ги откриеме корените и причините за опстојување на оваа вековна традиција.

При изработката на овој труд се користени пишувани извори, снимени видеоматеријали, но и изјави собрани од информатори на теренот и раскажувања од директни учесници во обичаите и обредните дејствувања кои се дел од Тримерските празнувања.

I глава

ХРИСТИЈАНСКАТА ТРАДИЦИЈА ВО СТУМИЦА И СТРУМИЧКО

Христијанството, како верска идеологија која проникнува во разгранетото религиско стебло на католичката, православната, протестантската и во други духовни форми – претставува највисок развоен облик на религиозна мисла и во себе опфаќа многу религии кои постоеле од порано. Христијанските верски идеологии се монотеистички, а тоа произлегува од признавањето на само едно највисоко божество, „творец на небото и земјата“ кој управува со целиот свет.

Во VII век п.н.е. монотеистичкиот култ кон Јехова бил прогласен за религија која ја прифатиле владеачките слоеви и со тоа Европската религија станала единствен пример на постоење на таков потполен монотеизам во стариот век.

Поради сиромаштијата во Палестина, голем број Еvreи емигрирале во Египет, Сирија, Фригија, но дури и во Грција, Македонија и во Италија.

„Прахристијанството ќе никне токму меѓу Еvreите под хеленистичко влијание во Мала Азија и Сирија, а не во условите на верска

религија во доминантна религија во тогашниот цивилизиран свет. Со Миланскиот едикт од 313 год. цар Константин го прогласува христијанството за единствена службена (државна) религија на Римското царство и започнува со уништување на паганските храмови и мачење на паганските свештеници.

Најсилната и историски најзначајната манифестијација на христијанизацијата на Римското царство во периодот на владеењето на Константин I, секако било свикувањето на Вселенскиот собор во Никеја во 325 год. Овој собор бил прв во низата собори кои го удриле темелот на доктриниот и канонскиот систем на Христијанската црква.

„Римо–византиската држава во христијанството нашла сила која можела духовно да ја обедини, а царскиот апсолутизам силна морална поддршка“ (Острогорски, 1992: 66). Но, и покрај заемната зависност на црквата од државата и обратно, не секогаш државните цели се поклопувале со црковните, па затоа доаѓало до чести судири. Овие вкрстувања на политичките и црковните интереси, соработката и антагонизмот на црквата и државата, дошли до израз во времето на Константин со појавата на ариевската ерес која нашла свои поддржувачи во источната половина на царството, а откако започнала големата преселба на народите Византија се нашла пред нови тешкотии со несогледливи последици.

Во текот на големата преселба на народите, Словените започнале да се раздвижуваат од својата прататковина кон запад, исток и југ. Биле формирани три големи групи словенски племиња : источни, западни

на Балканот веќе биле целосно христијанизирани.

Важно е да се каже дека христијанизацијата на Словените се одвивала од два центра: Рим и Цариград. Словените од западниот дел на Балканскиот Полуостров и од Алпите го примиле христијанството од франечката држава, а покрстувањето го вршеле латински свештеници испратени од Рим. Словените, пак, од останатите делови на Балканот (централниот, јужниот и источниот) го примиле христијанството од Цариград, а покрстувањето го извршиле свештеници од Византија. На тој начин, кај балканските Словени се развиле две култури: западнохристијанска или католичка и источнохристијанска или православна. „Поделбата на Црквата, без сомнение, е трагичен настан за свеста на секој христијанин, зашто со неа е нарушен нејзиниот основен принцип – нејзиното единство. Многубројните обиди да се надмине расколот во голем дел биле вештачки и не придонесувале за подобри резултати“ (Мењ, 2010: 435-436). Но, примањето на христијанството има големо значење за понатамошната историја на Словените на Балканот. Тие ги усвоиле високите придобивки на христијанската култура и влегле во редот на европските христијански народи.

Првите сведоштва за навлегувањето на христијанството во Македонија ги наоѓаме уште во Светото писмо, односно во книгата „Дела на светите апостоли од светиот апостол Лука“ каде што се зборува за светата мисија на апостол Павле. Овде се вели дека, додека тој престојувал и го ширел словото божје во

Троада, „Преку ноќта имаше Павле видение: стоеше пред него еден човек, Македонец, кој го молеше и му велеше: ’Премини во Македонија и помогни ни!“ (Дела 16-9). По ова видение светиот апостол Павле заедно со своите ученици веднаш заминал и тргнал кон Македонија за таму да го проповеда евангелието. Според сведоштвото на апостол Лука, една богобојазлива жена од градот Тиатир, по име Лидија, прва се покрстила заедно со своето семејство и ги замолила да живеат во нејзиниот дом, велејќи „Ако сте ме признале за верна на Господа, тогаш влезете и живејте во мојата куќа!“ (Дела, 16-15). По овој настан уште многу жители на овој град го прифатиле христијанството и се покрстиле, а со ова се родила и првата христијанска општина во Европа. Токму поради оваа света мисија на светиот апостол Павле, Македонија може да се смета за врата низ која христијанството влегло во Европа. „Во Македонија тоа ги совладувало првите тешкотии, се судрувало со старите пагански обичаи и верувања. Тука се добиени првите битки во походот кон Европа и светот“ (Китејски, 2001: 5).

Подоцна, христијанството во Македонија се врзува со името на христијанскиот епископ Еразмо од Антиохија (Сирија). Според преписите на легендата за св. Еразмо, во науката е утврдено дека тој подолго време престојувал во Охрид и неговата околина, каде што голем број од жителите ги вовел во христијанската вера. Додека, пак, „најстарата позната христијанска црква во Македонија била изградена во првата половина на четвртиот век во градот Стоби. Епископот на Стоби

бил учесник на Никејскиот собор во 325 год. и, секако, еден од првите, а можеби и првиот епископ во Македонија“ (Стефоска, 2002: 32). Поголемиот број од ранохристијанските храмови на просторите на денешна Македонија (остатоци од над 230 базилики), укажуваат на фактот дека Македонија била значајно ранохристијанско средиште во близина на Медитеранот.

Преминот од еден културен модел во друг, односно преминот од стадиум на „варваризам“ во „цивилизираност“ (под што се подразбирал само христијанинот), бил еден долг и макотрпен процес. Феноменот на христијанизацијата, како таков процес, го поврзуваме со мисијата на Св. Кирил и Методиј, а подоцна и на нивните ученици.

Иако првите контакти на Словените со староседелците биле од насилишка природа (војување, пљачкосување, заробување христијани и сл.), подоцна кога стивнала словенската инвазија на Балканот, започнале првите комерцијални и други врски меѓу Словените и староседелците, така што невлегувањето на религиозните влијации меѓу Словените било неизбежно. Според тоа, најверојатно е дека староседелците биле и првите распространувачи на христијанската религија меѓу Словените, пренесувајќи им ги своите обичаи, традиции, религиозниот живот и воопшто својата култура.

„По потчинувањето на Македонија од страна на Византија во 1018 год., нејзината територија била наполно вклучена во рамките на византискиот воено-административен и црковен систем на управување“ (Панов,

1985, том II: 241). Со тоа, Византискиот император Василиј II ја претворил Македонија во обична византиска провинција, а нејзината територија била поделена на повеќе теми. А „Со потчинувањето на Македонија под Византија, истовремено и Охридската архиепископија ѝ била подредена на византиската власт“ (Историја на македонскиот народ, 1988: 49).

Во секој случај, што се однесува до Македонија, не смееме да го избегнеме фактот дека Словените се населиле на територија на која Византија имала широко распространета епископска мрежа во која особено место заземала Охридската архиепископија. Исто така, треба да се истакне и фактот дека на овој географски простор традицијата на култовите на христијанските светци веќе фатила корен кај месното население, особено култот на св. Еразмо во Охрид и Охридско, култот на св. Димитрија во Солун и Солунско, култот на св. Ахил од Лариса, култот на Тивериополските маченици во Струмица и Струмичко, св. Богородица и многу други во најразлични делови на Македонија, а овие култови придонеле за развој на материјалната и духовната култура кај месното население.

Но христијанската култура не била, ниту можела да биде обичен конгломерат на претходните култури. „Паганските религии, античката филозофија и идеалите на античкото општество повеќе не ги задоволувале потребите на повеќејазичната екумена. Брзото ширење на новата вера, наездата од варвари и блискиот крах на царството, создавале чувство на нестабилност“ (Мењ, 2010: 352). Сето тоа придонело и незнабошците и христија-

ните инстинктивно да ја почитуваат нераскинливата врска на античките култури и паганските култови. Треба да се нагласи дека и по победата на христијанството целиот систем на образование останал пагански, со тоа што недокрајченото паганство навлегло во областите на штотуку родената христијанска теологија и филозофија, но и во богослужбената практика. „Така, на границата на двете епохи, во борба која е запаметена по големите достигнувања и по неповратните загуби, се раѓала христијанската култура“ (Мењ, 2010: 353). Византија, во секој случај, одиграла огромно културолошко влијание како во Македонија така и во целиот источен свет и „се претворила во семоќен цивилизациски спектар“ (Велев, 2005: 67). Претставувајќи конгломерат од повеќе народи и култури „во изворот на Византија, меѓу другите течела и бистратата вода на македонската духовна преродба, култура и цивилизација“ (Велев, 2005: 67). Доаѓајќи во коренити допирни историски релации, моќната византиска империја се родила, главно, врз темелите на моќната древномакедонска империја која згаснала, а за сметка на тоа, пак, „и корените на современата македонска традиција што трае се посадени врз почвата на византискиот свет што заминал“ (Велев, 2005: 67).

Уште во петтиот век пред нашата ера Струмичката област била добро населена и тоа со тракиски (peonски) племиња. Според името на овие племиња, денешниот град Струмица се викал Пеонија, што претставува и негово најстаро географско име. Покрај ова име, на подрачјето на Струмица се спомену-

ваат и имињата Добер и Астраион, но се смета дека градот „Добер бил подалеку од Струмица, додека градот Астраион лежел на местото на денешна Струмица или сосема близу до неа“ (Пандевски, 1969: 29). Словенскиот назив за градот Струмица и истоимената река стојат во тесна врска со називот Струмона. Струмица, всушност, претставува деминутив изведен од Струма, додека пак, името Астраион, како главно место на пеонското племе Астраки, датира од 181 година п.н.е.

Што се однесува до името Тивериопол (Тивериополис) не е потполно разјаснето кога и зошто бил наречен така, но и до кога го носел ова име. Но, најверојатно името Тивериопол било повеќе официјално и се употребувало долго време во византиската црковна и културна традиција. Се претпоставува дека името Тивериополис потекнува од времето на римските августи и дека градот е наречен така според името на императорот Тибериј. Не се знае со сигурност дали тој некогаш лично престојувал во оваа своја провинција или, пак, некој управник, за да му угоди, го нарекол градот според неговото име. Како и да е, Струмица била огранок на Via Egnatia во правец од Стоби кон комуникациите Струма и Места. Струмичкиот крај бил познат и по минералните топли извори, покрај кои Римјаните изградиле римски терми (Бања Банско) кои интензивно ги користеле.

Во контекст на ова, за поаргументирано се смета гледиштето дека името Тивериопол е сврзано со култот на „светите тибериополски маченици“. „Имено, во почетокот на IX век, за време на владеењето на византискиот импе-

ратор Никифор I, во Струмичко било населено христијанско население од градот Тибериопол, кој се наоѓал во областа Витинија, во Мала Азија“ (Пандевски, 1969: 32).

Од досегашните пишани и материјални податоци, сè уште не можеме со сигурност да го одредиме времето кога во струмичкиот крај било посеано семето на христијанската религија. Сепак, корените на христијанството во овој македонски крај треба да се бараат уште многу порано. Според Посланието до Тимотеј и Делата апостолски, св. апостол Павле, движејќи се низ Македонија со своите ученици, го посеал Христовото учење и во Струмичкиот регион, а христијанството овде земало поголеми размери по 313 година, кога со Миланскиот едикт Константин I Велики му дал легална слобода на христијанството во Римската империја.

Покрај сета паганизација на градот, поради близината на важните христијански центри, како Филипи и Солун, во Струмица христијанството се раширило доста рано. „Овде нашле уточиште и христијани кои поради гонењето од Јулијан Отстапник (361-363) избегале од Никеја“ (Илиевски, 2001: 43). Станува збор за жестотките репресалии на римскиот император Флавиј Клавдиј Јулијан (361-363), познат како Јулијан Отпадник, кој во IV век го започнал погубувањето и прогонот на христијаните во Никеја кои ја нарушувале паганската традиција. Меѓу прогонуваните христијани биле и проповедниците Тимотеј, Комасиј (наречен уште и Етимасиј), Евсевиј и Теодор, кои од Никеја преку Солун дошли во струмичките краишта.

„Овој период е зачетокот на ранохристијанската ера, кога низ сурова историска судбина верата кон Христос почнала да го легитимира својот духовен и културен престиж во новите цивилизациски односи“ (Велев, 2002: 57).

Според Житието на Тивериополските маченици од охридскиот архиепископ Теофилакт, тие „Тука, откако нашле малку слобода, го посеале семето на словото во нивите на душите, и обработиле за Христа богата нива со изобилно класје“ (св. Теофилакт архиепископ охридски, 1997: 29) и набргу се проретчил бројот на поклониците на паганското иконопоклонство. На четворицата проповедници овде им се придржиле и уште единаесет непосредни содружници: презвитерите Петар, Јован, Срђан, Теодор и Никифор; ѓаконите Василиј и Тома; монасите Еротеј, Данаил и Харитон и војникот Сократ. „И тие, кога се собрале сите заедно, воделе вистински ангелски живот, ден и ноќ поучувајќи се на Божјиот закон“ (св. Теофилакт архиепископ охридски, 1997: 30), па поради тоа уште тогаш тие се прославиле како доследни христијани и чудотворци.

Но, Јулијановите началници во Солун, Валент и Филип, неуспевајќи да ги спречат во нивната христијанска дејност, ги осудиле на погуббање со меч. Сите 15 маченици биле погубени на 28 ноември (според јулијанскиот календар), односно на 11 декември (според грегоријанскиот календар) 362 година. Храбрите христијани, кои не се уплашиле од напредбата на началниците - телата на мачениците да останат непогребани, ги собрале крава-

вите тела и со христијански обреди и обичаи достоинствено ги погребале надвор од градот. По извесно време, покрај гробовите на мачениците почнале да се случуваат чуда: болни оздравувале, слепи прогледувале, обеспокочените од демони се смирувале и така гробовите станале култно место.

„Мачеништвото како облик на богоугодност и пожртвуваност потекнува уште од најстарите времиња на христијанското учење“ (Георгиевски, 1997: 9) и имало огромно значење за ширењето и зацврстувањето на христијанството. Па така, по смртта на св. 15 Тивериополски свештеномаченици, христијанството во Струмичко почнало уште поревносно да сешири, така што „Тивериопол достигнал да стане како некоја кула од секаде видлива“ (св. Теофилакт архиепископ охридски, 1997: 42).

„Во V-VI век, откако христијанската вера станала државна вера и настанал верски мир, ревносните христијани над гробовите од свештеномачениците доградиле странични сали и на тој начин формирале ранохристијанска базилика“ (Георгиевски, 2008: 222), во која над централната гробница биле насликаны до појас сите петнаесет маченици според истиот редослед по кој се наведени во нивното житие, напишано од архиепископот охридски Теофилакт.

Струмичката област, поради својата значајна географска положба, почнувајќи од средината на VI век, постојано била изложена на словенско-аварските напади. „Тоа е времето кога по смртта на Јустинијан I (565 година) византиската власт во балканските провин-

ции, па и во другите, била во тешка криза“ (Панов, 1985, том III: 373).

Во тој период Солунската област била објект на разурнувања, пљачкосувања, па и на колонизирање од страна на Словените. Струмичката област, претставувајќи природна врска со Солунската област, не била поштедена од овие колонизаторски дејства на Словените. За овој период во Житието на св. петнаесет Тивериополски маченици, напишано од охридскиот архиепископ Теофилакт, се вели: „Но кога по изминувањето на долга низа години еден варварски народ, наречен Обри (Омброл), кои доаѓајќи од југ во тивериополските краишта, опустошил и многу други градови, па и самиот Тивериопол, и од жителите едни со меч погубил, други заробил, а пак, како и другите убави зданија, така и Божјите храмови ги срамнил со земјата“ (св. Теофилакт архиепископ охридски, 1997: 42), така што во аваро-словенската инвазија бил разрушен и храмот со гробовите на светите 15 Тивериополски свештеномаченици.

Чудата што се случувале на местото на покриените разурнати гробови на св. петнаесет Тивериополски свештеномаченици го привлекле вниманието на бугарскиот цар Борис I Михаил (852-889). Па така, за време на неговото владеење била поддржана градбата на крстовидна црква во Струмица врз темелите на разурнатата ранохристијанска базилика и над гробовите на свештеномачениците. Црквата била посветена на мачениците и го носела името „Св. петнаесет Тивериополски свештеномаченици“.

Светителскиот култ на светите петнаесет е голем и тој е изразен во празнувањето на нивниот ден, во народното верување, книжевната традиција и сл.

Инаку, култот како социолошка појава, претставува спонтано почитување и остаток од обредните погребни свечености на хероите од паганската ера. Во ранохристијанскиот период култот кон жртвите на Христовата вера се изразувал преку нивното јавно народно почитување. Со прогласувањето на св. Петнаесет за маченици и со одвивањето на обредни ритуали во нивна чест, уште повеќе зајакнал нивниот култ, а сето тоа довело до уште поголем продор на христијанството на просторот на Струмица и Струмичко.

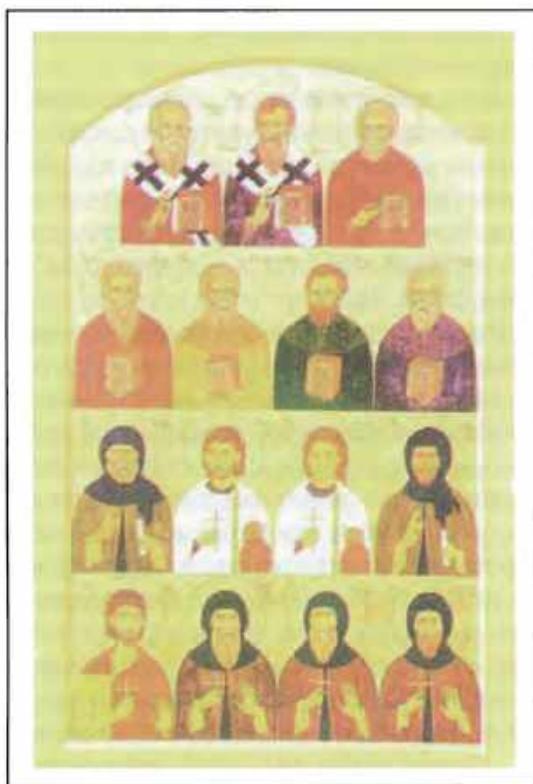
Интересен доказ за значењето на св. петнаесет свештеномаченици за продорот на христијанството и развојот на христијанската култура на тлото на Струмица е и фактот што во струмичката црква „Св. Кирил и Методиј“ (градена врз темелите на старата поддумска црква од XVII век) има и два олтара, од кои едниот е посветен на св. Кирил и Методиј, а другиот на св. петнаесет Тивериополски (Струмички) свештеномаченици. Освен во градот, култот на св. петнаесет е познат и во струмичките села, така што постара икона со св. петнаесет Тивериополски свештеномаченици се наоѓа и во црквата „Св. Константин и Елена“ во селото Моноспитово.

Освен црквата, посветена на св. петнаесет Тивериополски маченици во Струмица, околу IX век била подигната црква посветена на истите маченици и во новоформираната словенска епископија во Брегалница, кај с. Кру-

пиште. За време на владеењето на бугарскиот цар Борис I Михаил (852-889) овде биле пренесени моштите на пет од свештеномачениците пронајдени во Струмица и тоа моштите на Тимотеј, Комасиј, Евсевиј, Теодор и на Сократ.

Бидејќи струмичани не сакале да ги предадат моштите, истите биле насилено одземени. Поради тоа, според едно предание, моштите на светите во брегалничката црква не лекувале, туку давале обратен ефект. Имено, се раскажува дека наместо болните да оздравуваат тие умиrale, наместо здравите да напредуваат тие се разболувале и поради тоа се претпоставува дека моштите биле повторно вратени во Струмица. Овие две цркви во Струмица и Брегалница, посветени на св. петнаесет маченици, прераснале во значајни словенски духовни и просветни центри.

Дека култот кон св. петнаесет маченици бил особено распространет во Струмичко е доказ и фактот дека недалеку од Струмица, во непосредна близина на с. Куклиш, постои и манастир кој е посветен на овие свештеномаченици. Имено, овој манастир бил изграден во 1971 год. по иницијатива на преживеаните борци од Сремскиот фронт. Според раскажувањата на постарите жители на Куклиш, борците кои требало да заминат на фронтот се договориле дека, доколку се вратат живи од бојното поле, ќе изградат манастир на тоа место. Но зошто токму ова место било избрано за манастирот, кој бил изграден исклучиво со средства собрани од жителите на Куклиш во 1971 година?

Сл. 1 - Икона на св. 15 Тивериополски свештеномаченици

Според некои преданија, токму на тоа место, во близина на Куклиш, всушност, биле убиени и распарчени телата на мачениците. Друго, пак, предание вели дека на ова место бил убиен само превзитечот Петар. Сè уште се раскажува и легендата за тоа како неговото тело било расечено на парчиња и како една

слепа жена прогледала кога ја допрела неговата пресечена рака.

„Тук са масакрир'ни са, исколени са, истепани са, сечени, парчосувани и са фрлени, от којто една рака е паднала на пато ка а фрлена. Таа рака ја најдела некоа жена којто е – колко а била, што е била ќорава, раката а земала. Коа ја целивала раката и е прогледала“ (Поркојевиќ, 2010: 42).

Уште пред да биде изграден манастирот, овде постоел гробот кој е сместен тутка, а во кој се сметало дека е погребан маченикот Петар. Во врска со манастирот и гробот се раскажуваат повеќе преданија како на некои луѓе кои го одминувале гробот им се јавувале ангели божји или светци со барање да го заградат или да го исчистат гробот, а оној кој немало да го послуша зборот божји бил казнуван со болест, слепило и сл. Така се раскажува за младиот Васил кој, носејќи дрва, го прегазил гробот и нокќта му се јавил божји ангел, барајќи од него да го загради гробот за да не настрада. Некоја жена, пак, кога дошол попот на празникот дома да свети вода, бидејќи била нечиста побегнала преку прозорецот од срам. Но поради таа постапка била казнета со слепило, а на сон ѝ се јавило дека ќе прогледа до колку го исчисти гробот на светците.

Овде останала зачувана и традицијата еден ден пред празникот на светите 15 маченици, односно на 10 декември, да им се прави годишен или тригодишен помен на починатите, така што до ден-денешен „...цело село излева тука (на гробот) со лепче и ченица и друго, а дуваѓат сите невести ут таа година шо са биле, со бели, невестински фустане“ (Пор-

којевиќ, 2010: 45). Жителите на Куклиш, а и светата Православна црква ова место го смета за свето, бидејќи, и покрај тоа што има таква местоположба која дава предуслови да задржува вода и да биде поплавувано, сепак, и при најсилни бури и поројни дождови манастирот никогаш не се поплавува и не влегува вода во него.

Покрај големите церемонии кои се изведуваат во Струмица, во чест на св. 15 Тивериополски маченици, овие светци особено се чествуваат и почитуваат и во Куклиш. Секоја година на 11 декември на манастирот се дава општ ручек или општа софра во чест на мачениците. Порано се колел вол и секој жител на селото си земал по едно парче живо месо за дома да си готват ручек, но по напорите на Православната црква овој обичај е искоренет како нехристијански и ручекот се подготвува во дворот на манастирот. Инаку, во Куклиш, покрај прославувањето на св. 15 маченици, со општа софра масовно се прославува и Св. Атанас летен.

Христијанската традиција на прославување и чествување на светци-заштитници е запазена во сите населени места во Струмичко, па дури и во оние кои се веќе одамна раселени.

Така, Св. Атанас летен го слават уште и во Босилово и Иловица; Св. Тројца се слави во Дабиле и Смоларе; Св. Спас во селата Колешино, Робово, Старо Коњарево; Мала Богородица во Велјуса, Дражево и Владевци; Гурѓовден во Сушица, Ново Село итн., а масовно посетена слава (иако селото е иселено и нема жители) е Петковден во селото Бајково.

Карактеристично за струмичкиот крај е тоа што има многу селски, но не и куќни слави. Големо внимание им се посветува на овие општи слави наречени „сеири“ и редовно секоја година на денот се подготвува општ ручек и сите куќи во селото чекаат гости. Порано се колело курбан во дворовите на црквите, но овој обичај е задржан само во неколку струмички села. Се коле животно за ручек, но тоа ја нема функцијата на курбан, туку се дава како ручек за здравје. Некои посебни црковни церемонии нема, освен службата која свештеното лице ја одржува во чест на светецот што се чествува. Порано во секое село имало и панаѓури, а редовно се одржуvalе и игранки на сред село.

Покрај селските слави, во Струмичко се слават именденi. Во поново време, под влијание на Православната црква, домаќинките од куќите што слават именден во црквата носат месена пресна погача - панагија и вино. Погачата и виното отецот ги осветува со молитва, задржува еден дел од лепчето за црквата, а останатиот дел се носи на домашните за здравје. За здравје на славеникот, домаќинката во црквата пали и свеќа посветена на светецот. Во некои места таа голема свеќа е наречена „Ламбада“, но во Струмица и Струмичко не е позната под тоа име. Исто така, во некои краишта на Македонија славениците палат свеќа или кандило пред иконата на светецот во својот дом, но во Струмичко оваа појава е ретка, бидејќи сите овие церемонии се извршуваат во црквата. По повод деновите на слава или именден се подготвува и варена пченица со која во домот се пречекуваат гос-

тите. Во овие пригоди лебот е симбол на бескруната жртва, а пченицата симбол на воскреснувањето. Свештеното лице некои семејства го повикуваат и во домот да им освети вода со босилек и да поткади со темјан за да ги избркаат лошите демонски сили.

Лебот, житото, светата вода, виното, светите, темјанот, маслото и иконата се обредни предмети кои се употребуваат при изведувањето на обредите за сите празнувања. Свештеното лице со крст и молитва ја осветува водата и ја исчистува од лошите демони, со што водата добива волшебна моќ на лекување и за заштита на домот од несреќи. Со светена вода се замесува лебот, т.е. погачата која се прави од чисто пченично брашно и претставува бескрунва жртва наменета за светецот кој се празнува (замена за некогашнато принесување крвна жртва).

Пченицата или житото, во народните верувања најчесто се поврзани со покојните и на неа се гледа како на симбол на воскреснувањето, бидејќи „...зрното пченица во земја не скапува туку се обновува преку растение што дава повеќе зрна, така и Исус по погребот воскреснал во вечен живот“ (Китечки, 2001: 25). За празнување на слава се одбираат најубавите зрна пченица. Варената пченица се става во чинија и со неа се формира круг кој се посипува со шеќер во прав. Во средината на лебот и пченицата, свештеникот при осветувањето прави мал отвор во кој полева вино. Виното е особено често присутно во христијанските обреди и ја симболизира Христовата крв пролеана за спасение на целиот човечки род.

Свеките се обреден предмет без кој не може да се замисли празнувањето на празникот служба, но и на другите христијански обреди. Тие имаат повеќе симболички значења, но најчесто ја симболизираат светлоста и поради тоа се употребуваат и во разни свечени моменти. Осветените свеки заземаат особено значајно место во народните верувања и се предмет кој им обезбедува светлина на покojните, но и на светецот-заштитник. Од таа причина, свеки често се палат в црква, но и во домот пред иконата на светецот-заштитник. „Се верува дека светлоста на свеката ја раструва не само темнината, туку и злите духови кои особено ноќе го напаѓаат човекот“ (Китечки, 2001: 25), но исто така се верува дека тие ја симболизитаат и сончевата светлина и домашното огниште, а во одредени прилики свеката (како и сите огнови) има и исцелителна или прочистувачка функција.

Темјанот е миризлива смола која кога гори испушта специфичен мирис за кој се верува дека ги брка лошите демони, па затоа во христијанските обреди се употребува за кадење, поткадување. Темјанот се споменува и во евангелските текстови, па „кога тројцата мудреци од исток пристигнале кај новородениот Богомладенец Исус Христос во Витлеемската пештера му се поклониле и го дарувале со злато, измирна и ливан, што значи со злато како цар на небесното, вечноот царство, темјан (ливан) како пророк, и измирна (миро) како Испукител“ (Китечки, 2001: 25-26).

Празнувањето на христијанските празници не може да се замисли и без маслото, кое заедно со другите обредни предмети се носи

во црквата. Дел од маслото се става во канделарите пред иконата до светецот кој се чествува, а дел се носи дома. Тоа имало значајно место и во обичаите од претхристијанскиот период, особено во оние обичаи кои се поврзани со раѓањето и смртта.

За градот Струмица, освен празникот на заштитниците на градот, св. 15 Тивериополски свештеномаченици, карактеристични се уште неколку празнувања кои се, исто така, до ден-денес зачувани и се чествуваат со особена почит.

Така, во Струмица се слави и Чист понеделник, како празник на сите занаетчии. На тој ден занаетчиите палат огнови пред дуќаните и варат бел грав. Овој ручек тие порано го подготтувале на Царевите кули над градот, но тој обичај е веќе одамна напуштен. На ручекот сè почесто се повикува свештено лице да ја освети софратата за занаетчиите да ги служи скрека и беријет.

Масовно се прославува и празникот познат како Свети Анаргир, што на грчки значи лекар, односно Свети Врачи или Св. Кузман и Дамјан. Светите браќа, мајка им Теодосија ги воспитувала да водат богоугоден живот, па затоа тие уште од мали се залагале да го исполнуваат божјиот закон. За да бидат полезни за народот тие се зафатиле да го изучуваат лекарскиот занает, ги научиле лековитите својства на билките и се прочуле како лекари. „Господ Исус Христос ги благослови двајцата лекари и им дарил чудотворна исцелителска моќ“ (Георгиевски, 2008: 105). Браќата Кузман и Дамјан не барале пари и подароци во замена за лекувањето на болните, па затоа би-

ле познати меѓу народот и како „бесребреници“. Според житието, еднаш некоја жена по име Паладија, која долго време била болна од некоја неизлечива болест, ги викнала светите браќа да ја излекуваат. Тие дошле и ја излекувале, но не сакале да ги примат нејзините подарици, но таа го заколнала помладиот Дамјан во Светата Тројца да ги земе трите јајца со кои сакала да ги награди. Кога за ова дознал постариот брат Кузман многу се налутил и побарал од селаните кога ќе умрят да не бидат погребани во ист гроб, но бидејќи прв умрел Кузман селаните, сепак, не го послушале, па кога умрел Дамјан го погребале во истиот гроб. Околу нивниот гроб подоцна се случувале чуда и многу болни оздравувале. Светата Православна црква одредила овие светци да се празнуваат на 14 јули. На тој ден струмичани го посетуваат манастирчето посветено на овие светци – лекари, кое се наоѓа во стариот дел на градот. Овде доаѓаат да запалат свеќа и да им остават дарови на светците за тие да им дадат здравје. Порано ова манастирче било особено посетено од жени неротки и болни луѓе. Постарите велат дека светците на јаловите им давале пород, а на смртно болните здравје. Велат дека овде некогаш имало некоја старица која на неротките им баела пред иконата на светците со црвен конец. Конецот им го врзувала на младите жени околу половината и истиот не смееле да го симнат сè додека не зачнат, а тоа обично се случувало најдоцна до четириесеттиот ден од баенето. Овој обичај на баене е веќе искоренет, бидејќи е неканонско и паганско дејство.

Како македински светец на овие простори се знае и за новомаченикот Спасо Радовишки кој е познат и како Анастасиј или Атанасиј, но и како Спасо Струмички. Во православниот календар се среќава и како Св. мч. Спасо Радовишки (на 21/8 август) и како Св. Атанасиј Струмички (на 11 септември/29 август). Св. Спасо Радовишки се среќава и под името Струмички затоа што во времето кога тој живеел Радовиш спаѓал во Струмичката епархија. Иако овој новомаченик се среќава и под името Струмички, сепак, култ кон овој светец во Струмица не постои.

Многу свечено и со големи почести сите струмичани ја слават Голема Богородица, или Успение на Пресвета Богородица, која се чествува во спомен на воскреснувањето на Мајка Богородица на 28 август. За прославувањето на овој голем христијански празник во црквата „Св. Димитрија и св. Григориј Палама“, која е изградена со цел да се соберат парични средства за изградбата на големиот Соборен храм во Струмица кој ќе го носи името на Пресвета Богородица, секоја година се варат по 10 казани црковен ручек, а струмичани доаѓаат да си земат од општата софра јадење кое го носат дома за здравје.

На 19 октомври струмичките градежници и архитекти го чествуваат празникот Свети Тома. Светиот Апостол Тома, или уште познат како неверен Тома, според жрепката што ја влечеле со другите апостоли по слегнувањето на Светиот Дух (во денот Педесетница) требало да замине да го проповеда словото божје во Партија, Мидија и Индија. „Во тоа време, во Ерусалим дошол некој трговец од Индија,

по име Аван, со цел да бара некој искусен градител, кој би можел да изгради великолепен дворец за царот во неговата земја. Тома му кажал на Аван дека тој е искусен во таа работа и дека тој може да го направи дворецот...“ (Георгиевски, 2008: 183). Поради овој податок дека тој се претставувал како градител, струмичките градежници и архитекти светиот апостол Тома го празнуваат како свој заштитник. Традиционално, на денот на чествувањето 19 октомври, тие масовно го посветуваат манастирот Св. Богородица Милостива (Елеуса) во селото Велјуса каде се подготвува ручек или општа софра. Покрај ручекот, свештено лице осветува и погача, вино и пченица.

Денот на месарите и касапите во Струмица е 21 ноември, односно Свети Арангел или Св. Архангел Михаил, кој се смета за старешина и водач на небесните сили. Кај народот постои верување дека свети архангел Михаил им ги зема душите на лугето, затоа уште се нарекува и „Арангел Душовадник“. „А има верување и дека тој стои на рајските врати со терезија во едната и сабја во другата рака и ги мери, на едната страна ги става добрите дела на лугето, а на другата гревовите и, во зависност на која страна ќе превагне, им ги вадел душите и ги праќал едните во рајот, а другите во пеколот“ (Георгиевски, 2008: 200). На тој ден сите струмички месари колат курбан и се собираат на заеднички ручек и со голема гозба и веселба го прославуваат овој ден.

Сите овие чествувања на христијански светци и празници даваат јасна слика за тоа дека Струмица е древно упориште на хрис-

тијанската религија. За континуитетот и рано-то ширење на христијанството во Струмица и Струмичко зборува и легендата дека во одреден период (пред заминувањето за Кутмичевица) на овие простори престојувале и браќата св. Кирил и Методиј. Се зборува дури и дека манастирот „Св. Леонтиј“ во Водоча тие при својот престој го користеле како своја резиденција.

Иако и до ден-денес во некои населени места во Струмичко сè уште опстојуваат некои претхристијански обичаи како што се колењето курбан за да се стави крв во темелите на нова градба, верувањето во тоа дека некои дејства се тесно поврзани со месечевите мени, верувањето во бајачки и гатачки, сепак, очигледно е дека градот Струмица израснал во значаен центар и главно упориште на христијанството во овој дел на Македонија.

II глава

ОПШТОХРИСТИЈАНСКОТО ДУХОВНО И КУЛТУРОЛОШКО ЗНАЧЕЊЕ НА ПОСТОТ. ВЕЛИГДЕНСКИ ПОСТ

1. *Значењето на постот. Светите тајни покајание и причесна*

Постот, молитвата и исповедта се основните добродетели врз кои се темелат христијанството и вистинскиот христијански живот. Без пост, покајание и проштавање не може да се гради ниту духовниот живот. Постот и светата тајна покајание – исповед, се многу значајни во животот на христијаните и заедно со причеста го претставуваат симболот на христијанството.

Под пост, во поширака смисла на зборот, се подразбира севкупниот наш христијански живот и начинот на постене во црквата, опфаќајќи ја тутка и молитвата.

„Постот, во суштина, е воздржување од мрсна и изобилна храна и од сите грешни телесни задоволства, наслади и уживања“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 5). Постот е дејство преку кое се закрепнува духот, се скротува телото кое во секој поглед му се потчинува на духот и духовното. Тоа е момент во кој се покажува нашето самопочитување и претставува подготовкa за покајанието и светата причест. Според христијанската Православна црква, постот е средство со кое вер-

никот се оддалечува од страстите кои се распамтуваат со телесните наслади и прејадувања и е неопходен услов за спасение на верникот.

Востанувањето на самиот пост е направено од страна на светата Православна црква уште од апостолските времиња, според примерот на господ Исус Христос, заедно со определувањето на времето на постот, како и тоа која храна да ја јадат христијаните за време на постот. Од бога постот е востановен со заповедта дадена уште на првите луѓе на земниот рај, Адам и Ева, забранувајќи им да јадат од дрвото на доброто и злото (1. Мат. 2, 17). Преку оваа заповед бог уште на почетокот сакал да ги научи луѓето на послушност и воздржување.

Условно, постот може да се подели на телесен и духовен пост. Во потесна смисла, под зборот пост најчесто се подразбира телесниот пост, кој претставува воздржување од некоја храна во деновите и временските периоди во текот на годината што ги определила црквата.

„Овие денови точно треба да се запазат и никој да не измислува, без благослов, повеќе или помалку од она што светата Православна црква од Светиот Дух вдахновена го определила“ (протојереј Боро Милчев).

Вистинскиот пост и молитвата постојат само во црквата и никогаш надвор од неа. Тоа значи дека тој што пости и се моли мора, пред сè, да биде крстен, да се исповеда редовно, да се причестува, а наедно да ги почитува и да учествува во сите други свети тајни на црквата.

Суштината на постот не е умртвување на телото, туку умртвување на гревот во нас, затоа што гревот е тој што предизвикува пропаѓање и смрт. Никогаш не се пости во денови кога „нам ни е по волја“, туку точно се знае кои денови Вселенската црква ги одредила за пост.

„Постот е моќно оружје во духовната борба против поднебесните духови на злобата, неопходно средство на човекот со кое се стекнува духовното совршенство и моралниот раст, надежна сила за давање отпор во духовната немоќ и благодатна ризница за постигање на крајната и врвна цел на секој христијанин, а тоа е светост и спасение во Господа“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 5).

При определувањето на телесниот пост особено треба да се внимава, бидејќи е невозможно секој човек, секоја индивидуа да се наложува и да се оптоварува со иста тежина. Во црквата се спасуваат и деца во развој, па затоа од децата до седумгодишна возраст не се бара телесен пост како подготовка за света евхаристија (причесна). Исто така, спасение и причесна бараат и изнемоштени лица, постари луѓе, болни луѓе или луѓе со тешка физичка работа, како и жени, бремени или доилки, но на сите овие луѓе духовниот отец, односно свештеникот, им определува пост според нивните телесни сили или, доколку има потреба, целосно ги ослободува од постот.

Затоа св. Јован Златоуст вели: „Кога ќе слушнете за постот не плашете се од него како од страшен војвода: тој не е страшен за нас, туку за лошите духови. Ако те обзел лошиот дух, покажи му го лицето на постот, а тој

окован со страв и врзан како со синцири ќе стане понеподвижен од каменот, особено кога ќе ја види со него и неговата другарка молитвата“ (Наум, Митрополит струмички, 2001: 44).

Телесниот пост е неразделно поврзан со духовниот пост. Нема вистински пост без покаяние, без смиреност, одмереност и молитва, без трпение, без љубов и милост кон ближните.

Особено е важно да се каже дека духовниот отец, односно свештеникот, може да го разреши верникот од телесниот пост, но „никој не може да го разреши од духовниот пост, па дури ни ангел од небото“ (protoјереј Боро Милчев). Затоа, телесниот пост не е секогаш задолжителен како подготовка за света причест, но духовниот е неопходен. Духовниот пост е и самата суштина на христијанското живеење и постоење, но во секој случај, телесниот пост го помага духовниот.

„Телесен пост е кога стомакот пости од храна и пијалоци; а душевен пост е кога душата се воздржува од лоши мисли, зборови и дела“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 9). Ова кажува дека тлесниот пост е корисен, бидејќи служи за смирување и умртвување на страстите, но голема е потребата и на душевниот пост, бидејќи „без него телесниот пост е ништожен“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 9).

„Постот е темел на секоја добродател, почеток на духовната борба, венец на оние што се во воздржание, украс на девственоста и светоста, светлост на целомудрието, начело на христијанскиот пат, мајка на молитвата,

источник на целомудреноста и благоразумноста, учител на тихувањето, патеводител на секое добро дело“ (митрополит Методиј Златанов, 2007: 255).

Постот е навистина темел на секоја добродател, зашто ништо друго не го брани посилно нашето достоинство, нашето ендемско достоинство како подвигот на воздржувањето.

Црквата нè учи дека постот е важно средство за правilen духовен и телесен живот и здравје и тој постои уште пред Исус. Во Стариот завет има многу примери на пост. Светиот пророк Мојсеј постел 40 дена и 40 ноќи (2. Мој. 34, 28) за да се подготви да ги прими десетте божји заповеди; светиот пророк Илија со строг пост, со духовна чистота и голема ревност за Господа се удостоил да ја види Божјата слава (3. Цар. 16, 4-13), а пак свети Јован Крстител е познат како најголем и најстрог испосник. Постот, воопшто, бил почитуван и практикуван од сите праведници. Имено, и самиот господ Исус Христос постел 40 дена во пустината. Оттаму е и најстарото име на велигденскиот пост - „четириесетница“.

Православната црква утврдила и пропишила за време на постот да не се јаде месо, масти, сирење, масло, јајца, млеко, а понекогаш и риба, во зависност од важноста на постот.

Со постот тесно се поврзани и светата тајна покајание (исповед), светата евхаристија (причесна) и, се разбира, молитвата.

„За да стане срцето на човекот сад способен да го прими Бога, мора најнапред да биде очистено од нечистите помисли. За да се

очисти срцето, во него мора да се внесе одреден лек. Тој лек е молитвата“ (Старец Ефрем Филотејски, 2001: 103).

Молитвата е нешто најсвето во животот на еден христијанин. Таа претставува разговор на човечката душа со бога, со Христос, со мајката Богородица и со сите светии. Она што е постот за телото, тое е молитвата за душата. Според својата суштина, молитвата е меѓусебно општење и единство на човекот со Бога и само преку молитвата се развива личноста на правоверниот христијанин.

Светата евхаристија во православното предание се вика тајна на тајните. Таа е срце на црковниот живот, извор и цел на сите црковни учења и без неа христијанството е незамисливо. Зборот евхаристија значи благодарење. Општото значење на евхаристијата како господова трпеза е благодарење на бога во Христа и Светиот Дух за сè што направил тој во создавањето, спасението и прославувањето на светот. Светата евхаристија или причесната е света тајна во која христијаните, во облик на леб и вино, ги примаат телото и крвта на господ Исус Христос и се соединуваат со него. Оваа света тајна ја востановил самиот спасител Исус Христос на тајната вечера, кога кршејки го лебот, рекол: „Земете јадете ова е Моето тело кое за вас се прекршува“, па ја подал чашата со вино и им рекол на светите Апостоли: „Пијте од неа сите; ова е Мојата крв на Новиот Завет, која се пролева за мнозина, за оправдување на гревовите. Ова правете го во мој спомен“ (Матеј 26, 26-28; Лука 22,19).

Оваа света тајна, поради својата особена важност, ја сочинува суштината на најглав-

ната христијанска богослужба – светата ли-
тургија.

„Редовно причестување, според Светите
отци, значи сите оние што пристапуваат кон
светите тајни, било да се лаици или му при-
паѓаат на клирот, да се подготвуваат за чинот
и да имаат благослов од својот духовен отец“
(Митрополит струмички Наум, 2001: 57).

Бидејќи во светата тајна причесна верни-
кот го прима вистинското пречисто тело и
вистинската пречиста крв на Исус Христос,
задолжителна е подготовката преку постот,
молитвата и покаянието (исповедта).

Кога станува збор за светата причест мора
да се напомене дека без редовно исповеду-
вање на своите гревови, но и без советување
со духовниот отец, никој не може и не смее да
пристапи кон светата причест.

Исповедта, во суштина, е најдлабока по-
треба на секој човек, оттаму лутето и во секој-
дневниот живот чувствуваат потреба своите
маки да ги споделат со своите најблиски и со
пријателите.

Но, „Раната треба да се отвори од искусен
лекар, да се очисти од гнојот, да се лекува и да
се исцели!“ (Митрополит струмички Наум,
2001: 50). Затоа, исповедта како света тајна
кога ќе се направи преку духовниот отец
претставува отворање на душата пред бога и
барање помош и спасение.

Кога еден грешник ќе се покае, тогаш тоа е
празник за небото и радост за бога. За пока-
јанието зборува и спасителот Исус Христос во
параболата за изгубената овца во која се вели
дека секој кој има сто овци, а изгубил една ќе
ги оставил останатите и ќе оди да ја бара из-

губената и ќе биде бескрајно среќен кога ќе ја пронајде. „Ви велам, дека така и на небото ќе биде поголема радоста за еден грешник, кој се кае, отколку за деведесет и девет праведници, што немаат потреба од каење“ (Лука 15, 4-7).

Особено поучна и длабоко осмислена е со-држината на евангелскиот расказ за „блудниот син“. Во оваа парабола е дадена сета сила на христијанската вера и безграницната добрина и човекољубие на господ Исус Христос.

Во параболата за „блудниот син“ се раскажува за таткото кој имал два сина – единиот праведен, а другиот грешен. Постариот син живеел според божјите заповеди и секогаш ги уживал неговите добра и никогаш од него не отстапувал. Помладиот, пак, го побарал од татка си својот дел од богатството и се впуштил во грев и срамни дела, се оддалечил од бога, живејќи во блуд, како роб на страстите и демонот. Кога блудниот син си дошол на себе, кога се отрезnil и кога станал свесен за својот голем грев, се вратил кај својот татко, велејќи: „Татко, згрешив против небото и пред тебе, и не сум достоен да се наречам твој син!“ (Лука 15, 18-21). Синот кој длабоко во душата се покајал за своите недела бара од татка си да го прими како работник, но таткото го прима покајникот, без да го срамоти, го прегрнува со татковска љубов па му дава облека, односно свето крштение; печат и прстен, односно благодатта на Светиот Дух и му дава обувки, за да не го касаат змии и скорпии.

Од голема радост таткото наредува, во чест на синот кој се вратил и искрено се покајал, да се заколе угоено тело. Кога постариот

син го видел татковото неизмерно човеколъбие се налутил и не сакал да влезе дома, велјќи: „Еве ти служам толку години и никогаш не ја прекршил твојата заповед; и мене не си ми дал ни едно јаре, за да се провеселам со моите пријатели; а кога дојде овој твој син, што го упропасти својот имот со блудници, за него ти закла угоено теле“ (Лука 15, 29-30).

Братот на „блудниот син“ кој сам за себе вели дека е праведен и послужен, што без сомнение и било така, не ја знаел вредноста на покајанието. Но, дали и тој не направил грев со својата надменост, високото мислење за себе и гордоста? Голема е веројатноста дека „праведникот“ почувствува страв дека ќе биде материјално оштетен од доаѓањето и присуството на својот блуден брат, но можно е кај него да се јавила и завист што и самиот не го почувствува возвишеното чувство на покајанието.

Човеколъбецот – татко го замолчил својот „праведен“ син со тивки, кротки и лубезни зборови: „Синко, ти си секогаш со мене и сè мое е твое; но требаше да се зарадуваме и развеселиме, оти овој твој брат беше мртов и оживе, изгубен беше и се најде“ (Лука 15, 31-32).

Со оваа парабола се искажува човеколъбивата божја милот и кон оние кои многу згрешиле и дека нема грев што не може да биде простен, освен непокаениот.

Но, според светата Православна црква, не е доволно лутето само да се покаат, туку треба и да си простат, да се помират. „Затоа, покајанието е само семе, а проштавањето е плодот“ (Пост. Покажание. Причесна, 2002: 49). Гос-

под Исус Христос со покајание ја започнува својата наука, а со проштавање ја завршува, бидејќи во суштината на христијанството е правилото дека без покајание нема проштавање на гревовите, а без проштавање нема ниту спасение.

Според сето досега кажано, покајанието, исповедта, молитвата, причеста и, пред сè постот, во кој се опфатени сите овие свети тајни, стојат во основата на христијанското учение и се темел на христијанската религија и култура.

2. Воскресение Христово – Велигден и велигденските пости

Денот на Христовото воскресение – Велигден „е суштината на Христијанството, потврда на самата вера“ (Китечки, 2001: 121). Велигден е, всушност, најголемиот и најстар христијански празник кој се празнува уште од вториот век. Најголем празник е, бидејќи во суштина ја означува големата победа над смртта.

Христијанскиот празник Велигден е, всушност, продолжение на старозаветниот еврејски празник Пасха, кој Ереите и ден денес го празнуваат во чест на ослободувањето на еврејскиот народ од Египет. Зборот „Пасха“ во буквalen превод значи премин и кај Ереите тој премин се однесува на преминувањето на еврејскиот народ од Египет во Израел, додека во христијанството означува

премин на Христа од смртта во животот, односно премин од земјата кон небото, во вечноиот блажен живот.

Во втората книга Мојсеева од Стариот завет се описуваат прославата на јудејската Пасха и ослободувањето на еврејскиот народ од египетското ропство. Во оваа Мојсеева книга се описува како во Египет господ на Мојсеј и на Арон им наредил да им пренесат на сите Евреи за празникот Пасха да заколат по едно јагне „Јагнето или јарето да ви биде здраво, машко, без недостаток, од една година“ (2. Мој. 12-5). Со крвта од јагнето требало да ги попрскаат праговите од куките за да ги одмине господ кога ќе тргне нокта да погуби сè што е првородено во Египет од стока до дете. Јагнето во пасха претставува жртва за отплата на сите гревови на домаќинот и домаќинката. Бескаласниот леб, кој ја означува духовната чистота, и горчливото зелје, кое ги симболизира страдањата на израелскиот народ, исто така биле дел од трпезата за Пасха.

Во христијанството жртвено јагне е Исус Христос, кој е невин и без недостатоци, како и пасхалното јагне. Но, овде Исус Христос се жртвува самиот себе си за избавување на гревовите на целото човештво.

„Старите Израелци го славеле празникот Пасха во спомен на ослободувањето од египетското ропство, Велигден се празнува во спомен на ослободувањето на човекот од ропството на гаволот и гревот“ (Китевски, 2001: 126).

Исус Христос, знаејќи што го чека, во четвртокот утрото им наредил на своите апостоли да се подготват за пасхалната трпеза

– празник кој секоја година се прославувал во знак на сеќавање на избавувањето од египетското ропство. Исус Христос сакал Пасха да ја пречека во кругот на своите ученици и ѝ придал особено значење, бидејќи овој празник му бил и последен во ововремскиот живот.

Светиот настан на Велики четврток, кој подоцна прераснал во главно светотаинство на Христијанската црква, се случувал во амбиент на крајна едноставност.

Исус ја кажал молитвата над пресниот леб, но овојпат пасхата го обзナンУва страдањето на Исус Христос, месијата. Исус рекол: „Земете, јадете, ова е моето тело кое се крши за вас; правете го ова за Мој спомен!“ (1.Кор. 11, 24; Матеј 26, 26; Лука 22, 19). Потоа Исус ја зел заедничката чаша со вино и додал: „Пијте од неа сите; зашто ова е Мојата Крв на Новиот завет која ќе се пролева за мнозина за простување на гревовите...Ова правете го кога ќе пиете за Мој спомен“ (Матеј 26, 27; 1.Кор. 11, 25; Лука 22, 20).

Оваа нокт станала спомен на избавување од ропството на гревот, избавување кое ќе го добие секој кој верува во Исус Христос и кој се соединува со него во својот живот. Најважниот знак на ова соединување станала светата тајна на прекршување леб или благодарење (евхаристија).

Исус со учениците го напуштил градот, се упатил кон Елеонската Гора и влегле во Гетсиманската градина. Апостолите легнале да спијат, а Исус паднал на колена и ревносно се молел. Додека се молел, во градината влегле група вооружени служители на храмот и римските војници. Меѓу нив се пробил Јуда и го

дал договорениот знак за да го препознаат Учителот.

„Радуј се, рави – рече целивајќи Го Учителот. А Исус му рече: Јудо, со целив ли го предаваш Синот Човечки?“ (Лука 22, 47-48).

Исус бил опколен и врзан со јажиња. По малтретирањата, омаловажувањата, клеветите и обвинувањата на „7 април 30 година“ (Меѓ, 2010: 233) Исус бил осуден на распнување, откако еврејскиот народ од управникот на Јudeја, Понтиј Пилат, побарал ослободување за разбојникот Варнава, а смрт за Исус Христос кој бил испратен на Голгота (Череп).

„Распетието била една од најнечовечките казни измислени во стариот свет“ (Меѓ, 2010: 233). Осудениот го соблекувале гол, го заковувале на столб со пречка и го оставале да умира бавно со нанесените рани и неиздржливото сонце.

Денот кога Исус бил мачен, распнат и кога починал бил петок, па затоа овој ден освен Велики се вика и Распет петок.

По смртта Исус бил симнат од крстот, измиен според обредите, замотан во чаршаф и погребан во гробницата на неговиот ученик Јосиф. Гробницата била запечатена и чувана од силна стража поради стравот да не го украдат неговите ученици, па потоа да шират вести дека Учителот воскреснал.

Но, се случило како што предвидел Исус. На третиот ден од неговата смрт, неделата наутро се затресла земјата и силна светлина ја осветлила Голгота, а Исус Христос се појавил како богочовек. Воскреснатиот бог Исус Христос прва го видела Марија Магдалена, која проповедајќи го словото божјо низ светот,

стигнала до Рим и таму го посетила императорот Тибериј и, подавајќи му црвено јајце, го поздравила со зборовите „Христос воскресе“. Поради своите заслуги, Марија Магдалена, Светата црква ја прогласила за рамноапостолна и за прва благовесница на Христовото воскресение.

Инаку, Исус на своите ученици им се јавувал 40 дена по воскреснувањето, а на четириесеттиот ден се вознесол на небото. Поради тоа четириесет дена по Велигден се празнува Вознесение Христово или Спасовден.

Во слава на господ Исус Христос се востановиле и велигденските пости или света четириесетница. Велигденскиот пост го востановиле уште апостолите. Самите апостоли мошне строго го држеле овој пост, па затоа и на сите христијани им заповедале да го почитуваат. Велигденскиот пост, или великиот пост, е период од четириесет подготвителни денови за страдалната седмица и Пасха. Светата четириесетница е востановена во чест и спомен на страдањата и воскресението на господ Исус Христос.

Првичната цел на предвелигденскиот пост била насочена кон огласените, кои се подготвувале да бидат крстени токму на Пасха. Оваа првична цел и значење биле проширени уште во првите векови, со што и христијаните земале учество во овој пост, со цел да се подготват за Христовото воскресение. Овој пост е симбол на човечкиот живот кој својата полнота ја доживува во воскресението преку Христа и во Христа.

„На овој празник му претходат долгите велигденски или велики пости кои траат цели седум недели, не сметајќи ги Сиропусната недела која е една недела пред Прочка и Месопусната недела една пред неа“ (Китевски, 2001: 123).

Самиот пост, востановен уште во апостолските времиња, во денешната форма е оформен до IV век и има цел христијаните да се подготват за достоинствено празнување на празникот Велигден.

За време на великиот пост, верниците го ограничуваат внесувањето на храна, ја засилуваат домашната и заедничката молитва, се трудат да се каат и да прават добри дела. Внесувањето на храна е ограничено на растенија кои се подготвуваат без употреба на масло. Месото и млечните производи, виното и маслото не се користат во исхраната. Бидејќи строгиот пост е строго канонски забранет во сабота и во недела, масло и вино се употребуваат исклучиво во тие два дена (освен на Велика сабота). Риба се употребува само на Благовештение (Благовец) и на Цветници (Врбица). Таа е дозволена во постот, но само на исклучителни и значајни празници. Според преданијата, се смета за посна храна поради тоа што кога господ бог фрлил проклетство на земјата, не фрлил и во водата, така што рибата останала чиста и света и била благословена од Исус Христос. Рибата е еден од најраширените симболи уште од првите христијански векови, па затоа ја среќаваме најртана на сидни слики, на саркофазите, на надгробните натписи и на други предмети, како најран симбол на христи-

јанството. Инаку, „Рибата на грчки се вика (ИХТИС) што во превод на македонски значи: Исус Христос, Син Божји – Спасител (...) Според тоа, првото и основно значење на рибата е Самиот Христос како темел на Црквата“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 40-41). Исто така, секогаш кога е прикажана светата причесна како слика на гозба секогаш е присутна и рибата. Светите отци рибата ја сметале за посно јадење бидејќи „...таа го симболизира небесниот Леб, светата Евхаристија, самиот Спасител Господ Исус Христос“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 41).

Ако Благовештение се падне пред Цветници, тогаш на денот на Благовештение се разрешува на масло и вино.

Велигденскиот пост е најдолг и најстрог пост од сите други христијански пости, па поради тоа му претходат четири подготвителни недели (седмици).

Првата е Недела на митарот и фарисејот. Ова е седмица во која црквата го разрешува постот и во среда и петок се блажи (или се мрси). Всушност, со оваа недела започнува подготвката за големиот велигденски пост и оваа недела се однесува на параболата на гордиот фарисеј и смирените митар. Ова е времето кога започнува покаянието преку искрената и длабока исповед. Во оваа парабола митникот му се моли на бога со зборовите: „Боже, биди милостив кон мене грешниот“, додека фарисејот му благодари на бога што не е како другите луѓе разбојник, прељубник и сл. Според ова митникот искрено се кае и бара помилување, а фарисејот ја

искажува својата горделивост сметајќи се самиот себеси за исправен, чесен и безгрешен.

„Црквата преку овој евангелски пример ни укажува дека смиренето е темел на сите други добродатели, или првото скалило од духовната лествица по која се искачуваме кон духовното совршенство“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 19).

Втората подготвителна седмица е Неделата на блудниот син. Преку параболата за блудниот син се укажува на искреното покаяние и големата родителска љубов кон чедото, односно божјата љубов кон секој правоверен христијанин кој искрено ќе ги сознае своите престапи и ќе побара прошка и враќање во татковиот дом и домот на небесниот татко. Секогаш во оваа седмица, во петокот попладнене и саботата претпладнене, се прави помен на починатите – Задушница.

Третата недела е Месопусна недела, наречена уште и Недела на страшниот суд. Оваа недела се нарекува „месопусна“ бидејќи по неа, за време на сите денови од оваа седмица црквата пропишала ограничен пост со воздржување од месо. Во оваа недела се чита и евангелскиот расказ за Второто Христово пришествие и страшниот суд, на кој ќе се измерат и избројат плодовите на покаянието и секој ќе ја прими наградата според своите заслуги. Пораката од оваа последна проповед на Исус Христос (Матеј 25, 31-46) е, въсушност, божјата љубов, но и неговата правда кон сите христијани. Во месопусната седмица во недела се прават месни Поклади, а во следната седмица се јаде сирење, млеко, јајца, но месо повеќе не се јаде сè до Велигден.

Четвртата и последна недела пред великиот пост, односно седмата недела пред Пасха, е Сиропусната недела (Масленица). За време на оваа седмица христијаните го имаат отстрането месото од исхраната, а благословено е да се јаде млеко, млечни производи, јајца и риба. Оваа недела црквата се сеќава на изгонувањето на Адам и Ева од рајот, на кои бог им заповедал да постарат од дрвото на познанието. Престапувајќи ја оваа божја заповед, тие биле изгонети од градината, воведувајќи ја смртта и распаѓањето во овој свет. Овој ден е, исто така, познат меѓу народот и како Поклади (Прочка), што го означува и простувањето кое секој верник го проси од своите ближни на овој ден, како подготовка за великиот пост, кој започнува со чист понеделник.

Во својата беседа на гората, спасителот вели: „Ако им ги простите на лубето гревовите нивни и вам ќе ви ги прости вашиот Отец небесен, ако, пак, не им ги простите, ... и вашиот Отец нема да ви ги прости вашите“ (Матеј 6, 14-15). Со тоа и подготвителниот период за светиот пост се завршува со проштавањето.

Инаку, во велигденскиот пост има пет недели, шестата недела е Цветници, а седмата Велигден. Секоја од неделите на великиот пост е посветена на определен настан или личност (светител) значајни за православната вера. Историски гледано, секоја недела во великиот пост била користена за подготовка на огласените за нивното крштение (на Пасха) и токму затоа се разгледувале најважните моменти од учењето на црквата и животот,

потребни за катихетот (вероучителот) да се оспособи за свет живот.

Првата недела е посветена на „Победата на православието“ и е позната уште како Православна недела или Недела на православието. Тогаш, всушност, се празнува победата на иконодулиите (почитувачите на иконите) врз иконокластите (иконоборците), изразена со одлуките на Седмиот вселенски собор. Оттука, црквата си споменува за повторното воведување на иконите во јавните богослужби и храмови, како и во приватните домови на верните. Поточно, за време на владеењето на византиската царица Теодора и нејзиниот малолетен син Михаил Трети, во 842 година, под претседателство на патријархот Методиј, се одржал собор, на кој повторно бил востановен култот кон иконите. Овој собор, всушност, го потврдил начелото за почитување на иконите формулирано на Седмиот вселенски собор, одржан 787 год. во Никеја. Соборот на патријархот Методиј ги анatemисал иконоборците и во март 843 год. востановил прославување на победата на православието во првата недела на великиот пост со повторно враќање на иконите во црквите. Тој ден уште се нарекува и „торжество“ (победоносен празник) на православието.

Недела на свети Григориј Палама е втората недела од великиот пост, кога црквата го слави споменот на Григориј, архиепископот солунски.

Св. Григориј Палама и Никифор Грегорас учеле дека преку постот и молитвата човекот „може да се удостои со физички очи да ги види несоздадените Божји енергии кои се

манифестираат како божествена светлина, исто онака како што тоа го виделе и доживеале св. Апостоли на гората Тавор при Преображението на Господа Иисуса Христа“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 25). Ова учење е познато уште како „исихизам“. Противниците на св. Григориј Палама, Варлаам и Акиндин, го тврделе спротивното, но во XIV век било признато учењето на Св. Григориј и поради тоа е востановено неговата годишнина да се прославува во втората недела од велигденскиот пост, за уште еднаш да се истакне примерот на овој чудотворец.

Недела на чесниот крст е третата недела од великиот пост, позната уште и како Крстопоклона недела. Службите од оваа недела вклучуваат посебно чествување на крстот, со што верниците се подготвуваат за споменот на распнувањето во Страсната недела. Оваа недела црквата ја посветува на богооткриената вистина дека на крстот Иисус Христос бил положен како „Божја сила и Божја Премудрост“ (Кор.1, 24). Во оваа недела, на средината од велигденскиот пост, крстот е поставен на средината од црквата, не само за да ги потсети верните на покаяние и да ги поттикне во продолжувањето на подвигот (постот и покаянието), туку и да ги потсети дека „кој не го земе крстот свој и не оди по Мене, не е достоен за мене“ (Матеј 10, 38). Крстот, всушност, не потсетува и на бесконечната божја љубов кон христијанскиот ред.

Недела на свети Јован Лествичник е четвртата недела на велигденскиот пост. Оваа недела црквата му ја посветила на светиот отец Јован Лествичник (автор на капиталното

дело на православната духовност – лествица). Целта е да се истакне неговиот аскетизам, неговиот пост и носењето на животниот крст и со тоа да се охрабрат верните да истраат во своите подвиги во деновите на постот, зашто според господ бог само „оние кои издржат до крај ќе бидат спасени“ (Матеј 24, 13).

Недела на света Марија Египетска или Египќанка, е петтата и последна недела на велигденскиот пост. Со неа започнува последната недела на светата четириесетница. Оваа недела се празнува споменот на преподобната Марија Египетска, покажана блудница. Таа, иако пред да го запознае Христо и неговата наука била голема грешница, откако се покажала, станала пример за поддржување.

По оваа недела следи Цветната недела, по што црквата влегува во страсната седмица. Значи, шестата недела е Цветници, односно свеченото влегување на господ Исус Христос во Ерусалим. Лазарева сабота и Цветници не спаѓаат ниту во светата четириесетница, ниту во страсната седмица.

Во петокот пред Лазарева сабота, всушност, завршува четириесетницата и се исполнуваат 40-те дена од великиот пост. Инаку, Цветници и Лазарева сабота се самостојни празници, но заедно со овие два дена, четириесетницата и страсната седмица, постот изнесува 48 дена. Имајќи го предвид свечениот карактер на овие празници, на Цветници е дозволено да се јаде риба, а на Лазарева сабота се дозволува масло и вино.

Седмата недела е Велигден или денот на Христовото воскресение, т.н. празник над празниците.

По светата четириесетница, што завршува во петокот од шестата седмица на великиот пост, се надоврзува постот на страсната седмица, востановен во чест на господовите страдања претрпени заради човештвото. Во оваа седмица, како и во првата, црквата пропишила строг пост.

„Токму на Велики Четврток, на Тајната вечерा, Господ ја востановува св. Причест“ (Пост. Покаяние. Причесна, 2002: 27), па поради тоа тој ден е најубавиот ден за приемање на света причест, а напротив, токму на тој ден црквите се празни. Токму на овој празник, на Проскомидијата (на Велики четврток) се води уште еден „Агнец“ (причесна), а на светата литургија се осветува и истиот се чува во текот на целата година, па со него се причестуваат болни луѓе, стари лица, патници и сите оние правоверни христијани кои не можеле да дојдат в црква на светата причест. По светата литургија во сите храмови се извршува светата тајна маслосвет – елеосвештение. За таа света тајна верниците носат масло и брашно во црквата, а си земаат осветено масло.

Денот Велики петок е уште познат како Распетпеток или Црнпеток. На овој ден бил распнат богочовекот Христос, па затоа се вели дека дури ни страшниот суд нема да биде постражен од Велипеток. Поради тежината на овој ден, не само што е строг пост, туку некои верници дури и ништо не јадат.

Велика сабота е денот пред Велигден и се пости строг пост. Во поново време, на тој ден многу верници доѓаат на причесна, особено старите луѓе и малите деца кои не можат да го

дочекаат крајот на светата литургија која се богослужи до полноќните часови.

Утредента, на сам ден Велигден, не се служи света литургија, но светата причесна се дели во сите храмови. По четириесет и осумдневниот пост, рано наутро (на сам ден Велигден) верниците се поздравуваат со поздравот „Христос воскресе“ и се кршат со црвени велигденски јајца.

III глава

ОБИЧАИ ВО ПРАЗНУВАЊЕТО НА ПРОЧКА

1. Значењето на Проштени поклади (Прочка)

Прочка или Велики поклади, е ден во православното христијанство на меѓусебно простување помеѓу верниците, пред почетокот на велигденскиот пост. Датумот на Прочка се менува во зависност од датумот на Велигден и секогаш е точно седум недели пред Велигден.

Од верски аспект, Прочка е една од манифестациите на искрената и пожртвувана љубов кон ближните, која треба да го следи примерот на господ Исус Христос за безусловно и безгранично проштавање меѓу луѓето. Во контекст на проштавањето е и претходно во текстот споменатата парабола за блудниот син, кога таткото му простува на својот грешен син кој длабоко и искрено се покајал за сторените гревови, како и приказната за преподобната Марија Египетска, блудницата која искрено се покајала за своите гревови и со солзи му ги измила нозете на Исус Христос. Како што синот добил прошка од татка си, така и света

Марија Египетска добила прошка од Отецот свој господ Исус Христос кој секому му простила доколку ги признае и покае своите грешки. Во спомен на ова, на Прочка верниците в црква пристапуваат и прават поклон пред иконата, по што прават поклон и пред свештеникот, велејќи: „Прости ми мене грешниот/грешната“. Свештеникот, исто така, прави поклон пред секој од нив, велејќи: „Бог простила. Прости ми“. На тоа верникот одговара: „Бог простила“ и прима благослов од свештеникот. По простилањето со свештеникот, верниците си простилаат еден на друг.

Празникот Прочка или Велики поклади е познат уште како Проштени поклади, но и како Пролетни поклади. Овој празник се вбројува меѓу најголемите христијански празници, токму поради тоа што со него започнуваат долгите велигденски пости кои се подготвка за пречек на Христовото воскресение.

Верните христијани празникот Прочка го празнуваат, освен в црква, и во кругот на своето семејство кога помладите секогаш бараат прошка од постарите.

Според обичајот, децата бараат прошка од своите родители, крштеникот од кумот, а си проштаваат и соседите, роднините, пријателите и сл. Се верува дека на овој ден и небото и земјата се проштаваат, па затоа и луѓето мора да си простат.

Помладиот, барајќи прошка, најпрво три пати се поклонува пред постариот и вели: „Прости ми!“, на што постариот одговара: „Простено нека ти е и од мене и од Господа“ или само „Просто да ви е“.

Во Струмица и Струмичко младите бараат прошка со зборовите: „Прости ми!“, а постариот се обраќа со зборовите: „Простено нек ти е“ и тоа го повторува три пати.

„На Прочка се изведуваат богати обичаи како што се проштавањето (оттука и празникот го добил името Проштени поклади), потоа амкањето, обредните огнови, богатата трпеза, гатањето за живот и среќа, обичаите за очистување од болви и други штетници итн.“ (Китевски, 2001: 86).

Освен проштавањето, кое има свои стари христијански корени, сите други обичаи кои се изведуваат на Проштени поклади, се поврзани со претхристијанските или паганските пролетни празнувања.

2. Обичаите и обредите во празнувањето на Проштени поклади (Прочка)

Кога се зборува за празникот Прочка не смее да се изостави да се каже дека на овој празник му претходат четирите подготвителни недели, и тоа: Недела на митарот и фарисејот, Недела на блудниот син, Месопусната недела и Сиропусната недела.

Великите пости започнуваат една недела пред Прочка со Сиропусната недела, кога веќе се исфрла месото од исхраната, но се јадат млечни производи (млеко, сирење, изварка, јајца и сл.). Токму поради тоа, оваа недела уште се вика и Сирна недела или Бела недела.

На една недела пред Прочка (односно во сабота) е Задушница. Ова е ден кој се посветува на спомнување и почитување на мртвите и во нивно име се раздава „за душа“, па оттаму и името Задушница.

Се раздава и на денот пред Прочка, односно во сабота и „Овој ден во некои краишта на Македонија е познат и под името Умрело дете за баничка, во други, само Дете за кора“ (Китевски, 2001:86). Во Струмица овој ден е познат како Мртвен, но и како Умрело дете за баничка.

Овој ден е поврзан со легендата за некое сиромашно дете кое секој ден гледало како во Сирната недела богатите носеле сукани јадења на фурната. Гледајќи го тоа, детето побарало мајка му и нему да му замеси баница, но таа, бидејќи немала брашно, постојано го лажела дека следниот ден ќе му замеси, но детето, чекајќи и плачејќи, умрело желно за баничка. Поради тоа, за спомен на тој ден и на гладното дете, останал обичајот на овој ден да се меси баница, пита или зелник (па и друга храна) и да се раздава, како за детето така и за сите мртви. Особено се внимава на тој ден да се меси баница со сирење и јајца или со зелје, сирење и јајца.

Овој обичај е особено зачуван во народната културна традиција на Струмица, така што можеби и нема куќа во која на овој ден не се меси баница, но во поново време младите домаќинки веќе и не се мачат да сукаат, туку приготвуваат баница од готови кори, но сè почесто се порачуваат и готови баници од пекарниците во градот. Порано жените излегуваа со тепсијата под рака и по улиците раздава-

ваа банички на дечињата, но таа традиција веќе дваесетина години не се практикува или се практикува само во одредени делови на Струмица (во стариот дел на градот).

Во Дојран, исто така, саботата се нарекува „Умрело дете за бајнца“ и секоја домаќинка на овој ден станува рано и сука бајнца (баница). „Од замесеното лебно тесто домаќинката на суфра (софра) суѓе кори, кои една по една се ставаат во бакарна, калајлисана тепсија. Уште кога кората не е ставена во тепсијата се посипува со сирење или урда, замешани со јајца и се полива со малку зејтин. Потоа кората се завиткува и во тепсијата се реди право или во круг. Откако ќе се испече бајнцата, секоја домаќинка ја сече на парчиња и ја разнесува по куките на комшиите, роднините и сл., особено ако има деца во таа куќа“ (Тасев, 2000: 98).

„Умрело дете за баница“ се празнува и во Гевгелиско и се разликува од другите Задушници во годината. „Та се субота зове Шемата (ваљда шенута) С'бути“ (Тановић, 1927: 32). Во пресрет на тој ден жените ништо не работеле. Во контекст на ова во Гевгелиско се раскажува приказната и за една жена која работела во пресрет на овој ден. Сите жени ја предупредувале дека не смее да работи, но таа не ги послушала па затоа следниот ден полудела. И во Гевгелиско, исто така, останало живо народното верување дека овој празник се слави во спомен на детето кое барало од мајка си баница. Мајката му велела „Ки праве мајка чедо, ки праве, ама три бели нема (брашна, масла и сира)“ (Тановић, 1927: 32-33). Чекајќи мајката да замеси баница детето умрело, викајќи „О леле, баничка; о леле, баничка!“

(Тановић, 1927: 33). Затоа, во спомен на детето сите жени, особено оние кои имаат деца, на овој ден месат и раздаваат баница или барем леб и сирење за здравје на децата.

Во Радовишко на Задушница или Умрело дете за баничка, покрај вообичаените јадења што се приготвуваат за секоја задушница, најмногу се приготвува и се раздава баница со сирење. И овде се раскажува приказната за сиромашното дете кое „Чекајќи така цела недела, детето умрело во саботата, последниот ден од Сирната недела, од жал за баничка“ (Делиниколова, 1960: 148). Па оттогаш сите жени, особено мајките кои имаат деца, таа сабота им раздаваат сукано на сиромашните деца.

Саботата пред Прочка во Мариовско е позната како „Дете за кора“. Овде се раскажува легендата за сиромашното дете, но во неа се кажува дека мајката на детето предела црна кадела волна за некои чорбации и не можела да стане да му меси кора. Не можејќи веќе да го слуша плачењето на своето дете, мајката тргнала од куќа на куќа да бара брашно и маст за да замеси кора, но сите чорбациски жени ја одбивале. Кога се вратила дома детето уште повеќе плачело, па таа „Едно време ја зела синијата и почнала да струже со струшка по неа, ваму-таму, собрала колку една рака струшки од засушеното тесто и почнала да му меси кора. Детето толку многу плачело што од плачење се зајдувало. Додека мајката така стружела по синијата, детето умрело“ (Ристески, 1985: 60). Оттогаш останал обичајот, кој и ден-денес постои во Мариово, да се раздава кора и парче сирење по сите куки за се-

кој член од семејството, но се дава кора и парче сирење и на кој било непознат човек што ќе се сртне на патот.

Денот Задушница, меѓу народот е познат и како „Мртва сабота“, а такви се три саботи во годината, и тоа: саботата пред велигденските месни Поклади, саботата пред светата Педесетница и саботата пред Митровден. Тие „Мртви саботи“ им се посветени на починаците. „За време на овие саботи секоја христијанска фамилија е должна да однесе на фамилијарните гробишта, без разлика дали имало скоро погребан или не, сеедно, една тепсија варена пченица со питар и да запали на гробот една восочна свека“ (Шапкарев, 1976: 96). Значи, според православната црква, во петокот попладне и саботата претпладне се прави помен на мртвите.

Чествувањето на овој ден, иако христијанизиран, има длабоки корени во минатото. Култот на мртвите бил доста раширена форма во религиозните верувања на Словените. Тие верувале дека душата на мртвиот човек може да има влијание врз секојдневните дејства на живите луѓе, па затоа душата на мртвиот станала извор на ред ритуали во кои се изразува почит кон мртвите. „Понекогаш душите на умрениите биле изнесувани до ранг на божества и тогаш култот кон мртвите се трансформирал во култ на предците“ (Вражиновски, 2002 : 205).

Во сите погребни ритуали кај сите словенски народи се забележани два основни мотива. Првиот мотив се однесува на материјалното обезбедување на мртовецот, што е поврзано со верувањето дека мртвиот ќе води

ист живот како што водел додека бил жив. „Вториот мотив, кој се развија под влијание на христијанството и кој доминира во погребниот ритуал, е сврзан со стравот и опасноста што може да дојде од мртвите“ (Вражиновски, 2002: 207). Значи, заедницата презема богата обредно–митска активност за потполно воспоставување на хармонија во односите на луѓето од овој свет и луѓето од светот на мртвите. Отсекогаш „Една од најважните активности на заедницата од моментот на умирањето на некој нејзин член е континуираното обезбедување храна“ (Ристески, 1997: 219).

Покрај трите редовни Задушници, во Струмица и Струмичко е забележано раздавање за душа и на други денови во годината, па дури се именувани и со специфични имиња. Така, за душа се раздава наредната сабота по Бадник и овој ден се нарекува „Каб’сарска задушница“, бидејќи на овој ден главно се раздаваат колбаси. Потоа следи редовната задушница во седмицата пред Сирната недела, па Умрело дете за баничка, кога се раздава сукана баница со сирење. Се раздава на Духови, т.е. Духовден, или овој ден во Струмица е наречен „Црешова задушница“ поради тоа што најмногу се раздаваат цреши. Се раздава на задушницата пред Митровден, но и во саботата по Митровден, пред отпочнувањето на божиќните пости, а овој ден се нарекува „Костенова задушница“.

Во струмичките села Куклиш и Костурино е забележано раздавање за душа и на Тодорова сабота, по првата седмица од великиот пост. За душа, во овие села, се раздава и на

Лазарова сабота, последната седмица пред Велигден, односно пред Страсната недела. Се раздава поради тоа што Лазар мртов бил па оживеал, а порано луѓето верувале дека ако раздаваат на тој ден и нивните најмили ќе се вратат од мртвите. Но, денес луѓето раздаваат на Лазарова сабота од сосема други причинти, т.е. бидејќи од Лазарова сабота до Томова недела веќе не се оди на гробишта и не се прават помени, па така луѓето ја користат оваа прилика да си ги посетат гробовите на мртвите роднини.

Во Порече е забележано дека на Задушница „Плетат – кој не палил свека. Кој палил, држат не работат. Не метат по вечер по софра – софрата ќе им расиш/?/на мртвите. Да се сторит голем ручек па ќе метат“ (Обрембски, 2001: 129).

Во Струмица и Струмичко на сите општи задушници доаѓале постари мажи и поголем број жени. Мажите седеле на заедничка трпеза, додека жените служеле јадење претходно донесено од дома. „Трпезата некаде се поставува и на земјата, а околу неа има камења на кои се седи(...) Свештеникот ќе ја поткади трпезата, па потоа се пристапува на заеднички ручек“ (Трифуновски, 1979: 87).

На една недела по Задушница е Прочка и на овој голем празник се изведуваат богати обичаи како што се проштавањето, амкањето, обредните огнови, гатање за живот и среќа, исчистување од болви итн.

Од христијански аспект, особено значење му се дава на проштавањето. Младите бараат прошка од постарите, бакнувајќи им рака, со цел да влезат покаени и исчистени во светиот

пост што настапува. Во својата беседа на гората, спасителот вели: „Ако им ги простите на луѓето гревовите нивни и вам ќе ви ги прости вашиот Отец небесен, ако пак не им ги прости, (...) и вашиот Отец нема да ви ги прости вашите“ (Матеј 6, 14-15).

Освен обичајот на проштавањето, кој е суштината на христијанството воопшто, сите други обичаи и обреди кои се изведуваат на Прочка имаат претхристијански корени и се особено прифатени во народната културна традиција.

Забележано е дека овие обредни дејствија кои се изведуваат за Прочка, започнуваат вечерта, по заоѓањето на сонцето на денот пред Прочка, со палење на обредните огнови.

Треба да се каже дека во контекст на овој обред „Огнот старите Словени го викале бог, свет оган. При распалувањето на огнот се читало молитва, што значи дека тој бил почитуван како бог“ (Вражиновски, 2001: 104).

Огнот е најжив и најефикасен елемент меѓу сите стихии и служел за пртерување на разни болести и исчистување рани, а според народните верувања, огнот ги штити луѓето од секакви несреќи. Во народната култура постојат многубројни и разновидни обичаи и верувања кои се поврзани со силата и моќта на оганот. „Тој има натприродни својства, се цени како божество и игра многу значајна улога во религијата и култовите од најстарите времиња па до денес“ (Николов-Пламенски, 1981:493). Од сето ова произлегуваат и легендите и митовите за потеклото на огнот, за неговата апотропејска и лустративна моќ против секакви мистични сили.

Религиозните огнови кај словенските народи се изведувале неколку пати во годината и биле врзани со сончевите циклуси, што ни дава за право да сметаме дека и овие огнови за Прочка имаат поврзаност со сончевите циклуси и доаѓањето на пролетта, но и бркање на демоните и злите сили. Во согласност со некои верувања на словенските народи, огнот во традиционалните култури, во суштина, најверојатно го симболизира сонцето, односно се изедначува со сонцето, на кое му се припишувале божествени особини.

Можеби токму поради таа причина - да се биде поблиску до сонцето, струмичани своите обредни огнови за Прочка, т.н. „ора-копа“ ги палеле на Цареви кули (тврдината над градот). Одејќи на Царевите кули, кои се издигнуваат над градот и се протегаат до облаците, струмичани верувале дека тие со своите обредни огнови, со обредните песни и ора, ќе бидат поблиску до своите богови и до сонцето.

Карактеристично е тоа што на месни Поклади се правела „мала ора-копа“, а на Проштени поклади „голема ора-копа“, на тој начин придавајќи му се поголемо значење на овој празник.

До ден-денес е зачуван обичајот на палење огнови во скоро сите населени места во Македонија. Во дворовите, малку подалеку од семејните куки или во близина на населбите, со гранки и дрва насобрани пред тоа, вечерта на Поклади се палат големи огнови, кои кога ќе призагаснат ги прескокнуваат децата. Во ваквите обичаи на прескокнување на полуизгаснатиот оган, освен децата, некогаш учествувале и возрасните.

Струмичанецот Митко Мучев, сеќавајќи се на деновите од своето детство, раскажува како целиот град бил ангажиран во собирање на што повеќе дрва и смрекови гранки за правење на копата која наликувала на копа (куп, стог) сено. Дури, постоел обичај да се палат повеќе огнови, така што групи граѓани се натпреварувале кој ќе направи најголема „ора-копа“. Ноќта, кога ќе ги запалеле огновите на Цареви кули, се чинело како да гори ридот над Струмица.

Ваков обичај на палење обредни огнови забележале и браќата Миладиновци во Струга. Овој обичај, според нивните записи во Зборникот, се нарекувал „лап’рди“. „На Поклади вечерта децата играет околу црков со лап’рди. Лап’рди сет др’гови не толку д’лги, на врхот расцепени, и в цепот накладено сено сврзано. В сеното клавает јаглен, и в’ртет лап’рдата на десно и лево, дури да се запалит сеното и да изгаснит“ (Миладиновци, 1962: 475). Но, се палеле огнови и во дворовите, а во селата - на сред село. Околу огнот помладите играле.

Интересно во овој обичај на палење огнови е тоа што секогаш постоел еден вид натпревар помеѓу групите кои се собирале да палат огнови. Поради тоа, децата од две различни групи (од две села, од две маала) се надлажувале едни со други со палење на помали купчиња суви гранки, божем го запалиле огнот, со цел да ги намамат децата од соседното село (или маало) да ја запалат својата „ора-копа“. Кога ќе се запалеле огновите, децата околу нив играле и пееле „лабрдарски“

песни (го добиле името по т.н. лабрдарски огнови) кои содржеле вулгарни изреки.

„Во архаиката на овој култ интересни претстави, и порано и сега, се изведуваат во Штипско, Пијанец и Малешевијата со фрлање огнени стрели. Младите момчиња, нараснати за женидба, од суво дрво затегнуваат лак, а од сув пелин - стрела“ (Целакоски, 2002: 173). Таа запалена стрела момчињата ја фрлаат кон онаа девојка која им се допаѓа, но се случувало и девојката да фрли стрела кон својот сакан. Тогаш се пее и песната:

*„Тутி, тути дедо
на ти ја стрелата
да ми ја чуваши момата...“*

Или:

*Тути, тути дедо
на ти, дедо, клопчето
да ми чуваши момчето“
(Целакоски, 2002: 173)*

Во Радовишко начинот на кој се ределе и палеле огновите бил ист како секаде. И овде постоел обичајот да се натераат децата од соседното маало први да ја запалат „оратакопа“. Околу оганот се собирале од мали деца до возрасни, па дури и старци. Околу огнот се пеела песната:

*„Ла-ла, ла-ла, ли-ли,
Ла-ла, ла-ла, ли-ли!
Тути, тути стрелката
На Ачи-Манчо ќерката“*

Или:

*Ората копата,
Тути, тути стрелката
На аци-Манчо ќерката.
Нà ти, чичо, стрелката,
Да ми дадеш ќерката,
На ти, чичо, клопчето
Да ми дадеш момчето“*
(Делиниколова, 1960: 149)

Пред да догори огнот децата, но и возрасните, го прескокнувале огнот до три пати, вејувајќи дека на тој начин ќе ги истераат болите и сите други паразити.

Во Разлошко овој обичај на палење огнови се нарекува „Гаро“. На Прочка, ноќта кога ќе се стемнело се палеле овие огнови, т.н. „гаро“, и околу нив се собирале младите моми и ергени, но и мали деца, па и повозрасни луѓе. Откако ќе пламнел огнот, сите моми и ергени играле оро околу него и пееле песни. Момчињата, но и младите женети мажи, го прескокнувале огнот „за здравие, и да се очистяни от греховето, що са сгрешили на своите домашни и селяни“ (Етнография на Македония, 1992: 310). Момите играле ора околу огнот до доцна во ноќта и ја пееле песната:

*„Юнàк стрèалба стрèалеше,
стрелите му пàдая
на мòмини двòрове.
Момà двòри метèаше
и си стрèали берèаше.
Юнàк и се мòлеше:
Дèай ми, мòме стрелите,*

ке ти ѕдам пръстенче“
(Молерови, 1954: 392-393)

Неколку денови пред Прочка маалските младинци и поголемите деца од егејскиот дел на Македонија, во околината на селата копале големи дупки во кои собирале суви дрва и гранки, а најчесто се собирале прнари (цбунови) кои се складирале на едно место во маалото. „Паралелно со собирањето на дрвата, прнарот и рошките (суви гранки) се одвиваше и правењето на л’нго“ (Пановски, 2002: 204). Откако ќе се наределе големите стебла, на крај се ределе суви дрва, прнар и рошки и така се добивала копа висока од 3 до 4 метри, а меѓу дрвата се ставала слама. Всушност, центарот на копата се нарекувал „л’нгот“, а целиот оган (копата) се нарекувала „укала“. Огнот се палел пред заогањето на сонцето и постоел натпревар кое маало ќе има поголема „укала“ или поголем оган. Кога ќе стивнел оганот, најхрабрите момчиња го прескокнувале. „Додека огнот гореше, околу него се виеше оро со песна“ (Пановски, 2002: 205). Овие огнови се палеле ноќта во сабота, спроти Прочка, и по гаснењето на огнот, во неделата наутро, се одело на проштавање кај роднините и пријателите.

Обичајот палење обредни огнови во врска со одделни празници е познат кај повеќе јунословенски етнички целини, а палењето на покладните огнови се познати скоро насекаде на Балканскиот Полуостров, во западна Европа и во Русија. „Општа карактеристика на сите овие обреди и песни е тоа што тие поседуваат одредено профилактично дејствие и ја

проектираат заштитата на колективот од се-
какво зло“ (Целаковски, 2002: 73). Огнови се
палат почнувајќи од Бадник, па сè до крајот
на пролетта, на одредени денови или по по-
вод некои празници, и со нив колективот сака
„да се зачува бериќетот од град, од гром, од
суша, да се изгонат лошите духови и да се
отстранат гадните паразити од домовите
(болви, стеници и др.). Воопшто, овие огнови
имаат претпазувачки и одгонувачки карак-
тер“ (Делиниколова, 1960: 150).

Има неколку интересни податоци за огновите кои се палеле на Прочка во Струмица, на кои се сеќаваат само мал број струмичани и тоа од постарите генерации. Според раскажувањата на деведесетгодишниот дедо Алекса од Струмица (информаторот не сакаше да биде наведено неговото презиме поради вулгарната содржина на песната што подоцна ни ја кажа) главниот оган се палел на едно плато до Царевите кули. Подготовките за „оратакопата“ траеле цел месец и во тие подготовките биле вклучени жителите од тогашните познати стари струмички маала Бабјак, Варош и Чифлик.

Покрај огнот, на Цареви кули се подготвувал и уште еден, но секако помал и помалку значаен од првиот, на Чифлигáнскио Баир. Пред да доторат големите дрва, врз нив се ставала претходно подготвената слама. Врз сламата (сеното) се ределе п’рнаре (суви гранки од грмушки, прачки) и огнот го прерипувале малите деца за да им бегаат б’ите (болвите). Понекогаш за здравје го прерипувале и повозрасните. Откако ќе завршила церемонијата на прескокнување на огнот, во

жарта луѓето запретувале компири и се гостеле со топол печен компир. Потоа, децата ги бркале да си одат дома, а момите и ергените се впуштале во послободни разговори. Околу огнот, секоја година песни пееле едни исти три жени. Тие биле како еден вид професионални пејачки кои си знаеле песните и тие ја правеле главната забава околу огнот. Интересно е што тие три жени функционирале како некој вид оркестар. Едната жена пеела, другата „буче“ или, како што велат „врте“, а третата тропала, т.е. правела звуци на тропање со устата (тум, ту, рум, тум). Околу „ората-копата“ се пееле песни со вулгарни содржини. Единствено дедо Алекса кажа само дел или можеби рефрен од некоја песна на која сè уште се сеќава, но не сакаше да ја каже до крај:

Испаднала Донка
с'с путката на вонка
дворо да мете
за Коло да га примете...

Покрај огнот возрасните останувале до раните утрински часови. Обичај било од „ората-копата“ луѓето да одат кај постарите (кај своите родители, кај кумот и сл.) и да побараат прошка. Помладиот му пристапувал на повозрасниот, му бакнувал рака и велел: „Прости а'к с'м ти згрешил“, а повозрасниот одговарал: „Простено нек ти е и од мене и од Господ“. Вообичаено, оние кои барале прошка, носеле подарок и тоа јаболки, портокали и особено алва. Адет било прошка да се бара со нешто благо за да се удоброволи постариот да

прости, односно да се „разблаже“ за да прости. Особено карактеристична за Струмица е белата алва со сусам која ја подготвувале слаткарите, претежно исламизираните Македонци од Призренски Брод (областа Гора) доселени во Струмица.

Во Струшко, исто така, е забележано носењето подароци на Прочка, но овде обичај било да се носи едно варено јајце. „Во секоја куќа на дојдените за проштавање им се правело кафе, им се давале разни пијалоци (ракија, вино и пиво), им се нуделе татлии, а при заминувањето добивале по едно варено јајце“ (Домазетовски, 1993: 48).

На Прочка се дарувало и во Радовишко. Всушност, во недела наутро сите невести од градот (оние што биле скоро венчани), се облекувале во „невестинско руво“, приготвувале дарови и заедно со свекрвите оделе на црква. „Од црква не се враќаат веднаш дома, туку одат по роднините за да им ги предадат заостанатите подароци („бошчал’ците“) по свадбата. Ова одење истовремено го користат и за проштавање“ (Делиниколова, 1960: 151).

Во Гевелиско на Прочка секоја домакинка подготвувала богат ручек: чалбур (од јајца), урдиник (од урда), млечник и баница. „Тога дана младе које су те године удате ручају заедно са својим мужевима код своих очева“ (Тановић, 1927: 34). Обичај било попладне да се игра оро на сред село, а армасаните девојки им бакнувале рака на роднините од страната на свршеникот за што добивале „металник, а од оних који су близак род по грош два или игла сус рубија или петлинце“ (Тановић, 1927: 34). Приквечер

помладите оделе кај постарите да се простат, а домаќинките ги честеле со ракија и благо, а некои и со алва. Додека постарите луѓе се простиувале, децата се собирале околу „ора-копа“ и се забавувале.

Прочка како голем празник се почитувал и во Разлошко. „Туга се оди на прошка у батнение. Ке идеш и у друзи – поблиските, у сè се оди с којту се си па скарали с којту не си, погулемите сè идеш да и путачиш, да се упростиш. Шише ракија се тури ф џебу, ама нејнаперш у батнаата се иде да се простиш“ (Македонски народни умотворби од Разлошко, Пиринска Македонија, 1992: 125).

Во недела наутро, на Прочка, во Дојран било обичај сите членови на фамилијата да одат на богослужба во месната црква и по службата сите се проштавале. Младите оделе во домовите на повозрасните роднини каде „Домаќинките ги пречекуваат гостите и ги послужуваат со м'џун и р'в'ни“ (Тасев, 2000: 99).

Проштавањето во Мариовско и Прилепско се поврзува со грабежите и убиствата што ги вршеле турските аги и бегови во постарите времиња. „Насилјата беговите ги вршеле повеќе на Велигден, кога доаѓале по селата за да бараат работна рака за своите чифлизи“ (Ристески, 1985: 61), но честопати селаните давале отпор поради што се случувале разни насиљства и убиства. Турските зулумции најчесто барале млади мажи, девојки и млади невести. „И, пред да бидат одведени од своето село, тие се проштевале од своите најблиски“ (Ристески, 1985: 61).

По завршувањето на проштавањето, во Струмица сите се прибирале дома каде секоја домаќинка веќе имала подготвено богата трпеза за потесното семејство, која по обилноста на јадењата се разликувала од многу други празнични трпези. Таа вечер, пред започнувањето на големите велигденски пости, се подготвувала оваа богата трпеза или софра на која се принесувале разновидни мрсни јадења, кои главно се состоеле од сукано тесто и млечни производи. Околу оваа богата празнична трпеза се одвивал и најинтересниот обичај за Прочка, амкањето или ацкањето јајца. Овој обичај претставувал највеселиот момент за децата во куќата, а се изведувал на тој начин што едно варено јајце се врзувало со волнен или шарен конец, кој со другиот крај се врзувал за сукалото со кое се сукала баницата. Најстариот член на семејството, дедото или таткото, го земал излупеното јајце врзано на сукалото и го доближувал до присутните. Тие со отворена уста се обидувале, без да го допрат со раце, да го „апнат“ (лапнат) јајцето. Се верувало дека тој што ќе го „апне“ јајцето таа година ќе биде многу среќен. Постарите струмичани се сеќаваат дека во тие моменти куќите се исполнувале со радост и смеа, а децата гласно извикувале „Ам, ам!“, затоа и овој обред е наречен „амкање“. Но, постарите се сеќаваат дека во Струмица, покрај варено јајце, се амкала или ацкала и бела алва, која на истиот начин била врзувана со конец. И за белата алва се однесувало истото верување дека оној што ќе ја „апне“ ќе биде здрав и среќен. Исто така, се верувало дека тој што ќе го доп-

ре јајцето барем со забите ќе има здрави, убави и бели заби.

Јајце и бела алва се амкало и во Радовишко, каде било адет по амкањето, на сите присутни да им се подели по едно варено јајце. „Лушпите од јајцата се збираат и се фрлаат во доворот на некои соседи за да ги 'истрёсат' болвите кај нив“ (Делиниколова, 1960: 153).

Во други делови на Македонија, оној што ќе го лапнел јајцето го кинел од конецот и требало да ја издвои лушпата на јајцето од белката на два дела. „Тогаш во една половина од лушпата на јајцето се полни со вода и секој член од семејството се напива по малку од водата“ (Целакоски, 2002: 173).

Во струшките села Лабуништа, Радожда и Локов обичајот „амкање“ се изведувал така што јајцето се обесувало на фурка. „Тој што ќе успеел да го дофати со уста јајцето при амкањето, го делел со сите присутни на софрата“ (Домазетовски, 1993: 52).

Варено и излупено јајце врзано со „бубаќен“ конец за фурка се амкало и во Мариовско и Прилепско. Таму било обичај домаќинката да го подава јајцето по ред, од најстариот и сè така по ред до најмладиот член на фамилијата. Секој амкал до три пати, а се амкало за здравје. „Конецот со кој е врзано јајцето, за секој член на фамилијата се нагорува по еднаш, а за оној, за кого не ќе пушти пламен се мисли дека ќе биде болен през годината“ (Ристески, 1985: 62).

Во Струшко, бабата или мајката, врзувале варено јајце на сукало и го вртеле за да го фатат децата со уста. „Детето што ќе го фати јајцето со устата се сметало скрекно, но по малку

од тоа јајце им се дава на сите деца во куќата“ (Кленко, 2008: 89).

Во некои делови на Македонија, најстариот член од семејството, маж или жена, го подавале виснатото јајце по ред на сите кои седеле на трпезата. Откако некој ќе успеел да го зграОчи јајцето, го одврзуваат тоа јајце и врзуваат друго па продолжувале со „амкањето“, кое се повторувало онолку пати колку што имало луѓе на трпезата. Откако ќе завршеле со амкањето „го запалуваат конецот што виси на мотелото и во името на некој од најстарите во градот баби гатаат или претскажуваат за нејзиниот живот или смрт; - ако, кога ќе го запалат конецот, изгасне набрзо, велат, дека бабата во чие име бил запален конецот, скоро ќе умрела; ако ли продолжува да гори, - ќе живеела уште“ (Шапкарев, 1976: 114).

Палењето на конецот, претходно намачкан со жолчка одозгора надолу, е забележано и кај Ромите во Скопје и околината. „Се верува дека, ако изгори целиот конец, тогаш тоа дете што го фатило јајцето со устата ќе живее 100 години“ (Петровски, 1993: 137).

Во Гевгелиско, од сосема друга причина се палел конецот на кој било закачено јајцето за амкање. Овде „конац с мутувила спале. Неки чувају пепео, од тог конца за лек против лоше ране“ (Тановић, 1927: 36). Инаку, добро било секој да проба да „лацне“ од јајцето со забите до три пати за забите да му бидат бели како јајце и здрави како челик, а исто така, добро било секој да проба од тоа јајце за здравје. Во Гевгелиско, како и во Струмица, е забележано дека освен јајце се „лацка“ алва, но и гибаница (баница).

Баница „ланц'т“ и во Дојран, а она дете што ќе ја фатело баницата ја делело со останатите деца. Во Дојран се „амкало“ три пати. Првиот пат со баница, „Второто ланц'не е со варено јајце“ (Тасев, 2000: 100), а третиот пат се „ланц'ло“ со „Так-так“ алва, како и во Струмица. На крајот конецот се палел и по-длгото горење на конецот било знак за по-долга среќа.

Обичајот на „амкање“ јајца се задржал и меѓу Македонците во Пиринска Македонија. „Свариме јејца варени, усучеме марта – бел кунец и црвен усучеме и закачиме угоре, на кащата на таване има бринчел, врземе јајцету удолу сус марта – с тоа кунец мартата и децата амкаа, смееја се, цумбуш“ (Македонски народни умотворби од Разлошко, Пиринска Македонија, 1992: 126).

Космогонските претстави, поврзани со јајцето како симбол на животот, се рефлектираат во македонскиот фолклор, преку разни гатанки и детски песни. Во Струмица и Струмичко се забележани неколку варијанти на песната за деца која во Зборникот на Миладиновци е насловена како „Сонче бонче, богоо јајце“.

„С'нце, б'нце,
Боговото јајце!
-Кам т'ва јајце?
-Земаа го децата!
-Кам тие деца?
-Ујдеа у гората!
-Кам таа гора?
-Ја пресече б'лтиата!
-Кам таа б'лтиа?

*-Ја занесе реката!
-Кам таа река?
Испијаа ја биволите!"
(Котев, 2002: 176)*

Во друга варијанта е запишана истата таа песна:

*"С'нце б'нце,
поповото јајце,
кам тва јајце,
земале го децата,
кам тие деца,
избегаа у гората,
кам таја гора,
пресече ја балтијата,
кам таа балтија,
занесе ја реката,
кам таја река,
испија ја овците,
кам тија овци,
изеде их волко,
кам тај волк,
ја го ја под една крива круша,
как се гушка"*
(Глигорова-Милева, 2011: 25)

Третата варијанта од струмичкиот крај ја запишавме во село Босилово, а ја пееше Ефромија (Фрота) Василева на возраст од 88 години, и гласи така:

С'нце б'нце
буково јајце
-Дека е јајцето?
-У тавата!

-Дека е тавата?
-На огин!
-Дека е огин?
-Изгаси го реката!
-Дека е реката?
-Испија га биволо!
-Дека е биволо?
-У просото!
-Дека е просото?
-Ископкаа го врапчиинта!
-Дек се врапчиинта?
-У гоарта!
-Дека е гоарта?
-Исече га балтиита!
-Дека е балтиита?
-У ковач!
-Дека е ковачо?
-Под на жена му прегачо!

Овие песни за јајцето се пееле за време на велигденските празници, но на Прочка биле особено актуелни и омилени меѓу децата, а се пееле со цел да се расположат и насмеат децата додека го „амкале“ јајцето. Но, со тек на времето, обичајот на „амкање“ јајца или алва се изгубил и веќе нема обичај да се изведува во домовите на струмичани. Во Струмица оваа традиција се одржува единствено во рамките на некои културно-уметнички друштва или граѓански здруженија кои сè уште се трудат да одржат дел од старата традиција на градот. Поради изумирањето на овој обичај, и овие песни полека се губат и тонат во заборав, така што помладите генерации ниту ги знаат ниту слушнале за нив.

IV глава

ТРИМЕРИ

1. Значењето на тримерските пости

Тримерите по своето првобитно значење и форма се еден мошне стар христијански обичај, којшто води потекло од многу одамна, односно од почетокот на христијанската вера. Самото име Тримери потекнува од грчките зборови *tris meteres* што во превод значат „три дена“, односно тридневен пост, а самиот чин на постење или гладување се нарекува тримерење.

Тримерите се сместени во првата недела од велигденскиот пост, односно во т.н. Првопусна недела или Тодорова недела. Овој пост претставува една построга и најстара форма на постење. Со Тримерите, всушност, започнува големиот велигденски пост кој трае седум недели, или осум со Сиропусната недела.

Светата Православна црква налага строг пост во текот на првата седмица од големиот пост, без употреба на рафинирано масло во храната. „Но, има верници кои првиот понеделник, познат како чист понеделник, и вторникот, во согласност со прописите на црквата, ништо не јадат“ (Пост. Покаяние.

Причесна, 2002: 22), но овие три дена, освен што не се јаде, не смее да се пие дури ни вода. Во средата, по светата литургија, сите оние што држеле тримир (пост) земаат богојавленска вода или ајазмо, односно крстена вода од Водици и нафора, а во попладневните часови се поставува трпеза и се јаде топол леб и овошни топли јадења засладени со мед.

Тримирот е поддржан од светата Православна црква и свештенството во своите проповеди „им се обраќа на христијаните дека треба да постат и да држат тримир со цел да ја зачуваат својата христијанска вера и чистотата на своите души“ (Ристески, 1985: 62).

Според народните кажувања, овој тридневен пост бил востановен кога, некогаш многу одамна, Еvreите решиле на почетокот од велигденскиот пост да ги омрснат христијаните со цел тие да ја напуштат христијанската вера. Според тие кажувања, Еvreите фурнации решиле на првиот ден од големиот велигденски пост (понеделник) лебот да го замесат со крв и на тој начин да им го осквернат постот на христијаните. Но, христијаните дознале за оваа нивна зла намера и тој ден, па и наредните два дена, не купувале леб, туку јаделе само варена пченица.

Според црковните житија, пак, на првиот ден од постот царот Јулијан намислил тајно да ги оскверни христијаните. Затоа, тој го повикал градскиот епарх во Цариград и му наредил да ги собере сите прехранбени производи од пазарот и наместо нив да се изложи на пазарот храна која претходно ќе биде испрскана со крвта од идолските жртви, па купувајќи ја, христијаните ќе се осквернат за

време на светиот пост. „Но, севидливиот Бог, промислувајќи за своите слуги, ја уништи тајната и лукава замка на злосторникот, зашто кaj цариградскиот архиепископ Евдоксиј го испрати страдалникот, великиот Теодор Тирон“ (Милчев, 2009: 376). Св. Теодор Тирон му наредил на архиепископот да ги повика сите христијани и строго да им забрани да купуваат храна од пазарите и својата глад да ја подмират со коливо (варена пченица со мед). Така, постот на христијаните останал неосквернавен, а царот кога видел дека неговата тајна замка е откриена се засрамил и наредил на пазарот повторно да се вратат вообичаените чисти прехранбени производи. Поради оваа случка, оттогаш останал обичајот во спомен на великомаченикот Теодор да се празнува првата сабота од великиот пост со варена пченица и мед, а таа сабота била наречена Тодорова сабота.

„Но, покрај тоа, тримирот има и друго значење што е од голема важност за христијаните. Имено, најголем број тримирции се млади луѓе кои го привикнуваат својот млад организам на издржливост. Тие, во овој период, исто така се воздржуваат и од секаков вид телесни задоволства, шпионирања и предавства, и од сè што се смета за грев. Сето ова понатаму има големо влијание во формирањето на нивниот карактер“ (Ристески, 1985: 63).

Според кажувањето наprotoјереј Боро Милчев, не случајно најголемиот и најтешкиот христијански пост, кој се држи во чест и слава на Христовото воскресение, започнува со тридневен строг пост. Бројот три е особено

важен во христијанската религија и тој, во суштина, го претставува Светото Тројство, односно е симбол на Отецот, Синот и Светиот Дух. Овој најстрог тридневен пост има своја длабока симболика за православните верници и воопшто за христијаската религија.

Според обичаите, во средата, кај оној што ги „држел“ Тримерите и каде што имало млада невеста, доаѓале гости. За таа прилика домаќинката подготвувала варена пченица со конопни зрна, ошав – компот од црни сливи и друго сушено овошје (јаболко, суво грозде, диви сливи), кравајче од пченично брашно замесено со пепелница и украсено со бонбони. Се месело, исто така, и пита – зелник со зелје одозгора посолено со сусам, додека на дното од тепсијата се ставале сечкани (иситнети) ореви. За таа пригода како пијалок задолжително се носело боза. Гостите што доаѓале на посета носеле боза, кравајче и пченица.

Најчесто, овие пости ги постеле армасантите (свршените) девојки пред мажење.

2. Чист понеделник – започнување на постот

Понеделникот по Прочка се вика Чист понеделник и тогаш започнуваат долгите велигденски пости. На овој ден се чисти куќата, особено се внимава садовите за приготвување на храната да се измијат и испостат од мрс-

ното. Во минатото тоа се правело со брашно или со пепел и со подолго вриење.

Ефтим Спространов забележал дека во Охрид, во втората половина на минатиот век, целата оваа недела по Прочка се викала Чиста недела и секој ден одделно: чист чонеделник, чист вторник итн.

Овој ден особено се почитува како прв ден од долгите велигденски пости и обичаите поврзани со овој ден се речиси исти кај сите Македонци, но сепак, секој крај си има и свои специфични елементи во празнувањето на Чист понеделник.

Во костурското село В'мбел (Егејска Македонија) „понеделникот, домаќинките со девојките од домот, ги чистеа сите садови и прибори: тенцериња, тепсии, котли, лажици, ножови, чинии, шчипли (виљушки) и друго. Девојките одеа по вода на В'мбла со бурила, стомни и гумови. Овие садови темелно беа чистени таму со песок“ (Пановски, 2002: 205).

На река садовите ги носеле и жените во Костурско, каде ги испостувала со пепел. Овде „Постењето во чист понеделник се пренело и на другите понеделници од годината како ден за прање во Бапчор“ (Теохарев, 2000: 105).

Интересни се обичаите за Чист понеделник и во Порече. Таму не се месело леб на тој ден, бидејќи постоело суеверие дека глувци ќе им го јадат бериќетот. Некои луѓе овој ден го користеле за магиски дејства, односно правеле магии на тој начин што „кога ќе измиет кутницата, одзади ќе ја врзат мифката и ќе велит:

*Овде ја врзум
на орелот устата,
И на змијата устата,
И на волкот устата.*

На гредите ја фрлат мифката (...) Да ја врзеши на тугиот плот, кокошките орелот му изјадет“ (Обрембски, 2001: 130-131).

Во делови од западна Македонија на Чист понеделник момите и младите невести во селата станувале рано пред зори и оделе на чешмите каде запалувале оган и пееле песни, како што е:

*„Втасал Вардар, втасал Вардар
мотен и пороен,
ми удавил, ми удавил,
дремливи девојки,
ми удавил, ми удавил
дремливи невести“*
(Икономов, 1988: 81)

Генерално чистење по куките, со миење на целиот прибор за јадење, се правело и во Струшко, а освен тоа се чистеле и подовите и прозорците. Куќните луѓе, пак, си ги миеле главите. На овој ден „се јадел само посен грав, а остатокот од покладната вечера им се давал на Гупците кои доаѓале во селата (особено во Лабуништа и Радожда)“ (Домазетовски, 1993: 55).

Во Струга, пак, Кузман Шапкарев забележал дека на Чист понеделник за јадење не се варел грав, бидејќи постоело суеверие дека ако се вари грав на тој ден ќе зовриела куката од болви. „Истиот ден ја изметуваат куката со

некој црн партал, кој после го исфрлаат на пат“ (Шапкарев, 1976: 117). Обичај било на овој ден секое домаќинство да си купи по еден или повеќе нови земјени садови.

Според верувањата, во Гевгелиско „На Чисти Пуниделник не валь да те први сунчани зраци затеку у постельу, јер ќеш целе године бити болестан“ (Тановић, 1927: 117), па дури и тој што бил болен на тој ден требало да се подигне од креветот барем да му се исчисти и истресе постелата за да се „истресе“ од него болеста. На овој ден и „Паре не треба да дајеш, јер ќеш увек давати и кеса ќе ти увек бити празна - чиста“ (Тановић, 1927: 42). Додека жените на тој ден чистеле, переле, ги миеле главите, мажите уште рано наутро оделе на блискиот рид и вареле грав со црвен пипер. Подоцна доаѓале и жените па се пеело и се играло, а постарите жени береле зелје, оти „због здравља треба увече вечерати зеља да си земе крв. – Тога дана изјутра долазе Циганке и траже ако има што устанано мрсно, а у замену дају вретена“ (Тановић, 1927: 42).

Заостанатите мрсни јадења од покладната вечера ги давале на Циганите – просјаци и во Радовишко, а „на ручек и вечера се јаде само посен грав („бел боп“), а во текот на денот се ‘зблажуват’ со варена пченка засладена со маџун“ (Делиниколова, 1960: 152).

Рано изутрина домаќинките во Дојран палеле оган во дворот и во араница (голем казан) го вриеле сиот прибор за јадење. Се верувало дека со превривањето се исчистувал приборот од „злите духови“ за да нема болести во фамилијата. Ергените, пак, на тој ден празнувале и се собирале во гората каде „варат

ф'суль – грав, прават ‘благ ури’ и со посниот леб и ракија денот го поминуваат во веселба“ (Тасев, 2000: 101), а момите се собирале во куќите на другарките и го отпочнувале тримерскиот пост.

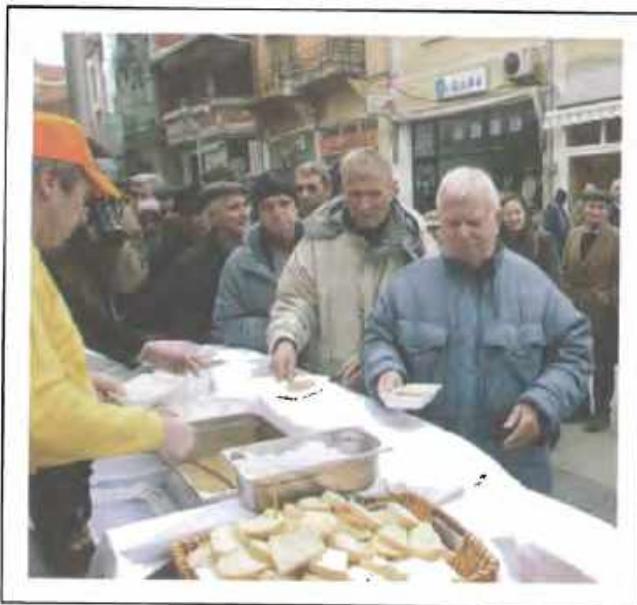
Во Струмица тримерските празнувања започнуваат со Чист понеделник. „Тога дана же не не кувају јела, већ се чисти кућа и покућство. Жене строго пазе да не ткају, не шију и не перу“ (Трифуновски, 1979: 81), а самарциите од градот Струмица на Чист понеделник вареле исклучиво посен грав.

Подоцна станало традиција на тој ден секое семејство во Струмица да вари посен грав, а со јадењето се служела и туршија од домати и пиперки. „Тој ден еснафите од градот, трговците, занаетчиите, па и земјоделците оделе на Царевите кули во Струмица и таму вареле посен грав“ (Горѓиев, 2006: 45). Занаетчиите прославувале со домашна жолта ракија, се наздравувало за здравје, среќа во работата, да им врвела трговијата, а земјоделците за добар бериќет. На Царевите кули доаѓале и народни свирачи па таму се играло, се пеело сè до вечерните часови. Овој обичај се одржувал некаде до 1944/45 година, но до ден-денес во Струмица останала традицијата Чист понеделник да го прославуваат сите занаетчи. На овој ден тие веќе не одат на Царевите кули, но се организираат и варат бел посен грав и прават софра со голема веселба пред дуќаните. Славењето не поминува без свирачи, а се игра и пее на улиците пред еснафските дуќани кои тој ден не работат и го поминуваат денот во славење. Некогаш уште во раните утрински часови можеше да се ви-

дат запалени огнови пред сите занаетчиски дуќани како чадат, а над нив врие котелот со бел посен грав. Но, во последните години веќе ретко гравот се вари пред дуќаните, туку се носи во тенциериња веќе подготвен. Во поново време, во Струмица бел посен грав почнаа да служат скоро сите угостители во градот и тоа бесплатно, па така секој гостин што на тој ден ќе влезе во некој од струмичките ресторани или кафеани, ќе биде послужен со посен грав. Со текот на годините ова полека почна да преминува и во традиција, но некои угостители наметнаа и нов обичај да се служи бел посен грав на струмичкиот плоштад, па така секој струмичанец да биде послужен со чинија грав и парче леб.

Сл. 2 - Обичајот амкање јајца во Струмица

Сл. 3 - Бел „фасуљ“ на плоштадот во Струмица

3. Тримерските празнувања во Струмица

Третиот ден од тримерските пости во Струмица е празник на армасаните (свршени) девојки. Празнувањето на Тримери е особено значајно за струмичани и претставува една особено важна културна традиција која се негува од дамнешни времиња.

Инаку, тримерскиот пост, односно тримерињето, е застапено во повеќе делови на Ма-

кедонија, но сепак, не на тој начин и со тоа значење како што е во Струмица.

На пример, во Гевгелиско постеле постарите жени, а децата кои сакале да постнат за Тримери „Обично се искупе у једну кућу, где заједно играју, заједно спавају, чак до среде ујутро, кад оду у цркву“ (Тановић, 1927: 42).

За разлика од Гевгелиско, во Дојран момите биле тие што се собирале во куќата на една од другарките за да го држат тримерскиот пост. Тие „дење си купуваат јаболки, ст'фиди, симити, леблебија, а ноќе ги јадат покупките“ (Тасев, 2000: 101). Навечер околу куќата се собирале ергени и ги дарувале момите со локум и леблебија. Во средата, на Тримери, во секоја куќа каде што имало мома, роднините и комшиите им носеле „мал тример“ кој се состоел од „едно пјато благ уриз – ориз, пупа – геврек, имиш – овошје итн.“ (Тасев, 2000: 101). Тримерите кај армасаните моми биле посвешчени. Свекрвата со свои роднини и пријателки одела кај момата, носејќи бовча која се состоела од погача наутлија, благ ориз, овошје и басма за фустан за армасаната мома. Кај армасаната мома се служел посен ручек, а пред одење момата „сите тримерци ги дарувала со разни пригодни подароци, како на пример: чурапе, к'мбилизоне, к'враци, предници, кошули и др.“ (Тасев, 2000: 102).

Во Радовишко свршените девојки добивале „синии“ од поблиските роднини и сосетките. „Тоа се разни посни јадења и овошје (варена пченка, боза во шишиња, сак'з, наутлии лепчиња („чуријна“), портокали, лимони, леблебија, јаболка и др.“ (Делиниколо-

ва, 1960: 153). Синии се разменувале и меѓу свршениците, а размената ја вршеле деца. Потоа, на квачерина, кај армасаната мома се збирале нејзини другарки и роднини на јадење и „При тоа пеат, се веселат, играат оро како на свадба“ (Делиниколова, 1960: 153).

Девојките во В'мбел кои го издржувале тридневниот пост без јадење, во четвртокот од роднините и пријателите добивале суво грозје, ореви, бонбони, локум и други слатки работи. Во четвртокот навечер момите се собирале во некоја побезбедна куќа за да не можат да влезат ергените и овде сукале и правеле посни јадења, задолжително алва. „Тие цела ноќ јадеа, пееја и играа. За тоа време, маалските ергени ја бараа куката и бараа начин како да влезат во неа и да го украдат јадењето“ (Пановски, 2002: 205).

Постојат сличности во празнувањето на Тримери во наведените краеви со празнувањето во Струмица, но во секој случај, тримерските празнувања во Струмица се изделуваат по многу свои специфични обичаи и ритуали.

Тримерските пости ги постеле армасаните, односно свршените девојки, девојките пред мажење и немажените, момите.

Постот е древна традиција и претставува религиозен симбол на покајување и исчистување.

„Бидејќи гревот е нешто што останува кај престапникот, потребно е преку разни обреди на очистување, кои се пропратени со исповед и пост, да се воспостави првобитниот однос со надредените сили (...) Воздржувањето од храна – пост – е најосновниот (највообичаен) облик на покорност“ (Mandić, 1954: 59).

Преку овој чин на тримерското постење се прави обид да се даде свечен карактер на преминот на девојката од еден стадиум или статус во животот кон еден сосема друг, нов и повисок стадиум. Физичкото искушување, во суштина го претставува тој симболичен премин од девојка кон жена.

Оттука произлегува дека сите обреди и ритуали кои се изведуваат за време на тримерските празнувања, всушност, се еден вид иницијација на младата девојка, односно сите ритуали се изведуваат со една единствена цел – девојката да се подготви за претстојниот брачен живот.

Постот започнувал и се одвивал во куќата на армасаната девојка. Овде се собирале повеќе девојки, најчесто другарки на армасаната, но и поканети моми од машката страна. Во домот на армасаната тие заедно престојувале и спиеле три ноќи (и два дена) додека трае постот. Останатите членови од семејството и гостите кои доаѓале строго избегнувале пред тримерците да пијат вода или да јадат. Тие дури избегнувале и да зборуваат за храна и пијалоци, бидејќи на тој начин би ги ставиле тримерците во искушение, а тоа се сметало за голем грев. За голем грев се сметало и откажувањето од постот. Според постарите преданија, обичај било секоја девојка која ќе почне да тримерува, ќе мора да тримерува три или пет години по ред.

Постарите велеле дека девојките: „Треба да постнат за армасниците да им бидат живи и здрави и тие да бидат живи и здрави. Три дена се посте за армасниците“. Наводно, девојката постела како за себе, така и за здравје на

својот иден сопруг. Затоа и се сметало за голем грев доколку девојката го прекине постот. Но, уште поголем грев било ако се случело девојката да почине за време на тридневниот пост. Таквите ги сметале за грешници и недостојни пред бога. Се мислено дека девојката која ќе умре за време на постот имала направено некој голем грев штом бог не ѝ дал сила да го издржи. Тие девојки дури не ги погребувале на гробиштата, туку надвор од нив. Според кажувањата на нашиот фолклорист Иван Котев, надвор од општините гробишта ги погребувале момите кои ќе умреле за време на тримерскиот пост и во селото Робово, Струмичко. Истиот обичај го забележал и Кузман Шапкарев во Струшко. „Кој ќе доности со успех до крај, до третиот ден, велат дека добил од Бога за награда, едно пиле на рамото; а кој како последица на тридневниот пост (глад) умре, не го погребувале во општините гробишта, туку во буниште и осамотен, како самоубиец“ (Шапкарев, 1976: 117).

Оние, пак, девојки кои ќе го издржеле постот, во средата рано наутро, оделе в црква за да се причестат или да земаат „ајазмо“, односно крстена вода од Водици (богојавленска вода) и нафора.

Држењето на тридневниот пост, односно тримерувањето, и причестувањето се во духот на христијанската традиција и култура, но сите други обреди и ритуали кои се изведуваат за Тримери се остаток од претхристијанските времиња.

Самиот чин на иницијација на девојката е, всушност, остаток од паганството. Ова воведување на армасаната девојка може да се стави

во редот на пубертетската иницијација, која претставувала воведување наadolесцентот како рамноправен член во групата на возрасните членови.

„Една од улогите кои треба да ги прифати неофитот исто така претставува сексуалното открытие“ (Стојановик Лазаровска, 2001: 104), а во таа смисла „пубертетската иницијација подразбира симболично умирање и повторно раѓање“ (Стојановик Лазаровска, 2001: 105), во случајов симболично умирање на девојакта и раѓање на жената или „прекин на дотогашната состојба и истакнување на преминувањето на еден повисок степен во животот“ (Mandić, 1954: 59). Токму тоа и била целта на тримерските празнувања – да се упати младата девојка во светот на зрелата жена, да се подготви за брачниот живот, односно да се запознае со сексуалноста како дел од брачната љубов. „Всушност, така Светот битисува во својата апотеоза и меѓусебно безграницна структура, отворајќи се себе си и излевајќи се низ прозирноста на дискретно еросното, на љубовното, низ срамежливото и копнежното, т.е. низ генеративниот принцип“ (Татаровска, 2000: 31).

„Поголемиот дел на обредните дејности на жените се во исполнувањето од нив или под нивно раководство на традиционалните обреди“ (Обрембски, 2001: 53), па така и тримерските обреди и ритуали ги изведуваат исклучиво жени. Постарите жени биле задолжени за целиот тој церемонијал на подготовката на девојката, бидејќи тие како жени кои веќе ја спознале сексуалноста биле достојни да го пренесат своето искуство, а помладите девој-

ки (другарките на армасаната) биле овде да ја охрабрат и да ѝ помогнат да го надмине срамот.

Како што раскажува Ристо Фасуљев (струмичанец на околу седумдесет години), тој од својот татко слушал дека во неделата навечер, на Прочка, девојките се собирале во куќата на армасаната, се затворале во една соба и играле оро кое било наречено „Црна кокошка“. Станувало збор за забиено женско оро кое се играло во круг и имало строга интимна форма. Во собата со девојките била пуштана само слепата циганка (кат’рка) Марушка која пеела песни, удирајќи со дајре. Марушка секогаш била повикувана во изведувањето на овој ритуал не само поради тоа што знаела да удира на дајре и да пее, туку и поради тоа што била слепа и не можела да го види она што го правеле девојките, ниту пак да види кои девојки учествуваат во ритуалот. Тие, играјќи го орото, го пееле само рефренот „Испаднала Донка с’с путката на вонка“ и откако ќе го повтореле два пати една од нив ќе го кренела фустанот под кој не носела гаки. По ова, сите девојки ќе извикале „Иииј“ и ќе повтореле само „с’с путката на вонка“. Кревањето на фустаните се повторувало со секоја девојка поединечно, не прекинувајќи го орото и песната. На орото девојките носеле исклучиво дрвени нал’ни (налани), за да може да тропаат со нозете. Ова оро се смета за најстара форма на еротски израз за време на Поклади. Според секавањата на некои постари струмичани, Марушка починала некаде околу седумдесеттите години од минатиот век, но обичнојот на изведување на орото „Црна кокошка“

замрел некаде пред шеесеттите години. Инаку, самата Марушка можеме слободно да ја сметаме за т.н. професионална пејачка, бидејќи не можела да се одржува каква било веселба без таа да учествува со нејзиното дајре и песна.

На овој ритуал веќе ретко кој се сеќава, но и оние што слушнале за него не сакаат да зборуваат. Сè уште постои тој затворен круг на луѓе кои се сеќаваат на овие ритуали, но или ги чуваат во строга тајност, со што се доближуваат до табуто, односно „ритуал на забрана“, а „ритуалот на забрана е начин на однесување кој произлегува од убедувањето дека прекршувањето на забраната ќе доведе до непожелна промена на ритуалот“ (Анастасова Шкринариќ, 2008: 77).

Кај постарите луѓе, кои добро се сеќаваат на сите ритуали, постои страв дека ќе бидат казнети од бога доколку зборуваат за еротските обреди и ритуали и доколку гласно ги кажуваат еротските песни. При нашето истражување имеше луѓе на возраст од 80-90 години кои буквально бегаа штом ќе ги спомнеме еротските песни и особено еротското оро кое се играло во куката на армасаната. Дедо Алекса, кој и кажа само дел од песната за Донка, при повторната посета кога требаше да го каже и останатиот дел од песната, не одби, верувајќи дека влошувањето на здравствената состојба на неговата осумдесет и тригодишна сопруга настанало откако разговарал со нас и кажал дел од еротската песна. Од страв да не им се случи нешто полошо, тој повеќе не сакаше да зборува на таа тема.

Иако „Во најстарите епохи од историјата на човештвото, половиот акт на нашите најдалечни предци не бил обременет со никакви ограничувања и предрасуди“ (Пенушлиски, 1981: 459), сепак, со текот на времето и во зависност од степенот на култивирање „лубето започнале на своите полови односи да им наметнуваат разни норми“ (Пенушлиски, 1981: 459). Во сите овие обредни дејствувања кои се одвивале за време на тримерските празнувања „Освен сведоштва за живеењето на остатоци од паганската религија во свеста на народот и во неговото творештво, очигледно е и присуството на елементи прифатени под влијание на новата религија – христијанството“ (Мартиновска, 2008: 48). Тоа влијание на христијанството соговорниците го изразуваат со стравот од божјата казна доколку зборуваат за тие, како што самите велат „срамни дејства“ чии сведоци, па дури и учесници, биле во својата младост. Во секој случај, овој референ им е познат на некои струмичани, а за него зборуваат само мажите, а жените не сакаат да разговараат за тоа.

Се претпоставува дека овој обичај на играње на орото „Црна кокошка“ потекнува многу одамна, можеби дури и пред неколку векови и се знае дека овој ритуал се одвивал во куката на армасаната, во заклучена одаја.

Наредниот ден е Чист понеделник и овој ден е детално објаснет погоре во текстот, со сите ритуали кои струмичани ги изведуваат на тој ден.

Вториот ден од Тримерите е одреден како ден на карневалите. Во минатото за карневал се подготвувале ергените и армасаните мом-

чиња. Тие неколку дена однапред, па и недели, ги подготвувале маските, а порано многумина оделе маските да ги купат во Солун, кој тогаш бил богат трговски центар. „За тој ден трговците носеле специјални маски како, на пример, џаволи со рогови, црни мајмуни, маски од караконцула, плашила на луѓе со големи заби, вампири, маски на луѓе со едно око и со дрвена нога“ (Горѓиев, 2006: 45). Покрај ова, се правеле и пагански маски од кожи на разни животни, некои се маскирале во попови, млади момчиња со невести, свирачи со виолини и гајди итн. Така облечени, односно маскирани, армасаните момчиња со своите другари, на вториот ден од тримерските пости, во ноќните часови оделе во домот на армасаната девојка.

Сл. 4 - Тримери во 1943 год.

Сл. 5 - Тримери во 1956 год.

Сл. 6 - Тримерци

„Кај нашиот народ силни се верувањата во касметот како неодменлива судбинска одредба на секој човек. Тоа се согледува и во обичаите што се одржуваат на одделни празници“ (Пенушлиски, 1996: 129). Така, во вторникот навечер меѓу сите маскирани гости обичај било армасницата да си го препознае свршеникот. Доколку го препознаела, според верувањата, во животот ќе ги следи к’смèт, но доколку не го препознаела, се верувало дека во идниот брачен живот ќе ги следи несрека. Подоцна, за да се избегне ова, како знак за распознавање свршеникот под маската носел пластично шице како имитација на фалус и девојката требало да го фати за тој „фалус“ и да го „препознае“. Откако девојката ќе го препознаела својот иден сопруг, сите маскирани гости седнувале на претходно подготвената богата трпеза. Овде во домот на девојката се пееле народни песни, се свирело и се играле ора до раните утрински часови.

Во тие конзервативни услови, какви што владееле во нашите краишта во минатото, овој момент на средба помеѓу армасниците бил остварување на сонуваната мечта да бидат барем малку еден до друг и на момент да си ги искажат своите први нежности. Таа вечер се пеела и една песна која била особено слушана и пеана во тие времиња и на која добро се сеќаваат постарите струмичани:

*Ја грабиле мома Катерина
ја грабиле мангусарите
Ја одвеле мома Катерина
ја одвеле на просија,*

*на просија во нејно село,
во нејно село кај нејна мајка.
Мајка и вели ем говори:
-Мајни се оттука, ти црна
ѓупко!
-Јас не сум мангусарка
тук сум твојта ќерка!
А кога се прегрнаа
душа си дадеа...*

(Ја пее Перо Танушев од Струмица)
(Крстевски, 1994: 26-27)

На оваа општа веселба се надоврзува констатацијата дека „прикажаната слика е само средство за остварување на магискиот чин, песната и музиката се средство за комуникација со мистичните сили, а танцот и облекувањето – обредни дејности за заштита од злото“ (Чаусидис, 1994: 38). Маскираното момче и неговите маскирани другари, во домот на армасаната низ игри и песни изведувале некој вид ритуал (кој со сигурност е остаток од стар пагански обичај) на бркање на злото и придобивање на добрите сили, кои биле задолжени да им обезбедат на младите среќен брачен живот.

Но, во минатото, кога се живеело во едно патријахално општество, среќата на девојката зависела од таткото и мајката, па „Тие, под силно влијание на традицијата и патријахалните сфаќања за бракот и смејството, најчесто донесуваат одлуки кои се во спротивност со животната желба на девојката“ (Котев, 1982: 38). Ваквите ситуации на армасување на девојката за друг, а не за оној со кој се „милува-

ла“ (се љубела, се сакала), предизвикувало бунт и револт кај изневереното момче. Во вакви случаи девојката била ставана во незавидна положба, бидејќи од една страна била армасана под влијание на родителите без своја волја, а од друга страна била омразена и колната од саканиот без таа да има вина. Поради ваквите ситуации на изневерена љубов во Струмица се пеела песната:

*Сношти дојдèх, ле моме, у вас на госте,
на сам ден, ле моме, на Тримери,
на сам ден, ле моме, на Поклади.*

*Ej, мори моме варошанче,
најлично моме струмичанче.*

*Другарите, бре моме, ми кажуваа,
твојто либе ле Коло се армасà.
Јас им вељам, бре моме, на другарите,
и со очи да видам пак не верувàм.*

*Ej, мори моме варошанче
најлично моме струмичанче.*

*Само лаф маабет шо бех направил,
издојдеа друшки со синии,
проклети да се моме Тримерите,
арам да ти бидат даровите,
аир да не видеш шо ме изгорè!*

(Ја пее Ристо Фасуљев од Струмица)

Инаку, маскираните момчиња кои претчуvalе низ улиците на Струмица, одејќи во куките на армасаните девојки, се неразделен

дел од целиот тој тримерски церемонијал. Од сето ова подоцна произлегол и денешниот познат Струмички карнавал.

Особено внимание во Струмица му се посветува на третиот и наедно последниот ден од тримерските празнувања, кој е и најкарактеристичен, покрај карнавалот. Денот започнувал така што рано изутрина армасаните девојки, кои го додржале тримерскиот пост, оделе во црква и се причестувале, земајќи богојавленска вода „ајазмо“ и нафора.

Водата, во суштина, е стар универзелен симбол на чистотата, плодородието и извор на животот, таа е женскиот симбол на потенцијата. „Симболиката на водата во верувањата и во обредите се состои од две основни функции: очистувачка и спроведување на плодност. Очистувачката функција, во верувањата е значително проширена и на водата ѝ се припишува некоја магиска чистота, со што, меѓу другото, таа е симбол на здравје“ (Вражиновски, 2002: 102). Во обредите на иницијација, водата доведува до повторно раѓање. Светата вода овозможува измивање на гревот, овозможува здравје и плодородност.

По земањето на света вода од црквата девојките се враќале дома. Со тоа Тримерскиот пост бил завршен, па девојките можеле да јадат и пијат, но само посни јадења и тој ден биле ослободени од секаква физичка работа.

На армасаните (свршените) девојки кои ќе го поминеле строгиот пост, свекрвите како награда им испраќале синии со подароци и посни јадења, а мајката на армасаната приредувала ручек на кој доаѓале свекрвата со група жени од машката страна.

Пред да започне ручекот, во средата претпладне, свекрвата и свршеникот ги испраќале подароците на невестата (свршеницата). Подароците обично ги носеле деца, машки и женски, за идната невеста да има мешани деца, приджружувани од најстарата жена од семејството на свршеникот, однодно блиска роднина на свекрвата.

Групата со подароците, односно синиите, била испраќана од куќата на свекрвата со музика и песна. Синиите се носеле низ улиците на градот и од особена важност било народот да ги види колку богати подароци носат и во чија куќа ги носат, бидејќи постот на девојката претставувал голема гордост за целата фамилија на армасникот.

Подароците биле носени во големи дискови со две ракчи или во големи послужавници, т.н. синии, кои биле покриени со бели покривки – бовчи, ракно везени со разнобојни шари. Свекрвата обично испраќала три синии, што секако има свое симболично значење, бидејќи момата постела три дена, но и воопшто бројот три во христијанската религија го содржи, пред сè, симболот на Светото тројство.

Во првата синија имало облека за арманската девојка: фустан, блуза, пантофли со прекрасни везови (обично набавувани од Солун), роба (домашен фустан), копринено шалче и др.

Во втората синија се носело овошје, односно емиш: портокали, јаболка, урми, леблебија со суво грозје и бонбони, а во третата синија бил чурекот (наутлија погача), мала чинија со зерде (благ ориз), локум и алва.

Кога ѝ ги предавале синиите на армасаната, постарата жена која била испратена од фамилијата на свршеникот, ја благословувала момата со зборовите:

„Поздрав од свекрвата оти си издржала пост три дена. Да бидете вечни, да бидете вековити ус деца, ус сè! Господ милост нек ви дава, честито нек ви е!“

„Благословите потекнуваат од дамнешни времиња кога човекот верувал дека со магиски формули може да се насочува човековата судбина во позитивна или негативна насока“ (Китевски, 1989: 215). Низ вековите тие попримиле многу елементи од христијанската религија и како такви се задржале до ден-денес, при што оној кој благословува се повикува на господ, на Исус Христос, на Богородица или на некои светци. „Сепак, во основата на благословите останало старото паганско верување“ (Китевски, 1989: 215) и затоа тие најчесто се дел од обредите. Поради таа причина, благословите се особено застапени и во обредните ритуали при празнувањето на Тримери.

Откако ќе ги примела благословите и синиите, и армасаната девојка испраќала синии на свршеникот, меѓутоа тие биле многу поскромни. Групата испратена од машката страна се враќала во домот на свекрвата со синиите за армасникот. Од овде, од домот на свекрвата, сите поканети жени од машката страна, групно тргнувале на ручек во домот на невестата, каде што, всушност, и се одвивал целот тримерски церемонијал, на кој учествувале исклучиво жени. Секоја жена која одела на ручекот носела подарок за невестата. Бро-

јот на поканетите жени варирал од педесетина, па дури и до 150, до 200 жени. Оваа поворка од жени се движела низ струмичките улици со музика и песна, сè до домот на армасаната. Пред куката на армасаната жените го најавувале своето доаѓање, пејќи:

*Абер ви носам па сум ќефлија,
ќе си ја земам мома Атина,
ти ќе ми носиш мајко синија,
суво грозје и леблебија.*

*Мајко меси бела погача,
к'смет да биде снаа посака,
со адем стави китка алова,
Тримери така се празнува.*

*Облечи мајко фустан кадифен,
што си го чуваш само за тој ден,
и ќе ти бакне рака мајко ле,
благослов ќе бара таа од тебе.*

(Ја пее Ристо Фасуљев од Струмица)

Порано гости кај снаата носела само свекрвата, но со текот на времето овој обичај бил изменет, така што свои гости канела и мајката на армасаната девојка.

Ручекот обично започнувал некаде по 12 часот. За таа пригода во домот на свршената девојка се приготвувале специјални посни јадења кои се, исто така, составен дел од обичајот и имаат свое симболично значење во целиот овој ритуал.

Традиционалните јадења кои и ден-денес се служат за оваа пригода се: сарма од кисела

зелка со ореви, посен бел грав, варена пченка со ореви, зерде (сутлијаш варен со вода), бела алва, емиш (леблебија со суво грозје), овошје (портокали, урми, јаболка), локум и ошав, односно компот од прни сливи и суво грозје. На овој ден наместо леб се дава чорек, односно погача месена со квас од наут, уште наречена и наутли-погача. За пиење се служела исклучиво боза која ја носела свекрвата во гумови, но во денешно време за пиење се служат најразлични газирани и негазирани со-кови.

Сл. 7 - Првата синија со облеката

Сл. 8 - Втората синија со овошје (емиш), локум, алва, бонбони

Сл. 9 - Третата синија со чурекот

Сл. 10 - Третата синија со зердете

Во иницијацијата и воведувањето на младата девојка во светот на жената, своја симболика има и самиот избор на продуктите за подготовкa на посната храна.

Така, оревот „е симбол на гатањето, на полодноста, на јачината и на трпеливоста“. (Вражиновски, 2006: 139).

Гравот е, исто така, симбол на плодноста и тоа особено на машката плодност.

Грозјето, пак, е еден од најстарите симболи на плодноста и особено на преродбата, т.е. повторното раѓање. Симболично, преку тридневниот пост, младата девојка се трансформирала во жена.

„Портокалот и јаболкото се истородни и живи симболи на плодноста“ (Татаровска, 2000: 111). Портокалот, освен тоа, означува и чедност и е симбол на љубовта и убавината. Особено важна улога во обредниот живот на нашиот народ има јаболкото и „во свадбените ритуали јаболкото зрачи со своето енергетско поле како жив симбол на плодноста“ (Татаровска, 2000: 136). Исто така, јаболкото се носи како дар, како доказ за љубов и приятелство, а „Размената на јаболко меѓу младите сведочи за заемната љубов“ (Вражиновски, 2006: 136).

Подготвувањето на обредниот леб „наутли погача“ е еден од најзначајните реликти на традиционалната култура на Македонците, а го симболизира животот, плодноста, здравјето и благосостојбата. Воопшто лебот, односно пченицата, е храна на бесмртноста, а квасот, односно наутот, се сфаќа како почеток на нов живот и е многу значаен елемент во обредното замесување.

„За сите готвени јадења што се приготвуваат во оваа пригода, бидејќи е веќе почнат велигденскиот пост, е карактеристично тоа што сите се посни и се готват без зејтин“ (Сувариев, 1997: 435).

Сите готвени јадења се подготнувале во вторникот, освен белиот грав кој обично се варел во средата наутро. Начинот на подготвка на овие јадења се практикува до денденес.

Најкарактеристична за овие празнувања е сармата со ореви, која се подготнува само за Тримери и се прави исклучиво во Струмица. Таа се подготнува на тој начин што најпрво на

суво (без зејтин) се запржува празот. Оризот се мие и се става на чаршаф за да му се одземе водата и потоа се пржи заедно со празот. Во таа смеса се става сол, црни пипер, во поново време се додава и вегета и на крајот се дода-ваат претходно во аван истолчените ореви. Со оваа смеса се замотуваат сарми во листови од кисела зелка. Сармите се редат во широко тенцере во кое на дното се редат најпрво листови зелка. Откако ќе се наредат сармите, одозгора се покриваат со листови кисела зелка за да се задуши сармата. На крајот, сето ова се залева со врела вода и се вари додека да испари потребната количина вода. Готовата сарма се сервира во големи плитки овални чинии од кои секој си става во помала.

Интересно е дека кога се подготвува сармата обично, и во минатото и денес, се собираат повеќе жени и низ смеа и шеги ги благословуваат младите за да бидат плодни како оризот во сармата што ја виткаат.

Посниот сутлијаш, односно зердето, се подготвува на тој начин што уште во понеделникот вечерта оризот се става да кисне во ладна вода за да омекне. Следниот ден се трие со рацете за да се раскрши и се плакне 5 до 6 пати, сè додека не стане прозирен, па дури потоа се вари. При варењето постојано му се дотура врела вода. При крајот се става шеќер и малку сол, постојано мешајќи за да не се згрутчи. Уште топол се сервира во мали подлабоки чинии, а одозгора се шара со цимет со шаблони од хартија во најразлични форми (цветови, прстени, ангели и сл.).

Пченката се вари најпрво во пепелова вода, односно провриена вода со пепел, за да

се исчисти лушпата. Откако ќе се исчисти од лушпите се продолжува со варењето сè додека нè омекне.

Откако е варена, во неа се става шеќер, мелени или толчени ореви, а одозгора се посипува со мелени ореви и така се сервира.

Во поново време, поради подобра декорација, пченката се меле и од неа се формираат колачиња во форма на топчиња кои се валаат во мелени ореви. Секое топче се става во хартиена корпичка и така се редат во чинија за сервирање.

Ушавот, однодно компотот, се подготвува од црни сливи и суво грозје. Претходната вечер сливите и сувото грозје се ставаат да киснат во млака вода со насечен лимон без кора, за да омекнат. Наредниот ден омекнатите сливи се чистат од коските – чекрдеците (семките) и се варат со сувото грозје. Компотот (ушавот) се сервира во длабоки чинии, т.н. чорбал'ци, од кои секој од гостите со „чарпак“ си става во помала чинија.

Наједноставно е подготвувањето на белиот посен грав. Во голем лонец се става гравот со вода да врие, а се зачинува само со сол и црни пипер во зрно. Гравот се сервира, исто така, во големи длабоки чинии, од кои гостите си ставаат во посебни чинии.

При замесувањето на погачите наутлии, како квас или маја се користи наут, затоа и се нарекуваат наутлии. „Наутот најпрво ситно се толчи во аван, се попарува со врела вода, се става по малку шеќер и сол и така се остава да престои една вечер, а утрото се замесува со брашно и се пече“ (Сувариев, 1997: 436). Чурекот одозгора се шара со нејразлични шари

од истото тесто, а шарата зависи од фантазијата и умешноста на месаријата.

Сета останата храна, како што се локумот, белата алва, бозата, леблебијата, бонбоните, во поново време и бадеми и лешници, се купуваат.

Карактеристично е што белата алва се прави во слаткарниците во Струмица исклучувајќи во периодот на Прочка и Тримери. Во денешно време таа не може да се најде во сите слаткарници, туку само во една или две слаткарници во градот кои се во сопственост на традиционални слаткарски фамилии, припадници на етничката група Торбеши, исlamизирани Македонци, доселени од областа Гора.

Ручекот започнувал со благословување на армасаната од страна на најстарата жена од страната на армасникот, со зборовите:

„Да си ми жива и здрава. Сос либето да се милувате като гал’бе, а да се плодате като зајци! Ајде жива и здрава да ни бидеш и на свадба и на лангиди што посекоро!“

„Се верува дека гулабицата е приврзана кон куката. Поради тоа се настојува овие нејзини особини да се пренесат на девојките, односно на идните жени“ (Вражиновски, 2006: 70). Со приврзаноста на жената се придобива и љубовта на мажот, а зајакот означува голема плодност и многудатност. Кај старите Грци гулабот впрегнат во колата на Венера означувал гласник на љубовта. Со навлегувањето на христијанството тој ќе стане симбол на невиноста, чедноста, брачната верност и „Како симбол на благоста, нежноста, умилноста ќе го претставува Исус Христос, Светиот Дух, по-

кајувањето, очистувањето од смртта“ (Стојчева-Антиќ, 1987: 209), додека во народното творештво гулабот е симбол на љубов, невеста, чистота, невиност, но и симбол на абер, стројници.

Така со ручекот, во весело расположение се воделе и разни безобразни муабети и се пееле песни со еротска содржина.

„Во фолклорот на сите народи во светот, творбите со еротска содржина отсекогаш имале централно место. Ова не е ништо чудно, бидејќи во човечкиот живот токму еротскиот проблем по својата биолошка важност и по своите пропорции стои над сите животни проблеми“ (Пенушлиски, 1981: 463).

Живеејќи во строго патријахално општество, во минатото младите девојки не смееле да разговараат на темата сексуалност. Самата таа забрана кај младата девојка оставала впечаток дека се работи за нешто страшно и апсолутно недозволено. Но, со нејзиното созревање, особено во периодот пред стапувањето во брак, ваквите собири како што е тримерското празнување биле од особено значење. Тоа бил моментот кога низ игра и смеа, со шегите и песните со еротска содржина, момата се ослободувала од стегите на стравот и срамот од сопствената сексуалност и се подготвувала за нејзините брачни обврски.

Иако на тој ден сите собрани жени во домот на армасаната воделе послободни разговори со еротска тематика, сепак, за пеенето на песните биле задолжени неколку жени.

Сл. 11 - Посна сарма со ореви

Сл. 12 - Зерде или благ ориз

Сл. 13 - Варена пченка со толчени ореви

Сл. 14 - Компот или ошав

Постарите струмичани кажуваат дека тоа биле секогаш две-три жени, кои со текот на годините се менувале поради нивната старост, но секогаш во одредениот период се знаело кои жени се повикувале да ги пеат т.н. „мрсни“ песни. Ова ни дава за право да констатираме дека во одреден период жените кои ги пееле овие песни ја имале улогата на специјални пејачки на тримерските песни, бидејќи биле повикувани на сите тримерски празнувања, исклучиво со цел да ги испеат „мрсните“ песни.

Последна жена, која ги знаела и ги пеела овие песни и на која скоро сите струмичани добро се сеќаваат, била сега веќе покојната Живка Танушева. Таа знаела да направи исклучително весела атмосфера, па затоа била и чест гостин во куките на струмичките „тримерџики“.

Запис од песните кои ги пеела Живка Танушева има направено Добрила Достинова од Здружението на граѓани „Струма“ од Струмица и истите ни ги отстапи во корист на овој труд.

Од причина што секогаш „Цензурата во однос на телото е најочигледна кога станува збор за истражувања поврзани со сексуалноста“ (Јакимовска, 2009: 14) и од причина што „македонските фолклористи и етнолози долго време покажувале доза на стеснување отворено да проговорат за оваа тема, па и ако го правеле тоа кажаното било најчесто со ‘половина уста‘“ (Јакимовска, 2009: 14), во овој труд записите од тримерските песни ги предаваме во нивната оригинална форма. Иако станува збор за песни со исклучително

еротска и вулгарна содржина, сепак, на нив треба да гледаме како на дел од нашиот фолклор, како дел од нашата народна културна традиција.

Споредувајќи ги песните кои ги пеела Живка Танушева со нашите записи собрани од други струмичани (од кои поголемиот дел не сакаа да бидат именувани како извори) дојдовме до познатата констатација дека една фолклорна творба речиси никогаш до крај не останува во својот првобитен облик и дека „Можноста секој исполнувач на една фолклорна творба да може да ја исполнува на свој начин, по сопствен вкус, манир и разбирање придонесува да се создаваат бројни нејзини варијанти, што е посебно значајна фолклорна особеност“ (Пенушлиски, 1999: 14).

Во контекст на ова, на најмногу варијанти наидовме кај тримерската песна „Насели се село“. Оваа песна Живка Танушева ја испеала така:

*Насели се село,
на момино чело.
Тука село не бива,
зошто извор нема!*

*Насели се село,
на момини цицки.
Тука село не бива,
зошто извор нема!*

*Насели се село,
на момино путе.
Тука село бива
зошто извор има!*

Од други струмичани ја слушнавме истата песна во уште три варијанти. Една од нив е:

*Насели се село,
на момино чело,
путето му мамино,
тука село не бива
понадоле бива.*

*Насели се село,
на момини цицки,
путето му мамино,
тука село не бива,
понадоле бива.*

*Насели се село,
на момино путе,
путето му мамино,
тука село ќе биде,
оти извор има.*

Другата варијанта е:

*Насели се село,
на момино чело,
тука село не бива,
оти нема вода,
понадоле бива.*

*Насели се село,
на момини гради,
и тука село не бива,
понадоле бива,
понадоле бива,
на момино путе,*

*тук село ќе биде,
оти има вода.*

Третата варијанта гласи:

*Никнало село,
на момино чело,
ај оди кажи ѝ,
да ѹ ебам мамата,
тук село не бива,
понадоле бива.*

*Никнало село,
на момино усте,
ај оди кажи ѝ,
да ѹ ебам мамата,
тук село не бива,
понадоле бива.*

*Никнало село,
на момино путе,
ај оди кажи ѝ,
да ѹ ебам мамата,
тук село бива,
понагоре не бива.*

Овие три варијанти ги запишавме од постари луѓе, струмичани, кои не сакаа да се објават нивните имиња поради вулгарната содржина на песните.

Интересно е што во некоја варијанта има додадено повеќе стихови (како некој вид рефрен), во некоја изменети зборови, но сепак, суштината е иста. Која од овие варијанти е првобитната песна, од која настанале другите три, не може со сигурност да се каже, но по-

ради бројноста на варијантите оваа тримерска песна или се пеела најчесто или е најстара од сите други.

Изненадува фактот што оваа Тримерска песна ја најдовме поместена во книгата „Коледарски велешки песни: „Матен Вардар“ каде е запишана под наслов „Се насели село“ и гласи така:

*„Се насели село
на момино чело 2 пати
Ту ебаго мајката
тука село не бива, 2
село бива подоле.*

*Се насели село
на момини очи 2
Ту ебаго мајката
тука село не бива. 2
Тука вода нема
село бива подоле.*

*Се насели село
на момино усте. 2
Ту ебаго мајката
тука село не бива. 2
Тука вода нема
село бива подоле.*

*Се насели село 2
на момини гради.
Ту ебаго мајката
тука село не бива.
Тука вода нема
село бива подоле.*

*Се насели село
на момино меше.* 2

*Ту ебаго мајката
тука село не бива.
Тука вода нема
село бива подоле.*

*Се насели село
на момино путе.
Ту ебаго мајката
тука село ќе биде.
Тука вода има
тука ќе се насели.“*

(Смилевски, 2000: 18)

Зошто една тримерска песна е вметната во збирка со велешки коледарски песни е недоволно јасно. Дали оваа песна е толку стара што била позната и во други делови на Македонија или е само слушната и запишана во Струмица, па како еротска е поместена во оваа збирка на велешки „мрсни“ песни, не можеме со сигурност да тврдиме. Но, во секој случај, мислам дека станува збор за она второто.

Друга песна која се пеела на Тримери и била особено позната е песната:

*Кур ми шета
по чаршија
оџачар, оџачар
бара путка
на вересија
оџачар, оџачар*

*Путките си
попис прават
оџачар, оџачар
од пописот
фајде нема
оџачар, оџачар*

*Ај на куро
да му дајме
оџачар, оџачар
Една путка
силно викна
оџачар, оџачар*

*Курот слушна право
и се пикна
оџачар, оџачар*

(Ја пеела Живка Танушева)

Истата песна ја најдовме во една многу по-кратка варијанта:

*Кур ми шета по чаршија
оџачар
бара путка вересија
оџачар
а путките попис прават
оџачар
и на курот не му дават
оџачар*

Како и кај погоре запишаните еротски тримерски песни, и кај овие информаторот не сакаше да биде именуван.

Песната „Дедо мили златни“ е, исто така, особено омилена и пеана на тримерските празнувања, а ја најдовме во две варијанти. Едната е пократка и ја пеела Живка Танушева:

*Дедо оди на пазар,
турил куре на самар,
дедо мили златни,
ела ми ја затни.*

*Баба седи на топола,
дедо гледа путка гола,
дедо мили златни,
ела ми ја затни.*

*Баба сее брашно,
дедо ебе страшно,
дедо мили златни,
ела ми ја затни.*

Подолгата варијанта на истата песна се пее:

*Дедо оди на пазар,
турил куро на самар,
дедо мили златни,
бабина прва љубов.*

*Баба трче по него,
дај ми дедо од него,
дедо мили златни,
бабино бонбонче.*

*Баба седи на топола,
дедо гледа путка гола,
дедо мили златни,
ела ми ја затни.*

*Баба бега низ патати,
дедо мисли колку пати,
на јоргано дупка,
под јоргано путка,
дедо мили златни,
ела ми ја затни.*

*Дедо праве буре,
на си пресече куре,
баба оди по пиперо,
дедо мери во газеро,
дедо мили златни,
ела ми ја затни.*

(Ја пее Ристо Фасуљев од Струмица)

Оваа песна е специфична затоа што се споменуваат бабата и дедото во една ваква еротска песна. Со ова, секако, се става акцент на прародителите, со тоа што светот се става повторно во својата почетна фаза, односно „Божествените родители повторно стапуваат во полов однос и со тоа го започнуваат новиот почеток на светот и векот, на новиот простор и новото време“ (Чаусидис, 2004: 36).

Во две варијанти се пее и песната „Нашта к'шта“, која исто така изобилува со вулгарни зборови:

*Нашта к'шта Ристе
скали, скали,
ние с' тебе Ристе
падни-стани.*

*Мама мете зауро,
јас на тебе Ристе
за куро.*

*Мама месе Ристе,
баничка,
ти на мене,
за пичка.*

*Мама сукаше кори,
ние с' тебе Ристе,
голи.*

(Ја пеела Живка Танушева)

И втората варијанта на истата песна е:

*Нашта к'шта Ристе
скали, скали, скали,
ние с' тебе Ристе падни-стани.
Мама кубе Ристе гугутка,
ти на мене Ристе за путка.
Мама чисте Ристе јуро,
јас на тебе Ристе за куро.
Мама месе Ристе банички,
ти на мене Ристе заднички.
Нашта к'шта Ристе
скали, скали,
ние с' тебе Ристе легни-стани.*

(Ја пее Ристо Фасуљев од Струмица)

Во само по една варијанта ги сретнавме песните:

*Ој личе, личе
три педи пиче,
три кадели в'лна
куро ми се п'лна*

(Ја пеела Живка Танушева)

и

*Мама ми рече либе да ти дам,
белите цицки армагам.
Јас ти ги дадов либе армагам,
а ти ги направи дармадан.*

*Мама ми рече либе да ти дам,
црната путка армагам.
Јас ти ја дадов либе армагам,
а ти ја направи шадраван.*

(Ја пее Ристо Фасуљев од Струмица)

Покрај овие карактеристични тримерски песни, кои очигледно изобилуваат со многу еротика и вулгарна лексика, забележавме дека особено се пее и познатата македонска песна „Кој ти го тури жено“, која исто така во себе содржи скриена еротика. Интересно е што ја слушнавме во малку изменета варијанта и тоа како дијалог помеѓу снаата (арманасаната девојка) и свекрвата, при што свекрвата пее:

*Кој ти го тури снао,
кој ти го тури,
кој ти го тури, снао,
името твое?*

а снаата низ песна и смеа одговара:

*Кумот ми го тури, свекрво,
кумот ми го тури,
кумот ми го тури, свекрво,
името мое!*

Така, на Тримери, преку пеенето на наведените еротски песни и кажувањето „мрсни“ шеги, постарите жени во една општа весела атмосфера ги упатуваат младите армасани девојки во финесите на сексуалниот живот. „Оттаму, овој празник не само што во колективна смисла е дел од циклусот календарски обичаи, тој истовремено е и момент од животниот циклус на секоја девојка, свршена во текот на таа година (периодот од едни до други Тримери), која токму на овој датум ја добива својата ултимативна предбрачна обука од сферата на сексуалноста“ (Јакимовска, 2009: 178).

Што се однесува до постојаното споменување на машките и женските полови органи, во сите тримерски песни се крие основниот човечки порив за репродукција и создавање потомство.

По завршувањето на ручекот свекрвата, мајката на момата, армасникот, армасницата, нејзините другарки и најблиските роднини оделе на Цареви кули, каде носеле кошници со јадењата од синиите. Таму тие постилале ткаени ирамчиња, седнувале и ги ваделе јадењата и бозата и се гоштавале. На Цареви кули имало музика, се ирале ора, се пееле песни, особено песната:

*Еден прекрасен мајски ден
под Кулите на Струмица,
под еден бор еден до друг
седеа двајца вљубени!* 2

*А кој ли беше Боже мој,
а кој ли беше ангел тој,
срцето ми, душата ми,
срцето ми го изгоре!* 2

*Aј стој почекај либе ти,
два збора да ти прозборам,
а ако сакаш, а ако сакаш,
а ако сакаш ти остани!* 2

На тој ден на Цареви кули се качувале и бозациите со гумови и продавале боза, но овде се продавале и симити, алва, ѕевреи, семки, кикиритки и др.

Во минатото, секоја армасана девојка задолжително пиела од водата која тече од источната страна на тврдината Цареви кули. Армасаните со лимена чомка (чаша) полнеле од водата која тече од каменот на темелот на тврдината. Оваа вода се смета за света вода и од неа пиеле само армасаните девојки, млади и жени кои немаат пород.

Според една стара легенда, тврдината Цареви кули ја граделе 9 мајстори, но темелите постојано им се уривале. Најмладиот мајстор се викал Маноље и имал млада невеста и едно машко дете. За да ги задржат сидовите на тврдината, мајсторите решиле следниот ден да ја засидаат во темелите на тврдината онаа невеста која прва ќе донесе ручек. Сите мајстори ги предупредиле своите жени, но Ма-

нолье заборавил да ѝ каже на својата невеста, па така неговата дошла со ручекот на Цареви кули. Кога Манолье ја видел почнал гласно да плаче, а постарите мајстори ја фатиле за да ја засидаат. Невестата молела и плачела да ја пуштат, но кога видела дека попусто ги моли побарала од нив кога ќе ја засидаат да ѝ ја остават десната рака и левата дојка за да може да си го дои детето. Така, според легендата, оттогаш од источната страна од темелите на тврдината почнала да тече бистра вода, која ја сметале за лековита (записот за легендата го добив од Ристо Ѓорѓиев од Струмица). Мотивот на засидана или всидана невеста е општоизвестен во македонскиот фолклор, така што со скоро секоја поголема градба (тврдина, мост, кула) се надоврзува и слична легенда. „Јасно е дека ова верување води потекло од далечното човечко минато, зашто според верувањето на племињата од најнизок степен на културата на божовите најомилени и најдрагоцените им се човечките жртви“ (Китевски, 1989: 78). Што се однесува до водата, таа зазема важно место во култот и во словенските верувања како извор на живот и како зачеток на сè што постои. „Посебно место во македонските верувања сврзани со водата заземаат лековитите води“ (Вражиновски, 2002: 103), за каква што се сметала и водата на Цареви кули.

Со завршувањето на веселбата на Цареви кули, завршувале и тримерските празнувања.

Имајќи ги предвид сите обреди и ритуали кои се изведуваат за време на тримерските празнувања, можеме слободно да заклучиме „дека корените на македонската народна драма се наоѓаат во обредите и обредните игри“

ма се наоѓа во обредите и обредните игри“ (Мартиновска, 2008: 91) и дека „обичаите сврзани со игра, со песна и со музика, обредите во кои култното се изразува со средства на театралност и некои други игри, јасно зборуваат за тоа дека народот добро ги познавал драмските форми на уметничките спектакли“ (Вражиновски, 2002: 17). Очигледно е дека во празнувањата на Тримери се проткаени многу драмски елементи. Почнувајќи од орото „Црна кокошка“, преку маскирањето на армасникот, играњето, пеењето на еротските песни, театралното благословување на армасаната и сите други дејствија и ритуали кои се одвиваат за време на тримерските празнувања, произлегува дека „најмногу драмски елементи среќаваме во обичаите. И тоа како во обичаите поврзани со празниците, така и оние од семејниот живот на човекот“ (Китевски, 2009: 19).

Во контекст на тримерските празнувања сакаме да дадеме акцент и на употребата на турската храна и турската лексика, воопшто. Зборовите како: алва, зерде, сарма, ошав, емиш, леблебија, локум, армагам (подарок), шадраван (водоскок), дармадан (бездредие, хаос), боза, синија и многу други, станале не-раскинлив дел, не само од тримерските празнувања, туку и од нашето секојдневје. Сиот овој наплив од турцизми не е ни најмалку чуден, знајќи дека Македонците останале цели петстотини години под турско ропство, па биле принудени (особено во градовите) да го научат турскиот јазик како нужно средство за комуницирање. На тој начин „тој со време сè подлабоко навлегувал во лексиката на македонскиот јазик“ (Пенушлиски, 1981: 56), а со

тоа се олеснило прифаќањето и на елементи од турскиот фолклор.

Задржувањето и опстојувањето на традиционалната кујна и лексика, следствено не значело и задржување на сите обичаи кои биле дел од тримерските празнувања.

Обичајот одење на Цареви кули, како за Чист понеделник така и за Тримери, се задржал некаде до 1944/45 година. Со тоа замрела и традицијата на одењето и на бозациите, пекарите, слаткарите.

Армасаните девојки веќе со години не одат да пијат од светата вода која извира од источната страна на тврдината на Цареви кули.

Дел од еротските песни, кои се пееле со векови, почнуваат да тонат во заборав, а моминското оро „Црна кокошка“ е наполно заборавено и непознато за голем број струмичани.

Промени има и во одржувањето на карневалите, кои вообично беа во вторник. Во вторник остана да се маскираат само армасаните момчиња, додека организираната карневалска вечер од 2012 год. се помести во сабота навечер, ден пред Прочка, односно пред отпочнувањето на големите велигденски постни. Поместувањето на оваа вековна традиција се изврши со цел да се избегнат реакциите дека еден исклучиво пагански обичај се одржува во време на тежок пост. Во тој случај се отвора прашањето дали треба да се изврши промена и во датумот, односно денот на прославувањето на Тримери, бидејќи во текот на трите најтешки денови од постот се изведуваат обичаи и се пеат песни со вулгарна содржина кои воопшто не соодветствуваат со христијанската догма?

Иако голем дел од обредите и обичаите, кои биле дел од тримерските празнувања, се заборавени и напуштени, сепак, добар дел од струмичките семејства сè уште ја негуваат оваа традиција. Но, ако „Некогаш се внимало празнувањата да се изведуваат по строго востановени норми, со што и обичаите имале национален белег, денес пак, во ерата на цивилизациските достигнувања, сè она што ќе се види во светот речиси механички се пренесува и на наша почва“ (Китевски, 2002: 151). Ова се однесува на модернизирањето и на тримерските празнувања. Во овој контекст не можеме да ја прифатиме констатацијата дека „До промена на традицијата може да дојде и поради олеснување на животните погодности или поради промена на вкусовите“ (Симс; Стивенс, 2010: 77), како и дека „традицијата ја создаваме и ја адаптираме во сегашноста, за да ја приспособиме на актуелните интереси и искуства“ (Симс; Стивенс, 2010: 71). Од сето ова произлегуваат прашањата дали поранешното носење на синиите низ улиците на градот не е доволно модерно па сега се носат на многу помодерен начин, со сопствени автомобили или со такси возила и дали традиционалните бовчи, кои биле извезени рачно не се доволно модерни па сега даровите за арманасата се пакуваат во модерни целофани и се декорираат со панделки?

Исто така, сметаме дека во поново време културните придобивки на западната култура навлегоа толку длабоко во суштината на тримерските празнувања што можеме да констатираме дека на оваа традиција ѝ се заканува и

наполно губење на нејзиното првобитно значење.

Западната култура наметна некои високи норми кои овие празнувања постепено ги преобразуваат во средство за престиж, особено во имотните семејства, каде поголемо внимание му се посветува на тоа да се купат скапи дарови и брендирана гардероба, да се сервира храната во скап порцелан, кристал или „Цептер“ садови, декорацијата на масата за ручек да биде изведена од најбарааната и најскапата цвеќарница во градот, погачата (чурекот) да биде нарачана во слаткарница и украсена со уникатни шари, покрај леблебијата да се наметнат лешникот и бадемот и сл. Исто така, е забележлива и појавата во круговите на „високите интелетуалци“ да биде понижително да се пеат старите, неактуелни, но автентични тримерски еротски песни.

На крајот, ова поглавје ќе го завршиме со едно отворено прашање кое ќе му даде причина за размислување на секој струмичанец. Дали со промената на традиционалното празнување на Тримерите (како празник на арманите) во корист на актуелните интереси и модерните вкусови не го загрозуваме опстојувањето на истата таа традиција и нели, во суштина, и зборот традиција означува обичај, поредок, правила на однесување кои потекнуваат од нашето дамнешно минато, од нашите предци и се пренесуваат од колено на колено, од генерација на генерација, за да се „конзервираат“, односно да се зачуваат што понеизменети и во што поизворна форма?

Сл. 15 - Армасаната со гостите на
Цареви кули

Сл. 16 - Тримерции на Царевите кули над
Струмица

*Сл. 17 - Масовна посетеност на
Царевите кули на Тримери*

V глава

СТРУМИЧКИОТ КАРНЕВАЛ

1. Обредните маски во Македонија

Воопшто, обичаите со маски се познати на подрачјето на цела Македонија и тие, како и во другите балкански земји, најчесто се одржуваат за време на некрстените денови, односно во деновите од Божик до Богојавление, односно Водици. Овие денови се наречени некрстени денови или лоши, погани, неарни денови. Според народните верувања, за време на овие денови по земјата шетаат лоши сили: чумата, колерата, караконџулот, вампирите и други зли сили кои прават пакости меѓу луѓето. Така, на денот Василица скоро во сите населени места луѓето ги играат овие игри со маски, со цел да ги изгонат или обессилат сите овие лоши сили, што уплатува на нивниот пагански карактер и потекло.

Иако и во Струмичко, односно скоро во сите струмички села на денот на Василица се изведуваат овие ритуали со маски, претставени преку две групи учесници: цамалари (кои биле облечени во овчарски кепиња од козина и носеле свонци околу вратот) и ацибабалари (кои биле облечени во парталави алишта и носеле закачена опашка од вол или друго животно), сепак најпознати во Македонија се валичарите од Вевчани.

Вевчанските ритуали со маски се одвиваат со цел „да се истера поганството од земјата, а да се возвиши и унапреди новата година која, преку пролетта што следува, ќе ја оплоди вегетацијата“ (Кушкоски, 2002: 47). Овде Василичарите се организираат во групи, односно се делат по маала, и тоа Горна маала и Долна маала. Групите ги предводат маскирани зет и невеста, а ги придржуваат маскирани поп, гавол и Глупавиот Август. „Карактеристично за карнвалското денонокие во Вевчани е гозбата со храна и пиење, која (...) ја подготвува секое домаќинство во Вевчани“ (Каланоски, 2001: 114).

Обичаите под маски во некои места се застапени и на денот на св. Јован Крстител, како што е во Беровското село Ратево. Овде маскираните групи се облекуваат во кожи, со рогови на главите и сvonци на вратот и појасот.

Во кожи и сvonци се маскираат и прилепските мечкари чии ритуали се поврзани со старата Нова година, Василица.

Иста цел имале и битолските бабалари, охридските василичари и тиквешките цамалари, разлошките сурвари, костурските ешкари итн.

Сите овие обредни игри и ритуали со маски означуваат еден вид имитативни магиски и манипулативни дејствија, а нивната цел е прогонување на лошите сили и злите духови, обезбедување здравје, плодност, изобилство и берикет, но и будење на природата на преминот меѓу зимскиот и пролетниот период од годината, односно го означуваат протерувањето на зимата и будењето на пролетта.

„Така, на крајот од зимата во многу словенски земји бил обичај лошата божица на зимата и мразот Морана, Морена, или во нашите краишта позната како Баба Рога, персонифицирана во кукла со слама, со големи маскирани карнавалски поворки да ја спалуваат како знак дека зимската опасност поминала“ (Сувариев, 1998: 177).

Но, маските потекнуваат од прадамнешни времиња и тие кај примитивните народи се јавувале во врска со првобитните претстави за вишите сили и тоа со тотемизмот (најстар култ спрема животни, билки или предмети) и со анимизмот (примитивно верување дека нештата имаат дух, душа, давање духовни или душевни својства на природните појави и сили). Инаку, самиот збор маска (лат. *masca*) буквално означува „грдо лице, предмет во форма на човечки лик или лик на животно направен од картон, метал, кора од дрво, кожа, крзно и од разни видови ткаенини“ (Enciklopedija leksikografskog zavoda/4, 1968: 259). Носењето на маските потекнува од желбата да се прикрие или привремено да се притаи изгледот на сопственото лице и да се замени со друго лице кое предизвикува страхопочит, ужас или смев, а токму за карнавалските форми „е карактеристично смеховното начело, кое ги ослободува од секаков религиозен – црковен догматизам, мистика и страхопочит“ (Павловски, 2005: 90). Веселото и разиграно смеење во себе содржи и друго значење, односно во себе го содржи и исмевањето, мајтапењето. Оваа двозначност на карнавалското смеење функционира како „Свет кој во принцип е насочен против владејачките докми, во

кој сите се еднакви и слободни“ (Павловски, 2005:91), односно дека комиката потекнува од сите и е насочена кон сите. Со смеата, слободата, играта и песната карневалот го претставува вториот живот на народот, односно него-виот празничен живот.

2. Во потрага по древноста на Струмичкиот карневал

Меѓу најпознатите светски карневали кои се одржуваат во Рио де Женеиро, Венеција, Рим, Фиренца, Минхен, Нирнберг, Келин, во Аруба (Малта), потоа карневалите на Балканот како што се во Перник (Бугарија), Комотини (Грција), Корча (Албанија), Пожаревац, Лесковац, Шабац (Србија), Котор (Црна Гора), Риека (Хрватска), Птуј (Словенија) и уште многу други, Струмичкиот карневал се издвојува како еден од најстарите карневали во светот.

Овој факт не треба да нè изненадува ако имаме предвид дека за маскирањето на Македонците се пишува и во Херодотовата историја. Херодот го опишува доаѓањето на Персијците кај македонскиот крал Аминта. Тие биле испратени од кралот Дареј (Дарие) да бараат земја и вода. Аминта им приредил раскошна гозба, но тие побарале да бидат удостоени и со друштвото на македонските девојки и жени. Пијаните Персијци кои сакале да ги обесчестат македонските девојки предизвикале голем револт кај синот на Аминта,

Александар, кој смислил начин како да им се одмазди за навредата. Имено, Александар, наводно се согласил да ги пушти жените во одаите на Персијците. „Тогаш Александар им заповедал на толку голобрани момчиња колку што биле жените да се облечат во женски облеки, им дал на секого по еден нож(...) и до секој маж Персиец сместил, наместо жена, по еден маж Македонец“ (Herodot / tom 2, 1980: 14), па кога персиските пратеници се обиделе да ги обљубат, преправените момчиња ги испубиле.

Очигледно, преправањето на момчињата упатува на ритуално криење и има врска со преминувањето од детство во зрелост, односно од полово неоформено дете во суштество со определен пол, со што упатува и на еден ритуал на иницијација. Сето ова води до легендата за Дионис, според која, заради љубомората на Хера, Дионис морал да се крие и да расте како девојче.

„Преправањето во Македонија имало ритуален карактер и било тесно врзано со Дионис“ (Проева, 2004: 132), а со него се врзувал и чинот на зрелоста. Овие ритуали на иницијација уште се нарекуваат и Бахови или Дионисови мистерии. Тие претставуваат тајни обреди кои се извршувале ноќе и имале оргиски карактер. Симбол на тој култ биле факли, тирс (стап закитен со бришлен и винова лоза со шишарка на врвот), машки полов орган (фалус) од бронза или некој друг материјал, литии со танц и свирки на кавал итн., а сето тоа било поврзано со опивање, екстаза, пагање во бессознание. Со мистериите се поврза-

ни и постот, аскетството, заеднички ручеци, вино, помазание со света вода, молк и сл.

„Најстарите иконографски сведоштва, што датираат од VI век, го претставуваат Дионисиј како лежи во пештера или е прикажана Мајнада како игра пред голема маска на богот“ (Елијаде / том 2, 2005: 235), а централниот чин на иницијацијата се состоел во откривање на фалус, скриен во кошница. Но, „Дионисискиот занес, пред сè, значи надминување на човековата условеност, откривање на тоталното ослободување од забрани, етички и општествени правила и конвенции; тоа делумно го објаснува масовното вклучување на жени-те“ (Елијаде / том 1, 2005: 334-335). Овде можеме да го споменеме Плутарх, кој во животописот на Александар ги споменува жените што учествувале во орфеистичките обреди и оргиските свечености за Дионис, кои биле познати во Македонија уште од најстари времиња, а се нарекувале Клодинки и Мималонки. Се верува дека во овие свечени бахрански поворки учествувала и самата Олимпијада, мајката на Александар Македонски. За овие жени пишувал македонскиот писател Полијан, кој раскажува за „итрината што ја применил македонскиот крал Аргај (cca.659-645 год.) во битката со илирското племе Тауланти“ (Проеva, 1997: 175). Немајќи доволно војници, кралот Аргај во битката повел девојки кои во рацете држеле тирс, како Мајнадите на Дионис, со што оддалеку личеле на војници со копје. По победата, кралот изградил храм во чест на Дионис, „а Клодинките почнале да се нарекуваат Мималонки, што на грчки

значи оние што се преправаат“ (Проева, 1997:175).

Имајќи ја предвид оваа приказна за девојките преправени во војници (мажи) и онаа приказна на Херодот за младите момчиња преправени во жени, очигледно е дека во Македонија преправањето имало ритуален карактер (иницијацијски карактер), било во врска со преминувањето од детство во зрелост и тесно поврзано со Дионис и неговите епифани.

Од празнувањата кои се одржуvalе во чест на богот Дионис за нас се важни антестериите кои се празнувале приближно во февруари-март и кои се сметаат за најстар празник на Дионис. Токму пролетните антестерии можат да се поврзат со Струмичкиот карневал и славењето на раѓањето, обновувањето на природата. Во таа смисла, Струмичкиот карневал и тримерските празнувања можат да се поврзат и со орфејските мистерии, бидејќи „Орфеј е претставен како реформатор на дионисиските мистерии“ (Елијаде / том 1, 2005: 309), а во основата на иницијациите на Орфеј се: вегетаријанството, аскетизмот, прочистувањето и религиското образование.

Но, постот и прочистувањето биле некои од карактеристиките и на елевсинските мистерии, кои се прославувале цели две илјади години, а „Соседството и закрилата на Атина, сигурно придонеле Елевсинските мистерии да се најдат во средиштето на панхеленскиот религиозен живот“ (Елијаде / том 1, 2005: 247).

Овие ритуали, кои исто така претставувале чин на иницијација, им биле посветени на божицата Деметра и на нејзината ќерка Персе-

фона (Кора). Самата иницијација опфаќала неколку степени поради што постоеле мали мистерии, ритуали на големи мистерии и искуство.

Карактеристичен за големите мистерии, кои траеле осум дена, а поврзан со карневалите, бил петтиот ден во кој се одвивала и кулминацијата на јавните церемонии кога огромна поворка составена од бројни Атињани, неофити, тутори и свештенички тргнувала од Атина кон Елевсина. Кон крајот на попладнето поворката преминувала преку еден мост каде маскирани луѓе им упатувале навреди на најугледните граѓани. Во суштина, елевсинските мистерии биле поврзани со некоја аграрна мистика, со светоста на сексуалниот чин, на плодноста на вегетацијата и на храната.

„Најпосле, покрај централната улога што Елевсинските мистерии ја одиграле во историјата на грчката религиозност, тие индиректно дале значаен придонес и за историјата на европската култура“, а „Нејзиниот уникатен углед направил од Елевсина симбол на паганската религиозност“ (Елијаде / том 1, 2005: 253).

Очигледна е сличноста на овие пагански ритуали со ритуалите кои се изведуваат за време на тримерските празнувања и карнавалот во Струмица.

Што се однесува до зборот карневал, сакаме да дадеме едно ново видување и едно друго толкување на овој збор. Всушност, зборот „карневал“ потекнува од латинскиот збор *carrus navalis* што во буквalen превод значи ‘кола-брод’ или ‘брод-кола’“ (Enciklopedija

leksikografskog zavoda/3, 1968: 417). Во стара Грција такви коли биле правени за свеченостите организирани по повод пролетното доаѓање на богот Дионис, односно за прославувањето на антестериите, кои претходно ги споменавме, а овој обичај Римјаните го презеле од Грците. „Етимолошки зборот неправилно се доведува во врска со латинскиот збор caro, carnis = месо“ (Enciklopedija leksikografskog zavoda/3, 1968: 417), па водејќи се според тоа толкување, многу наши етнолози и фолклористи даваат и погрешно толкување на смиот Струмички карневал, велејќи дека зборот карневал потекнува „од римското carne-месо и vali-збогум, односно збогум месо“ (Сувариев, 1998: 179). Врз основа на тоа и погрешно го доведуваат карневалот во врска со велигденскиот пост, иако истите тие автори тврдат дека карневалот нема врска со Тримерите, односно дека „тие временски се совпаѓаат но не и суштински, бидејќи по својата суштина Тримерите се христијански обичај, а карневалот претставува остаток од еден култ од паганското време“ (Сувариев, 1998: 180). Овој заклучок е неоправдан кога се знае дека маскирањето, односно карневалите се нераскинлив дел од тримерските празнувања во Струмица.

Пред карневалот да го добие тој организиран облик кој го има денес и пред да стане обележје на градот, тој всушеност бил дел од церемониите и ритуалите кои се изведувале за Тримери, како празник на армасаните (свршените) девојки и дел од ритуалот на иницијација. Овие, пак, ритуали на иницијација ни даваат за право корените на Стру-

мичкиот карневал да ги бараме во Дионисовите, орфеистичките и елевсинските мистерии, како најстари пагански ритуали на иницијација кои им биле познати на луѓето на овие македонски простори.

Неспорно е тоа дека тридневниот пост е чист христијански елемент во комплексот на овие тримерски празнувања. Но, веројатно, овие празнувања заедно со карневалот, т.е. маскирањето, се остаток од стар пагански ритуал кој бил од особено културолошко значење за старото домородно население кое во минатото ги населувало овие простори. Тоа паганско население било опфатено од процесот на христијанизацијата, но не можејќи христијанската Православна црква да се избори со овие пагански обичаи и ритуали, побарала начин сето ова да се ублажи со преземање на тримерските празнувања под своја закрила и чинот на иницијација да се спроведе само преку строг пост, но очигледно паганските ритуали успеале да опстанат до ден-денес. Карневалските маски кои зрачат со еротски набој и еротските песни кои се пеат на тримерските празнувања во времето кога започнува најтешкиот христијански пост, во пресрет на најголемиот христијански празник Воскресение Христово – Велигден, се јасен пример дека сè уште не е означен „официјалниот“ крај на паганството, туку напротив дека паганството сè уште живее во народните традиции и ритуали само „помрачено“ или затскриено зад христијанската религија.

Овде сакаме да опфатиме уште еден интересен податок за Струмичкиот карневал. Станува збор за еден цитат кој го пишуваат и

објавуваат многу автори кога инсистираат на древноста и на долгата традиција на Струмичкиот карневал. Имено, тие го цитираат големиот турски патописец Евлија Челеби, кој на водно, минувајќи низ Струмица, меѓу другото запишал и дека: „Дојдов до еден град, расположен во полите на еден висок баир и видов како таа ноќ маскирани луѓе претрчуваа од куќа до куќа, низ смеа, писок и песна“ (Сувариев, 1998: 180; Крстевски, 1994: 21; Василевски, 1999: 16). Овој текст го цитираат и многу други автори, па дури го употребуваат и повеќето струмичани во докажувањето на древноста на Струмичкиот карневал. Но, истражувајќи ги патописите на Евлија Челеби, во „Putopis: odlomci o Jugoslovenskim zemljama“ од 1979 год. и „Македонија во делата на странските патописци: 1371-1777“ од 1991 год., во делот каде што Челеби ја описува Струмица воопшто не се споменува ваков податок, односно овој цитат кој е максимално експлоатиран во докажувањето на древноста на Струмичкиот карневал, во патописите на Евлија Челеби воопшто и не постои. Продлабочувајќи го истражувањето наидовме на податокот дека до истиот заклучок дошол и друг автор (историчар) кој за овој цитат вели дека: „Тој е просто измислен, а неговото име (се мисли на името на Евлија Челеби) и дело се некоректно искористени“ (Горгиев-Ликин, 2008: 96). Но, која е причината да се измисли еден ваков податок кој, веројатно без да го проверат, го цитираат многу наши автори? Веројатно, некој автор (нејасно е кој прв го употребил цитатот) го употребил името на големиот турски патописец Евлија Челеби,

сакајќи на Струмичкиот карневал да му даде поголема важност и значење, повисока културна и историска вредност, а со тоа свесно или несвесно направил мистификација на Струмичкиот карневал. Имајќи ги предвид сите оние елементи кои го поврзуваат Струмичкиот карневал со мистериите и ритуалите на старите цивилизации, оваа мистификација била сосема непотребна. Употребата на маските кои се направени од разни животни (бик, овен, прч), еротските елементи манифестирали преку предимензионирани фалуси на маските, еротските песни, тајните ритуали на иницијација на идната невеста, се елементи кои самите по себе доволно укажуваат на древноста на овој карневал. Сето ова ни дава за право, поради отсуството на елементите на аграрниот култ, Струмичкиот карневал да го согледаме како изразито градска дионизија.

3. Модернизација на Струмичкиот карневал

Со текот на времето, со менувањето на потребите на новото време и со наметнувањето на новите културни вредности, се извршила и адаптација и пренамена на Струмичкиот карневал со што тој добил една посовремена и помодерна димензија.

До 1960 година карневалот се изведувал исклучиво во неговата првобитна функција, односно се изведувал во домот на армасаната

(свршената) девојка како дел од обредот на иницијација на идната невеста. Но, од 1960 год. тој почнува да се одржува помасовно и поорганизирано на плоштадот во Струмица и тоа во ноќните часови. На карневалот почнале да учествуваат како поединци, така и организирани групи граѓани од Струмица од сите возрасти, но и граѓани од други градови од Македонија. Од 1990 година, Струмичкиот карневал почнува да се шири и да добива помасовен карактер со учество на карневалски групи и од други балкански земји, со што прераснува во „најатрактивна и најорганизирана традиционална манифестација, не само во земјата, туку и на Балканот и пошироко“ (Василевски, Манински, 1996: 102).

Во 1994 год. Струмичкиот карневал, т.е. градот Струмица станува член на FECC, Федерацијата на европските карневалски градови и успешно се вклучува во светското семејство на најпознатите карневалски градови, прераснувајќи со тоа во меѓународна традиционална манифестација.

Според изјавите на претседателот на FECC, Хенри Ван Дер Кроун: „Струмичкиот карневал е најголем на Балканот и е еден од најубавите, најмасовните и најбогатите карневали во Европа и според масовноста и според разноликоста на поединечните и групните маски“.

„Во однос на карневалот во Струмица, како показател на културно наследство на градот од редок тип до ден-денешен, сакаме да укажеме дека овој настан се јавува како конзерватор на културната меморија, традиција и култура на овој простор“ (Гранда-

ковска, 2008: 285), но во последните години, за сметка на модернизацијата, големи промени трпи традицијата.

Иако сè уште се настојува да се задржи она првобитното, паганското, она исконското, сепак „во струмичкиот карневал има повеќе елементи на стремежот да се имитираат некои светски познати карневали на пр. Карневалот во Рио“ (Китевски, 2009: 286).

Оние незначителни групи деца кои во не-дела на Прочка излегувале маскирани по улиците на Струмица, сега прераснаа во масовен организиран детски карневал, кој претставуваше претходница на големиот карневал. Исто така, треба да се каже дека во последните години од дваесеттиот век се воведе и карневалската свита која ја предводи карнавалската поворка, составена од крал и кралица, принц и принцеза, кралска гарда, шутови и мажоретки.

Во 2012 год. се направи една голема промена во карневалските празнувања, со тоа што наместо во вторник одржувањето на карневалот се премести во сбота, пред Прочка. Така, и новововедениот бал под маски или „маскенбал“, на кој учествуваат странските гости и претставниците на струмичката „елита“ и на кој се избираат принцот и принцезата на карневалот, од петок се премести во среда. Непроменет остана само денот на одржување на детскиот карневал.

Балот под маски, модерните маски кои некои групи ги подготвуваат и по неколку месеци пред карневалската фешта, маскенбалите во кафулињата (кои се одржуваат во петок навечер), скапите увозни маски кои се

купуваат за дечињата за учество на детскиот карневал, строго организираната карневалска поворка, наградниот карактер на карневалот и гламурозниот огномет, се она што го наметна промената во начинот на живеење и различното толкување на културните вредности. Истите тие „нови“ културни вредности кај помладите генерации наметнаа нови ставови кон Струмичкиот карневал па се ценi и се прифаќа сè што е резултат и влијание на западната култура, а се отфрла традиционалното, битовото и со потсмев се гледа на аматерските маски, на маските изработени од кожа, рогови и свонци. Но, сето ова е ништо во споредба со промената на денот на одржувањето на карневалот. Без разлика дали станува збор за комерцијални причини (бидејќи во сабота како неработан ден ќе има поголема посетеност и повеќе профит) или од христијански, т.е. верски причини (бидејќи недолично е да се одржуваат вакви пагански обичаи во деновите на тежок пост), сепак, овој ритуал треба да се знае дека е неразделно сврзан со тримерските празнувања и ова поместување на карневалот значи раскинување на една народна традиција која опстојувала со векови и нарушување на културно-историскиот концепт.

Сл. 18 - Карневалски маски од 1933 год.

Сл. 19 - Карнавалска маска на Дон Кихот и Санчо Панса од шеесеттите години на минатиот век

Сл. 20 - Карнавали од 1962 год.

Сл. 21 - Паганска маска

Сл. 22 - Паганска маска

Сл. 23 - Маски со еротска тематика

Сл. 24 - Маски кои потсетуваат на маските
од Рио де Жанеиро

Сл. 25 - Кралот и кралицата на карневалот

Сл. 26 - Струмичките мажоретки

Сл. 27 - Детскиот карневал на Прочка

VI глава

ЗАКЛУЧОК

Во овој труд направивме напори да ги согледаме празнувањата на Проштени покла-ди (Прочка) во Струмица и Струмичко преку призмата на трите основни сегменти врз кои се темели човековата цивилизација: религија, народна традиција и културата. Само на тој начин беше можно да се согледа дека овие три цивилизациски вредности се нераздвојни и дека во својот историски развој тие, всушност, се испреплетуваат и меѓусебно се надополнуваат.

Поради тоа што многу автори досега сакаа да направат реска дистинкција помеѓу Струмичкиот карневал и тримерските празнувања, сакавме со овој труд да го докажеме сосед-ма спротивното. Иако досега Тримерите се толкуваа исклучиво како христијански празник, сепак, може да се заклучи дека во сите обреди и ритуали кои се изведуваат за време на тримерските празнувања (вклучувајќи го и карневалот) се кријат длабоки пагански корени. Токму паганското и древното се она исконското, првичното што му било особено близко на народот и што овозможило задржување на народната традиција која, всушност,

се реализирала и како конзерватор на оваа културно наследство.

„Се разбира, сите културни претстави не се религиски претстави и во практиката често не е лесно да се повлече црта меѓу нив“ (Гриц, 2007: 116) затоа и не е лесно тримерските празнувања да се разгледуваат ниту исклучиво низ призмата на христијанството ниту низ призмата на паганското. На крајот од краиштата, христијанството во своите зачетоци било приморано да прифати и канонизира голем број пагански обичаи во корист на ширење на верата. Такви отстапки, очигледно, биле направени и во поглед на тримерските празнувања.

Имајќи предвид дека овие обичаи и обреди, кои се одвиваат за време на Проштени поклади, водат потекло од дамнешните пагански времиња и можат слободно да се поврзат со древните антички мистерии и празнувања на богот Дионис, тогаш можеме да препоставиме дека и тримерските празнувања датираат од тој период, односно од пред 2.000 години. Оваа древност на тримерските празнувања и Струмичкиот карневал даваат оправдана причина за нивно зачувување и одржување како наш културно-историски белег, древна оставština од нашите предци. Оваа, пак, оставштина подоцна очигледно била култивирана и преобликувана преку навлегувањето на христијанската религија и култура. Христијанството, како најголема цивилизациска придобивка, воспоставило ред и вовело нови културни моменти во прославувањето на старатите пагански празници, но сепак, голем дел од паганските елементи не можеле да бидат

искоренети и останале да опстојуваат како дел од народната култура.

На крајот само би заклучиле дека „оние елементи на традицијата кои престануваат да бидат пренесувани понатаму, стануваат реликти“ (Вражиновски, 1999: 8) и со текот на времето исчезнуваат. Поради стравот од тоа исчезнување на оваа вековна народна традиција, која му дава особен белег на градот Струмица, потребно е да сфатиме дека овие обичаи нè потсетуваат на она што сме биле, нè потсетуваат на тоа дека многу одамна сме биле пагани кои преку христијанската религија станале свесни за интелектуалното, емоционалното и моралното, како значајни форми од кои произлегуваат социјалните и општествените функции на човекот. Токму одржувањето на овие народни обреди и ритуали го збогатуваат нашето културно наследство и ни даваат јасна слика дека сме прераснале и сме се трансформирале во народ со јасно дефинирани морални и општествени вредности.

Summary

In this work we made an effort to see the festivities of *Proshteni pokladi* (Day of Forgiveness), in Strumica and its surroundings through the prism of three segments underlying human civilization: religion, folk tradition and culture. Only in that way was it possible see that these three values of civilization are inseparable and that during its historical development they, in fact, intertwine and complement each other. Until now many autors have tried to make a sharp distinction between Strumica Carnival and Trimeri festivites, but by this work we want to prove quite the opposite. Although until now Trimeri festivies have been considered a Christian holiday, nonetheless, we can conclude that in all rituals and ceremonies performed during Trimeri festivities, including the Carnival, there are hidden deep pagan rituals.

The pagan and ancient themselves are primeval and were very close to the people; this closeness enabled the preservation of tradition, which, in fact, was implemented as a preserver of this cultural heritage.

“Of course all cultural performances are not religious performances, and it is sometimes difficult to draw a line between them” (Gric, 2007: 116), that is why it si not easy to consider Trimeri festivities strictly through the prism of Christianity or paganism. After all, at the beginning of Christianity, numerous pagan rituals had to be accepted and sanctioned by the church for easier spreading of the faith. It is obvious that such compromises were also made regarding the Trimeri festivities. Considering

that these rituals which take place during the *Proshteni pokladi* (Day of Forgiveness) come from the ancient pagan times and can be connected with ancient antique mysteries and worship of the god Dionysis, we can assume that Trimeri festivities come out of that time, meaning 2000 years ago. So all the above-mentioned give us a legitimate reason to keep them as our cultural-historic mark inherited from our ancestors. It is obvious that this heritage was cultivated, reshaped and adopted according to Christian religion and culture. Christianity, as its biggest civilizational benefit, has established order and implemented a new cultural element adapting the old pagan festivities; however, many pagan elements could not be eradicated, so they still persist as a part of folk tradition.

Finally, a conclusion can be made that “those elements of tradition which no longer persist become relicts” (Vrazinovski, 1999: 8) and over time they just fade. Because of the fear of the fading of this centuries-old folk tradition which gives Strumica a special distinction, it is necessary for us to understand that these rituals remind us of who we were a long time ago, remind us that we were pagans who became aware of intellect, morality and emotion through religion. These are significant elements from which social function arises. The maintenance of these folk rituals enriches our cultural heritage and give us a clear image that we have developed and transformed into a people with clearly defined moral and social values.

Превод: Загорка Сувариева

**ЗА ТРУДОТ „ПРАЗНУВАЊЕ НА
ПРОШТЕНИ ПОКЛАДИ (ПРОЧКА) ВО
СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО ОД НАТАША
ВАСИЛЕВСКА - ТРАЈЧЕВСКА**

Книгата „Празнување на Проштени поклади (Прочка) во Струмица и Струмичко“ од Наташа Василевска-Трајчевска е самостојно изработен магистерски труд кој претставува значаен придонес во нашата културологија. Во него се сумираат досегашните сознанија за оваа проблематика, но се користени и нови извори и теренски истражувања што на трудот му даваат и аргументираност и оригиналност.

Во ова свое истражување Василевска-Трајчевска пишува за христијанската традиција во Струмица и Струмичко, за општохристијанското духовно и културолошко значење на постот воопшто и на Велигденскиот пост посебно, но особено значајни резултати постигнала во истражувањето на обичаите при празнувањето на Прочка како и обичаите што

се во врска со Тримерите. Описувањето и толкувањето на обичаите што се изведуваат при празнувањето на празникот на свршените девојки, праќањето подароци, синиите, пеенето еротски песни и сл., на овој труд му даваат исцрпност и оригиналност. Особено за тоа придонесуваат теренските истражувања, записите направени од активни изведувачи на овие форми на народната култура.

Авторката на трудот значаен резултат постигнала и во истражувањето на Струмичкиот карнавал како дел од овие празнувања, при што ги дефинира традиционалните форми на празнување и зазема критички став кон некои иновации кои што претставуваат нарушување на традицијата.

Трудот на Наташа Василевска – Трајчевска претставува значаен придонес во нашата културолошка наука, а ќе биде од корист и за повеќе други научни дисциплини.

Проф. д-р Марко Китевски

БИОГРАФИЈА

М-р Наташа Василевска-Трајчевска е родена на 28 јануари 1979 година во Струмица.

Дипломирала на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје на групата Македонски јазик и книжевност.

Магистрирала на Институтот за македонска литература со одбрана на магистерскиот труд „Празнување на Проштени поклади (Прочка) во Струмица и Струмичко“.

Василевска-Трајчевска е автор на збирките поезија „Неоткриена земја“, „Коприви“ и на монодрамата „Зад решетките“.

Член е на Друштвото на писателите на Македонија од 2011 година.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Атанасова Шкринариќ, Нина:
(2008) *Митски координати*, Македонска реч,
Скопје;
2. Бојковска, Стојка:
(2003) *Радовишкиот говор*, Институт за маке-
донски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје;
3. Василева, Маргарита; Царева, Юлиана;
Николова Веня; Димитрова, Лиляна:
(1992) *Етнографија на Македонија – Извори и
материјали в два тома, том 1*; Издателство
на Българската академия на науките; София
4. Василевски, Иван:
(1999), „Корените на театрската дејност во
Струмица и Струмичко“ Чекори по звездени-
те штици: 50 години Народен театар „Ан-
тон Панов“- Струмица; Народен театар
„Антон Панов“, Струмица, стр.13-18
5. Василевски, Иван; Манински, Ацо:
(1996) *Струмица*, Формика: Собрание на
Општина Струмица, Скопје
6. Велев, Илија:
(2005) *Византиско-македонски книжевни врс-
ки*, Скопје (2002), „Култот на петнаесетте
Тивериополски (струмички) свештеномачени-
ци во духовната и во книжевната традиција“,
во Зборникот *Христијанството во култура-*

та и уметноста на Струмичката Епархија,
Завод за заштита на спомениците на културата
и Музеј, Струмица, стр.57-75

7. Вражиновски, Танас:
(1999) *Народната традиција, религија, култура;* Матица македонска, Скопје
(2002) *Актерството на народниот раскажувач;* Матица македонска, Скопје
(2002) *Македонска народна митологија;* Матица македонска, Скопје
(2006) *Македонска народна библија;* Матица, Скопје
8. Георгиевска-Јаковлева, Лорета:
(2008) *Книжевноста и културната транзиција;* Институт за македонска литература, Скопје
9. Георгиевски, Михајло:
(1997) *Македонски светци;* Култура, Скопје
(2008) *Општохристијански култни светци во Македонија: живот и култ;* Макавеј, Скопје
10. Гриц, Клифорд:
(2007) *Толкување на културите: одбрана есеи;* Магор, Скопје
11. Делиниколова, Зорка:
(1960), „Обичаите сврзани со поедини празници и неделни дни во Радовиш“, Гласник на Етнолошки музеј, Скопје, стр. 135
12. Домазетовски, Петко:
(1993), „Обичаите на Проштени поклади во струшките села – Лабуништа, Радожда и Локов“, *Македонски фолклор бр. 51*, Списание

на Институтот за фолклор „Марко Цепенков”,
Скопје, стр. 47-57

13. Ѓорѓиев – Ликин, Васил:
(2008), „Струмица во патописните белешки на Евлија Челеби“, *Струмица и струмичко: историја, култура и традиција*, Евро-визија, Струмица, стр. 93-100
14. Ѓорѓиев, Ристо:
(2006) „Пулсот на старите обреди во градот под Царевите Кули“- статија во Македонско сонце, Година XIII, Број 634, 25.8.2006 год.
15. Елијаде, Мирча:
(2005) *Историја на верувањата и на религиските идеи, том 1/Од камено време до елевсинските мистерии*, Табернакул, Скопје
(2005) *Историја на верувањата и на религиските идеи, том 2 / Од Гатама Буда до создавањето на Христијанството*, Табернакул, Скопје
16. Епархија Струмичка:
(1997) *Житие и Канон на Светите Петнаесет Тивериополски Свештеномаченици*, Библиотека ДОМОСТРОЈ, Скопје
17. Златанов, Методиј – митрополит:
(2007) *Вавилон и Ерусалим*, ТРИ, Скопје
18. Икономов, Васил:
(1988) *Старонародни песни и обичаи од западна Македонија, книга 13*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје

19. Илиевски, Петар Хр.:
(2002), „Pax augusta, пах byzantina и пах divina“, *Христијанството и мирот, мирот и христијанството*, Македонска ризница, Куманово, стр. 9-49
20. Јакимовска, Илина:
(2009) *Телото: етнолошко-антрополошка студија*, Слово, Скопје
21. Каланоски, Илија:
(2001) *Вевчански карнавал*, Вевчани (т.е.)
Скопје: Институт за национална историја,
Скопје
22. Каленко, Јоне:
(2008) *Записи за минатото на Струга*,
Ирис, Струга
23. Каровски, Лазо; Ѓорѓиев, Ѓорѓи; Поп-Атанасов,
Ѓорѓи:
(1992) *Македонски народни умотворби од
Разлошко Пиринска Македонија*, Институт за
фолклор „Марко Цепенков“, Скопје
24. Китечки, Марко:
(1989) *Прилози за македонскиот фолклор*,
Култура, Скопје
(2001) *Македонски празници*, Менора, Скопје
(2002) *Фолклорот – огледало на народниот
живот*, Менора, Скопје
(2009) *Трудови за македонскиот фолклор*,
Институт за македонска литература, Скопје
25. Котев, Иван:
(1982), „Семејната положба на жената во на-
родната песна во струмичко“, *Македонски
фолклор бр. 29-30*, Списание на Институтот за
фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, стр. 37-43

- (2002), „Христијанството во фолклорот од Струмица и струмичко“, *Христијанството во културата и уметноста на Струмичката епархија*, Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј, Скопје, стр.169-182
26. Крстевски, Христо:
(1994) *Карнавалите во Македонија*, Ктитор, Скопје
 27. Мартиновска, Ана:
(2008) *Митот и ритуалот во македонскиот фолклор: релации и проникнувања*, Институт за македонска литература, Скопје
 28. Матковски, Александар:
(1991) *Македонија во делата на странските патописци: 1371-1777*, Мисла, Скопје
 29. Мењ, Александар:
(2010) *Историја на религиите*, Винсент – Графика, Скопје
 30. Миладиновци:
(1962) *Зборник*, Кочо Рацин, Скопје
 31. Милошев, Г.; Груиќ, Б.; Ќорвезироски, М.; Благоески Б.; Џукески А.:
(1964) *Српскохрватско-македонски речник*, Просветно дело, Скопје
 32. Милчев, Боро:
(2009) *Житија на светиите: февруари*, Европа 92, Кочани
 33. Микуновиќ, Љубо:
(1990) *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, Наша книга, Скопје

34. Наум Струмички Митрополит:
(2001) *Слово од Елеуса*, Софија, Богданци
35. Николов – Пламенски, Велимир
(1981), „Обредно-магиското значење и примена на ‘жив оган’ во прилепско“, *Фолклорот и етнологијата на Битола и Битолско*, Македонска академија на науките и уметностите, Друштво за наука и уметност – Битола, УНК „Илинденски денови“, Битола, стр. 493-500
36. Обрембски, Јозеф:
(2001) *Македонски етносоциолошки студии*, Матица македонска, Скопје
(2001) *Фолклорни и етнографски материјали од Порече*, Матица македонска, Скопје
37. Павловски, Мишел:
(2004) „Средновековниот театар на почвата на Македонија“ од Зборникот *Театарот на почвата на Македонија од Антиката до денес, книга 13*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, стр. 87-110
38. Пандевски, Манол; Стоев-Трнката, Ѓорѓи:
(1969) *Струмица и струмичко низ историјата*, Струмица
39. Панов, Бранко:
(1985) *Средновековна Македонија том втори*, Мисла, Скопје
(1985) *Средновековна Македонија том трети*, Мисла, Скопје
40. Пановски, Сократ:
(2002) *В'мбел*, Здружение на децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија, Скопје

41. Пенушлиски, Кирил:
(1981) *Македонски фолклор*, Мисла, Скопје
(1996) *Митот и фолклорот: разгледи на мотиви*, Зумпрес
(1999) *Македонски фолклор: историски преглед*, Матица македонска, Скопје
42. Петровски, Трајко:
(1993) *Календарски обичаи кај Ромите во Скопје и околината*, Феникс, Скопје
43. Поркојевиќ, Јасмина:
(2010) *Светите петнаесет тивериополски свештеномаченици во културната и духовната традиција*, ЛУБ Благој Јанков – Мучето, Струмица
44. (2002) *Пост. Покажание. Причесна*, Скопје
45. Проева, Наде:
(1997) *Студии за античките Македонци*, Macedonia prima, Охрид
(2004) *Historia Antiqua Macedonica – книга 8, Историја на Аргеадите*, Скопје
46. Ристевски, Милан:
(1985) *Македонски обреди и обредни песни од Мариово и Прилепско*, Скопје
47. Ристески С., Љупчо:
(1997), „Обредните трпези на помените и задушниците во народната религија на Македонците“, *Етнолог* бр. 7-8 од II Меѓународен научен симпозиум „Традициите во исхраната на балканските народи“, НИП Нова Македонија, Скопје, стр. 219-227

48. Молерови:
(1954) *Сборник за народни умотворения и народотпис*, издание на Българската академия на науките, София
49. Саздов, Томе:
(1976) Избрани дела- Кузман Шапкарев, Мисла, Скопје
50. (1990) *Свето писмо на Стариот и Новиот Завет (Библија)*, Лондон
51. Симс, Марта; Стивенс, Мартин:
(2010) *Жив фолклор: вовед во проучувањето на луѓето и нивните традиции*, Академски печат, Скопје
52. Смилевски, Никифор:
(2000) *Коледарски велешки песни: Матен Вардар*, Велес
53. Стефкоска, Ирена:
(2002) *Словените на почвата на Македонија (од VII до почетокот на X век)*, Сигмапрес, Скопје
54. Стефановски, Спасе - протојереј
(1999) *Учење според Христа : православна читанка*, Извавачка установа Канео при Дебарско-Кичевската епархија, Охрид
55. Стојановик Љафазановска, Лидија:
(2001) *Homo initiatu*s: феноменот на иницијацијата во македонската народна книжевност, Матица македонска, Скопје
56. Стојановски, Александар; Катарциев, Иван; Зографски, Данчо; Апостолски, Михаило:

- (1988) Историја на Македонскиот народ;
Македонска книга, Култура, Мисла, Наша книга; Скопје
57. Стојчева-Антиќ, Вера:
(1987) Меѓу книжевниот текст и фолклор,
Студентски збор, Скопје
58. Сувариев, Илија:
(1997), „Традиционални Тримерски јадења“,
Етнолог бр.7-8 од II Меѓународен научен симпозиум „Традициите во исхраната на балканските народи“, НИП Нова Македонија, Скопје, стр. 433-436
(1998), „Обичаи со маски застапени во зимскиот календар на народни празници со осврт на струмичкиот карневал и неговото потекло“, *Обичаи со маски: Трудови од Меѓународниот симпозиум одржан во Вевчани – Струга 1996 г.*, Скопје, стр. 177-181
59. Тановић, Стеван:
(1927) *Српски народни обичаји у Ђевђелиској кази*
60. Тасев, М. Ристо:
(2000) *Дојране, ах мој Дојране*
61. Татаровска, Ленка:
(2000) *Митологија на јаболкото и прстнат во македонските народни умотворби*, Институт за македонска литература – Менопа, Скопје
(2000) *Народна ризница*, Институт за македонска литература, Скопје

62. Теохаров, Ахил:
(2002) *Прилози кон проучувањето на фолклорот и етнолагијата од Костурско, Волбурк 2000*, Скопје
63. Трифуновски, Јован Ф.:
(1979) *Струмички крај – Народни живот и обичаји*, Скопје
64. Кушкоски, Атанас:
(2002) *Светилишта во Вевчани*, Друштво на наука, култура и уметност „Браќа Миладиновци”, Струга
65. Филотејски, Старец Ефрем:
(2001) *Поуки за Исусовата молитва*, Софија, Богданци
66. (1980) *Херодотова историја, том II*, Нови Сад
67. (1998) *Херодотова историја, том 2*, Зумпрес, Скопје
68. Целакоски, Наум:
(2002) *Прилози за етнографијата на Македонија*, Охрид, Здружение за наука, култура и уметност „Идеи“. Општина Мешеишта – Охрид
69. Чаусидис, Никос:
(1994) *Митските слики на Јужните Словени*, Мисла, Скопје
70. (2004) *Четирите евангелија на Новиот свет*, Скопје, Феникс

71. Viper R.J.:
(1963) *Rim i Hrišćanstvo, „Veselin Masleša”, Sarajevo*
72. (1968) *Enciklopedija leksikografskog zavoda 3, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb*
73. (1968) *Enciklopedija leksikografskog zavoda 4, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb*
74. Klaić, Bratoljub:
(1966) *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica, Zora, Zagreb*
75. Mandić, Oleg:
(1954) *Od kulta lubanje do kršćanstva: Uvod u historiju religija, Matica Hrvatska, Zagreb*
76. Čelebi, Evlja:
(1979) *Putopisi – Odlomci o Jugoslovenskim zemljama, Sarajevo*

Истражување на теренот на Струмица и Струмичко. Присуство на изведување на тримерските обичаи во семејството Соколови.

Разговор и снимен видео запис од празнувањето на Тримери во семејството Захови. Разговор со г-ѓа Анче Захова.

Разговор со Ристо Фасуљев, запис од тримерски песни на кои тој се сеќава.

Разговор со г-ѓа Добрила Достинова од Здружението на граѓани „Струма”, записи од „мрсните” песни кои се пеат на Тримери.

Разговор со Митко Мучев, сеќавања на покладните огнови и другите обичаи за Прочка и Тримери. Благодарност за неговата помош во собирањето информации од дедо Алекса и од Ристо Фасуљев.

Информации од струмичаните Ристо Горѓиев и Васил Печков за прославувањето на Тримери и Чист понеделник некогаш и денес.

За значењето на христијанската религија, значењето на постот, покајанието, молитвата, за христијанските обреди и прославувањето на христијанските празници во Струмица и Струмичко од изјавата на протојереј Боро Милчев.

СОДРЖИНА:

Вовед	7
I глава: Христијанската традиција во Струмица и Струмичко	11
II глава: Општохристијанското духовно и културолошко значење на постот. Велигденски пост	39
1. Значењето на постот. Светите тајни покајание и причесна	39
2. Воскресение Христово – Велигден и велигденските пости	48
III глава: Обичаи во празнувањето на Прочка	63
1. Значењето на Проштени поклади (Прочка).....	63
2. Обичаите и обредите во празнувањето на Проштени поклади (Прочка)	65
IV глава: Тримери	89
1. Значењето на тримерските пости	89
2. Чист понеделник-започнување на постот	92
3. Тримерските празнувања во Струмица ...	98
V глава: Струмичкиот карневал	147
1. Обредните маски во Македонија	147
2. Во потрага по древноста на Струмичкиот карневал	150

3. Модернизација на Струмичкиот карневал	158
VI глава: Заклучок	171
Користена литература	145
Summary	175
За трудот „Празнување на Проштени поклади (Прочка) во Струмица и Струмичко од Наташа Василевска – Трајчевска	177
Биографија	179
Користена литература	181

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

398.332.47(497.742)

ВАСИЛЕВСКА Трајчевска, Наташа

Празнување на Проштени поклади (Прочка) во Струмица и Струмичко /
Наташа Василевска Трајчевска. - Скопје : Матица македонска, 2013. -
199 стр. ; илустр. ; 21 см

Биографија: стр. 179. - Summary. - Библиографија: стр. 181-191

ISBN 978 10 0271 3

I. Трајчевска, Наташа Василевска види Василевска Трајчевска,
Наташа
а) Прочка Струмица и Струмичко
COBISS.MK-ID 93159690

*„На моите најмили кои ме напуштија засекогаш
и на моите најмили на кои никогаш нема да им дозволам
да ме напуштат, оти неизмерно ги љубам“*

Од авторот

